

Gardeners'
World

Gardeners' World

Ode aan de herfst

**Onze 14
aanraders**
om nú te planten
voor najaarskleur

Aan de slag

**Poot nu je
knoflook**

Inspiratie voor potten

**Fleur het donkere
seizoen op**

Carols kleurrijke favorieten

**Dit is het moment om
bomen te planten**

Nagenieten: Ambachtelijke Plantenmarkt • Zo snoei je ramblerrozen
Fijne tuinboekentips van de redactie • Gáán met die banaan: zo verzorg je je *Musa*

€6,99

HENCHMAN®

DÉ ULTIEME TUINLADDER

Ongelijke grond, verschillende hoogtes en een combinatie van zachte en harde bodem: de tuin heeft verschillende uitdagingen waar een gewone ladder geen goede oplossing voor heeft.

Een **HENCHMAN Tripod Ladder** is ontworpen om je veilig, stabiel en zelfverzekerd te laten werken. De verhoogde stabiliteit geeft je het vertrouwen om op hoogte te werken en maakt het trimmen van heggen en het snoeien van bomen makkelijk. Als je hem eenmaal hebt, zou je willen dat je hem eerder had aangeschaft.

Door het lichtgewicht ontwerp van de **HENCHMAN Tripod Ladder** is het prettig om hem te tillen en te gebruiken – perfect voor de lastig bereikbare klusjes in je tuin en in huis.

1. VEILIG WERKEN

Elk van de drie poten kan individueel versteld worden voor complete stabiliteit op ongelijke ondergronden.

2. COMFORTABEL WERKEN

De ingebouwde platformtrede en hoge leuning zorgen ervoor dat je makkelijk handsfree kunt werken.

3. ZELFVERZEKERD WERKEN

De klauwvormige voeten van de ladder zorgen voor extra stabiliteit op zachte ondergronden. De gratis rubberen voetjes houden je stabiel op harde ondergronden, zowel binnen als buiten.

PRIJZEN V.A. € 349 • MATEN 1,8 - 4,8 M

GRATIS VERZENDING • 5 JAAR GARANTIE

"Kwalitatief hoogwaardige producten die ervoor zorgen dat je met vertrouwen werkt op hoogtes!" Daniel. G

2,4 M
3 VERSTELBARE
POTEN

DE ONGEËVENAARDE
VEILIGHEIDSKENMERKEN
VAN DE HENCHMAN
TRIPOD LADDER ZIJN
ONDER MEER:

PLATFORM VOOR
EXTRA STABILITEIT

BREDE KLAUWVORMIGE
VOETEN VOOR GRIP OP
ZACHTE GROND

SET VAN RUBBEREN
VOETJES VOOR VEILIGHEID
OP HARDE ONDERGROND

4,9 ★★★★★

Op basis van meer dan 3000 reviews in het VK

NEEM ZELF EEN KIJKJE!

Scan de QR-code om meer te weten te komen over alle HENCHMAN-ladders

BESTELLEN OF MEER INFORMATIE:

www.henchman.nl

We zijn met veel

Verbluft kijkt biologische rozenkweker Hans me aan. "Anne, ik verkoop normaal nooit rozen in de herfst!" Langzaam wordt de oprijlaan van Landgoed De Wiersse leger terwijl de vele duizenden mensen het terrein afstromen. "Mensen kopen ze normaal alleen in juni, als ze vol in bloei staan!" zegt Hans tegen me met een wat verdwaasde blik.

Terwijl de stofwolken opstijgen zie ik allemaal blije gezichten van kwekers achter bijna lege kratten tevoorschijn komen. De eerste editie van de Ambachtelijke Plantenmarkt zit erop. 6500 mensen kwamen eropaf. Er wordt nu al gesproken over een historisch moment. Onze conclusie is: hier waren we aan toe met z'n allen. Een markt met alleen maar kwaliteit, op het perfecte moment om te planten. "Hier weet ik tenminste dat alles onbespoten, sterk en goed is", zegt een mevrouw tegen me in de rij, terwijl we vrolijk door de biologische

bloembollen grabbelen. En dat is wat ik heel veel hoorde die dag.

Het weer zat mee, de kwekers waren het neusje van de zalm, we konden vele honderden van onze lezers de hand schudden, en er werd gepicknickt en rondgeslenterd in de prachtige tuinen van De Wiersse. Dat er zo ontzettend veel mensen kwamen, betekent ook dat we eigenlijk met teveel waren. Vandaar dat er volgend jaar hoogstwaarschijnlijk een meerdaags evenement aankomt. Zo worden de bezoekers gespreid. Er komt ook veel meer infrastructurele hulp bij, want het evenement heeft de Achterhoek behoorlijk wakker geschud toen er een team van de politie nodig was om het verkeer te regelen.

Alles om de plantenmarkt heen zal meer geregeld gaan worden als een groot festival. Maar de markt zelf – de persoonlijke, sympathieke, ambachtelijke waarden die zo bij ons

passen en die jullie massaal aanspraken – die zullen behouden blijven.

Wat mij het meest heeft gedaan is hoe zeer we elkaar vonden en met hoeveel we waren. Toen ik vroeger mijn absolute passie voor tui- nieren probeerde over te brengen viel er altijd een wat gênante stilte. Hoe anders is dat nu, bedacht ik me terwijl ik om me heen keek naar al die lieve tuiniers om me heen. Tot volgend jaar?

Liefs,

Anne

awiegers@fnl.nl

november 2023

Inhoud

Seizoen

- 10 Wij houden van november**
De Japanse kornoelje (*Cornus kousa*) is onze ster van deze maand.
- 15 The Full Monty**
We moeten anders gaan tuinieren om de druk op de watervoorziening te verminderen, aldus Monty.
- 16 Topkeuze**
Carex (zegge) is een veelzijdig gras dat elke tuin interessant kan maken.
- 18 Red de bij**
Tips van De Bijenstichting.
- 20 Tuingast van de maand**
De kramsvogel (*Turdus pilaris*).
- 22 Vers uit de tuin**
Rekha kweekt saffraan om er een heerlijk brood van te maken.

Op de cover

- 32** Onze 14 aanraders om nú te planten voor najaarskleur
- 38** Zo snoei je ramblerrozen
- 42** Dit is het moment om bomen te planten
- 54** Nagenieten: Ambachtelijke Plantenmarkt
- 68** Fleur het donkere seizoen op
- 74** Je tuin in balans: bescherm het bodemleven
- 78** Fijne tuinboekentips van de redactie
- 90** Poot nu je knoflook
- 94** Gáán met die banaán: zo verzorg je je *Musa*

FOTO: JASON INGRAM

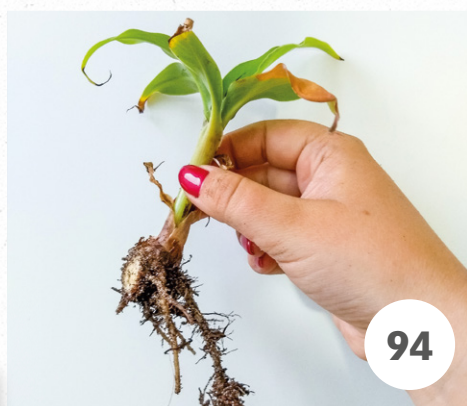

Groene school

- 28 Planten van eigen bodem**
Monty helpt het dierenleven en plant inheems.
- 32 Geniet van het seizoen**
Blaas je beplanting nieuw leven in.
- 38 Jouw snoeimaand**
Frances snoeit ramblerrozen.
- 42 Grande finale**
Carol legt uit waarom elke tuin vol herfstkleur zou moeten zijn.
- 47 Vraag & antwoord**
We geven antwoord op tuinvragen.

Inspiratie

- 54 Nagenieten**
Een foto-terugblik op de Ambachtelijke Plantenmarkt.
- 60 In de bomen**
De favoriete bomen van de redactie.
- 68 Potten vol winterwarmte**
Geef je terras, voordeur of balkon een kleurrijke opkikker.
- 74 Tijd voor nieuwe grondregels**
De bodem is complex en divers, waar we goed voor moeten zorgen.
- 78 De leukste tuinboeken**
De redactie geeft je tips voor luie leesdagen.
- 84 Grootse kamerplanten**
Alles over het kweken en verzorgen van grote kamerplanten.
- 89 Inheemse held**
Kleine pimpernel (*Poterium sanguisorba*) stelt zichzelf voor.
- 90 Kweek de beste knoflook ooit**
Zo kweek je fantastische knoflook, in welke grondsoort dan ook.
- 94 Gaan met die banaan**
Rogier en Marieke over de *Musa* (bananenplant).

Aan de slag

- 102 Monty's maand**
- 105 Bloemen in november**
- 106 In de kas**
- 108 Groente en fruit**
- 111 Algemene tuintaken**

En verder

- 6 Prikbord**
- 8 In de tuin van**
- 88 Puzzel en win**
- 112 Colofon**
- 113 Groeigids voor november**

"Wat mij vooral aanspreekt in de boeken van Christopher Lloyd, is zijn humor. Kijk voor meer leestips op pagina 78."

Anne Wieggers - hoofdredacteur

"Als we echt een diversiteit aan leven in onze tuin willen stimuleren, moeten we wat exotische planten gaan vervangen door inheemse."

Monty Don - tuinexpert en presentator

"Afgelopen jaar kweekte ik voor het eerst knoflook, met een topoogst als resultaat! Op pagina 90 ontdek je hoe je dat ook voor elkaar krijgt."

Helga Kluiter - redacteur

"Ik hou van de bananenplant. Op pagina 94 geven Rogier en Marieke tips voor het verzorgen van deze planten."

Jos Heijmans - redacteur

"Vul je plantenpotten met prachtige herfstkleuren en geniet optimaal van dit gouden seizoen! Kijk voor inspiratie bij de combinaties op pagina 68."

Iona van den Dries - redacteur

"In de herfst krijg ik altijd heimwee naar de zomer, maar gelukkig vind ik troost bij het artikel van Adam (p. 32), waarin hij allerlei moois uit het najaar laat zien."

Linda Passies - redacteur

Welkom

Lees hier alles over wat er deze maand te doen valt op tuingebied, nieuws, weetjes en nog veel meer ...

Klaar? Actie!

Het is een drukte van belang in de tuin. De blaadjes vallen, veel vaste planten trekken zich terug in de grond en allerlei dieren zoeken schuilplekjes om de winter slapend door te komen. Dit is voor tuiniers het moment om in actie te komen en onze tuinen een (klein!) handje te helpen.

1. Plant voorjaarsbollen

Plant narcissen, krokussen, tulpen en nog veel meer bloembollen in de herfst in de tuin – in borders, potten of als verwilderingsbollen in je gazon. In het voorjaar word je dan getrakteerd op een vrolijk bloemenspektakel, waar bovendien vroege hommels en bijen blij mee zullen zijn.

2. Nestkasten als winterverblijf

Maak de lege nestkastjes in je tuin schoon met heet water en bouw ze om tot een knus winterverblijf. Dat doe je door de nestkast te vullen met isolerend materiaal, zoals droge wol, hooi of wat houtwol. Gebruik liever geen haar van huisdieren, want hierin kunnen parasieten (of vlooiemiddelen) zitten die de vogels ziek maken.

3. Plaats een egelhuis

Egels hebben een veilige, droge plek nodig om te overwinteren en hun jongen groot te brengen. Maak er zelf eentje of koop hem kant-en-klaar. Zet het huis op een beschutte plek neer, bijvoorbeeld onder een heg. Heb je geen egelhuis, zorg dan ergens in een rustig en droog hoekje van de tuin voor een berg bladeren, takken of houtblokken. Ook daar kunnen egels in schuilen – en meteen een voorraadje voedsel scoren voor een wintersnack, zoals duizendpoten en slakken ...

4. Maak bladaarde

Gooi gevallen blad van bomen niet weg, maar maak er bladaarde van! Dat is namelijk een uitstekende voeding voor je tuingrond. Geef prioriteit aan blad dat gazons bedekt of grijsbladige planten zoals lavendel om rot te voorkomen. Verwijder het blad ook meteen van paden (die kunnen namelijk glad worden) en grind (voordat het blad verteert en voeding wordt voor onkruid).

5. Overwinter je perkplanten

Veel perkplanten worden behandeld als eenjarige planten. Je kunt ze aan het einde van het seizoen op de composthoop gooien, maar overwinteren is ook een optie. Knip alle stengels terug tot 10 cm. Haal de planten uit hun potten, verwijder overtollige grond en zet ze in trays gevuld met vochtige (turfvrije) universele potgrond. Zet je perkgoed op een vorstvrije maar lichte plek en geef de planten af en toe water.

FOTO'S: SARAH CUTTLE, JASON INGRAM

Labrador Shelby van Chantal van Dam snoept in de herfst graag alle appeltjes van de boom.

Agenda | De leukste tuinevents van de komende tijd

Stekjesruilmiddag

Wanneer: 14 november (14:00-16:00 uur)

Waar: Hortus Leiden

Info: hortusleiden.nl

Planten stekken is ontzettend leuk om te doen. En als je stekjes aanslaan, is dat reden tot een feestje! Deel je plantenvreugde tijdens de stekjesruilmiddag bij de Hortus in Leiden. Op deze middag kun je niet alleen je eigen plantenfamilie uitbreiden, maar ook anderen blij maken met jouw stekjes. En natuurlijk is er tijd om met andere liefhebbers plantentips uit te wisselen. Het meenemen van een stekje is niet verplicht, maar wel zo leuk. Ook zullen er een klein aantal stekjes uit de Hortus aanwezig zijn, evenals medewerkers van de Hortus die jouw stekvragen kunnen beantwoorden. Deelname is gratis, je betaalt alleen Hortusentree.

FOTO: NEL HEPPWORTH

Nationale Natuurwerkdag

Wanneer: 3 en 4 november

Waar: diverse locaties in Nederland

Info: www.natuurwerkdag.nl

Steek je groene handen uit de mouwen, want op vrijdag 3 en zaterdag 4 november liggen er verspreid over heel Nederland weer honderden natuurklussen op je te wachten. Deze klussen dragen allemaal bij aan natuurbehoud- en herstel. Denk aan

poelen schoonmaken, wilgen knotten, afval opruimen, takkenrillen maken en nog veel meer. Natuurlijk hoef je dit allemaal niet alleen te doen, want jaarlijks doen meer dan 15.000 vrijwilligers mee. Sluit je ook aan en help bijvoorbeeld mee met het afvoeren van rietmaaisel op het Ratteneiland in Landsmeer om het veenmosrietland gezond te houden. Of ga aan de slag op de Ginkelse Hei met het opschonen van de bosrand om de biodiversiteit te vergroten. Kijk op de website voor een klus bij jou in de buurt en doe mee!

FOTO: THEO SCHOLTEN, DRIELIJN.NL

**natuur
werkdag**

Dieren in de tuin

In het septembernummer plaatsten we een oproepje waarin we je vroegen om foto's van je huisdier in de tuin. Op onze website plaatsten we uit de vele prachtige inzendingen een compilatie. Heb je die gemist? Ga dan naar onze website en geniet nog even na! Want wat ons betreft is het altijd een beetje dierendag. gardenersworldmagazine.nl/dierendag-2023

FOTO: MARCELLE VAN HOUTUM

Sla je laatste vaste plantjes in

Veel kruidachtige vaste planten gaan in winterrust en dus sluiten eind oktober of begin november ook heel veel kwekerijen van deze planten hun deuren voor het winterseizoen. Kijk daarom snel op de website van je favoriete kweker en plan je laatste bezoek van dit seizoen. De planten die je nu nog op de kop weet te tikken, kunnen dan meteen nog de grond in. Maar niet getreurd als je nu geen tijd hebt voor een kwekerijbezoek: zodra de planten ontwaken in het voorjaar, zijn de kwekerijen als vanouds weer te bezoeken.

Tip: Het kalewortelseizoen breekt nu aan, dus je kunt nu wél terecht bij kwekers van bomen en struiken – bijvoorbeeld voor nieuwe fruitbomen en haagplanten.

IN JOUW TUIN

Wil jij iets vertellen
over jouw tuin? Ga naar
[gardenersworld
magazine.nl/jouw-tuin](https://gardenersworldmagazine.nl/jouw-tuin)
en stuur ons jouw
verhaal.

In de tuin van ...

Luc & Marianne Verwaerde

uit Westkapelle

Toen we 25 jaar geleden een woning en bijhorend lapje grond kochten, waren er enkel twee kleine notenbomen in de voortuin. Mijn vrouw Marianne tekende, tot mijn stomme verbazing (we waren net gehuwd!), enthousiast een plan voor tuinborders. Het idee was: alle borders moeten organische, zeg maar 'golvende' contouren vertonen.

Elk perkje kreeg een 'kapstok' in de vorm van een boompje (zoals een treurpeer op stam). Alle borders moesten een ander karakter krijgen. Zo is er een border met enkel lage beplanting. Hier voelen Mexicaanse madeliefjes, mini-astertjes, stekelnoot-

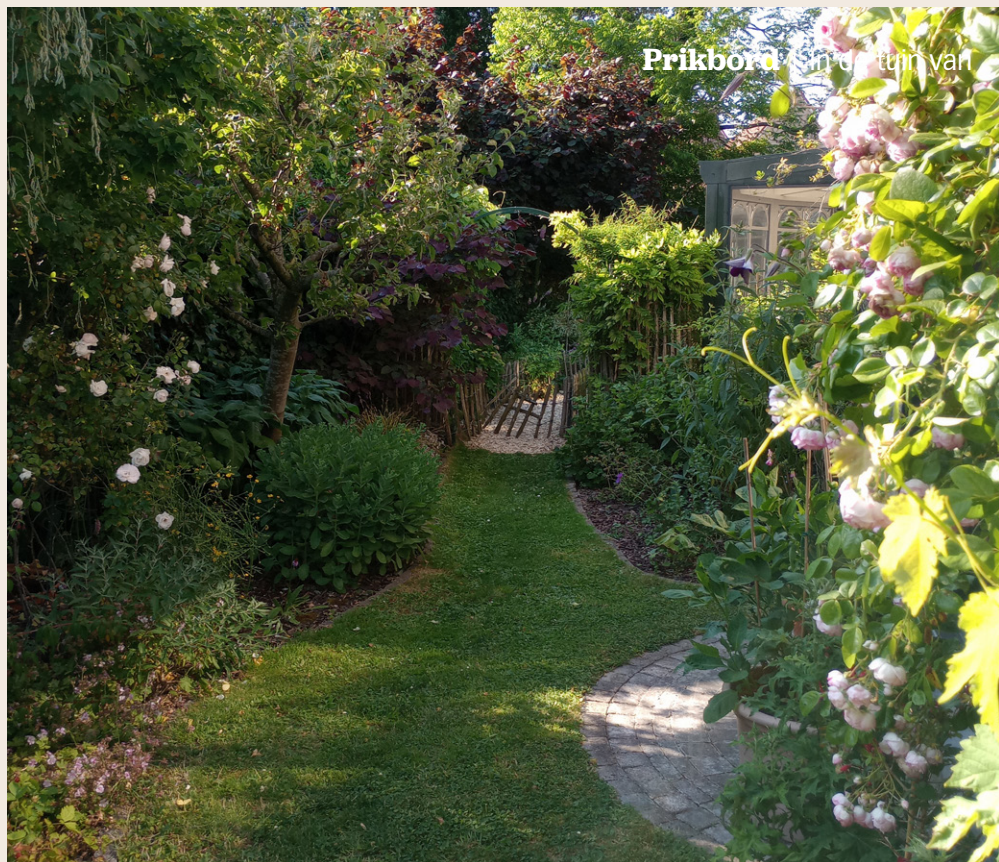
jes en mini-vrouwenmantel zich thuis. Het hoofdthema van een ander perk was: vage, impressionistische contourlijnen in beweging. Hier staan *Stipa gigantea*, klimrozen in alle vormen en formaten, een eucalyptus, daglelies en crocosmia's.

We proberen eveneens de bloemkleuren op elkaar af te stemmen; een perkje met overwegend roze-paarse tinten of felle rood-oranje-gele kenmerken. Ook zorgden we voor zoveel mogelijk contrast in bladvormige structuren: grote, gekartelde bladeren met bijvoorbeeld grijsgroene kleur (zoals pluimpapaver), afgewisseld met lancet-

vormige bladeren (grassen, daglelies).

Elk jaar proberen we de perkjes te optimaliseren. Onze meest recente aanplantingen zijn tulpenborders om het voorjaar kleur te geven en dahlia's om het najaar wat op te fleuren. We maaien op bepaalde plaatsen het gras niet meer (maai mei niet!). Het leuke van al deze variatie is dat we onverwacht bezoek kregen van kleine dieren: eekhoorns, egels en veel vogels – om nog maar te zwijgen van de vele bijen en andere insecten.

Voor ons is tuinieren een beetje het creëren van levende kunst in evolutie, ons kleine paradijs!

"Alle borders moeten organische, 'golvende' contouren vertonen."

*“De herfst is een
tweede lente waarbij
elk blad een bloem
wordt.”*

Albert Camus

Wij houden van november

De Halloween-pompoenen zijn geworden tot vergane glorie. Kerstmis is nog net te ver weg, ofschoon de voortekenen alom aanwezig zijn, zoals in de supermarkt. November is een rustige maand waarin de eerste koudegolven een einde maken aan het laatste beetje herfstkleur. De gevallen bladeren kunnen worden verzameld om (blad-)compost van te maken voor volgend jaar. Het is gelukkig nog warm genoeg om comfortabel te tuinieren, maar koud genoeg om het onkruid een halt toe te roepen. Geniet van deze relatieve rust, want heel lang gaat die niet duren.

STER VAN DE MAAND

Japanse kornoelje (*Cornus kousa*)

Kornoeljes zijn favoriet vanwege hun spectaculaire schutbladeren vroeg in het seizoen. In oude films zie je soms dames met hoed en gekleed in cul-de-Paris-jurken die afscheid nemen van vertrekkende troepen/kinderen/geliefden door met hun kanten zakdoekjes te zwaaien als de trein of koets. Zo ziet een bloeiende kornoelje eruit: fladderend wit in de lentebries. In deze tijd van het jaar beginnen de van nature hangende bladeren een vleugje bordeauxrood te krijgen en al snel zullen ze vallen, hun taak volbracht tot volgend jaar.

De boom heeft de neiging om dorstig te lijken in de zomer door de hangende bladeren. Bescherm hem tegen de wind en geef niet te veel water.

Hoogte x Breedte 7 m x 5 m

FOTO: SARAH CUTTLE, MET DANK AAN RHS GARDEN WISLEY

ALS JE VAN GEEL HOUDT

Als je een pionier in het Wilde Westen geweest was, die met een volgepakte wagen door de ongetemde wildernis trok, was je ongetwijfeld deze boom tegengekomen. Niet dat je er toen veel aan zou hebben gehad, of je moest een bij zijn of je vrije tijd besteden aan het draaien van hout. Amerikaans geelhout heeft zich ontwikkeld tot een nuttige boom met geurige bloemen in het voorjaar en spetterende gele bladeren in de herfst.

Cladrastis kentukea

Gedijt in elke bodemsoort, behalve in kletsnatte zware klei. Heeft volle zon nodig. **H x B** 10 x 8 m

GOUDEN GREEP

Sommige planten geven echt waar voor je geld en bosrank is er één van. De bloemen met vier goudgele bloemblaadjes lijken op de helmen van soldaten uit een exotisch keizerrijk. Ze verschijnen niet alleen in het voorjaar, maar keren in het najaar nog eens terug. Daarna verschijnen de zijdeachtige zaadpuizen. Perfect als klimmer tegen een boom of pergola.

Clematis tangutica

Niet geschikt voor kleine tuinen! Vermeerder door zomerstekken te nemen of door afleggen.. **H x B** 6 m x 4 m

ALARMFASE ROOD

Diegene die thuis is in de Latijnse benamingen van planten, zal vast iets bijzonders opvallen aan deze plant. Het *hydrangea*-deel is niet echt moeilijk, maar *quercifolia* geeft meer prijs. *Quercus* is Latijn voor eik en *folia* betekent blad. Dit is dus een eikenbladhortensia. Een heel mooie eikenbladhortensia met prachtige, dieprode bladeren in het najaar.

Hydrangea quercifolia

Voelt zich thuis in halfschaduw. Neem zachte stekken in het voorjaar, of houtstekken in de winter.

H x B 2 m x 2 m

NIET AFGEZAAGD

Op een beschutte plek en in goed drainerende grond, kan deze exotische plant prima in je tuin overleven. De bloemkleur in de zomer van de grote honingbloem is rood, maar de kans dat je die ook te zien krijgt is groter wanneer je hem als kuipplant kweekt. Wat je in elk geval krijgt zijn prachtige grijsblauwe, gezaagde bladeren.

Melianthus major

Groenblijvende struik, die ook als vaste plant wordt gekweekt. Bedek met een mulchlaag in de winter.

H x B 3 m x 2 m

WINTERROMANTIEK

De bekendste camelia's zijn de Japanse soorten die overvloedig bloeien in het voorjaar. Deze is minder bekend en dat is jammer. Ook deze bloeit rijkelijk, maar doet dat dan voor kerstmis. Hij heeft eveneens dezelfde prachtige glanzende bladeren, maar is iets kleiner. Een paar geurige bloemen in een schaalje water op tafel zorgen voor wat romantiek in de winter.

Camellia sasanqua 'Crimson King'

Om er optimaal van te profiteren, zet je hem in zure grond. Verder is het een makkelijke plant die het ook goed doet in een pot..

H x B 2,5 m x 2,5 m

The Full Monty

Ook al vullen regenbuien nu onze tonnen, het is niet voldoende. We moeten anders gaan tuinieren gelet op druk op de watervoorziening, aldus **Monty**.

FOTO: JASON INGRAM

Het regent hier, en het regent hard. De regentonnen lopen over en de plassen bedekken de halve tuinpaden. De grond is modderig. Drie maanden geleden, toen we wanhopig op zoek waren naar water, zou dit een idyllisch plaatje zijn geweest, maar nu is het erg nat en niet op een goede manier. Laatst las ik een politicus van een of andere snit die zei dat hij niet wist waar al die ophef over klimaatverandering over ging – dat we nu net zoveel regen hebben als honderd jaar geleden, en dat mensen toen ophef maakten. Het is vernederend voor iedereen om dit soort opmerkingen serieus te moeten nemen, maar aangezien politici machtsposities bekleden, zo niet verantwoordelijk zijn, wil ik een paar dingen benadrukken – niet in de laatste plaats omdat wij tuiniers dit zo scherp voelen.

Ten eerste wonen er meer mensen in het VK dan honderd jaar geleden, circa 25 miljoen. Dat is een toename van meer dan vijftig procent. Ten tweede gaat een gigantische hoeveelheid opgeslagen en gedistribueerd regenwater verloren in Engeland en Wales voordat het

“Konden we maar meer winterse neerslag opslaan, dat zou heel veel schelen.”

gebruikt wordt, iets minder dan drie miljard liter per dag. Maar het allerbelangrijkste is dat wij ons water op de verkeerde momenten krijgen. Als onze lenten en zomers droger worden, maakt het niet uit hoeveel neerslag er valt in de winter als je het niet kunt opslaan. En als we ook nog eens een droge winter hebben, dan worden onze problemen nog groter.

Uiteraard is dit een landelijk probleem dat vraagt om meer opslagcapaciteit, meer onderhoud aan pijpleidingen en een beter watermanagement. Maar hetzelfde geldt ook op microniveau (lees: onze tuinen). Van oudsher dienen regentonnen twee doelen. Ten eerste als opslagplaats om gieters te vullen en ten tweede als bron van regenwater voor planten zoals citrus of heide die een hekel hebben aan de kalk in leidingwater.

Helaas wordt er slechts in weinig tuinen gebruik gemaakt van een regenton, helemaal wanneer er slechts plek is voor twee borders en misschien een strookje moestuin. En de eventueel aanwezige tonnen stromen bij harde regenval over. Daar is niet alleen de

hoeveelheid neerslag debet aan, maar ook het volume dat een ton kan bevatten. Het hele model voor wateropslag dat al honderd jaar dienst doet in tuinen werkt niet meer.

Op Longmeadow hebben we geen traditionele regentonnen, maar gebruiken we troggen. Die hebben als voordeel dat ze langwerpig en open zijn waardoor de gieter alleen maar ondergedompeld hoeft te worden. Dat is zo veel sneller dan via een kraantje. Momenteel hebben we er negen, die al het water opvangen dat van de daken van de kas stroomt. Dat lijkt veel, maar het is net voldoende voor een normale week of drie dagen wanneer het zeer warm is. En wanneer we het water het hardst nodig hebben, worden ze pas weer gevuld als het regent. We zullen hier dus iets op moeten verzinnen. Konden we maar meer van de winterse neerslag opslaan, dat zou al heel wat schelen.

Op het Griekse eiland Hydra, waar ik de laatste zes, zeven jaar heb geholpen bij het aanleggen van een tuin, heeft iedere woning een groot bekken onder de achtertuin. Hier werd van oudsher winters regenwater opgevangen om mee te wassen, koken, kruiden te bewateren en zelfs om van te drinken in de erg droge en hete zomers. Ik denk steeds vaker dat dit de richting is die wij ook op moeten gaan, willen we onze tuinen van water kunnen blijven voorzien. Toen we net hier kwamen wonen, heb ik een septic tank laten aanleggen onder wat nu de Spring Garden is. Als ik het over zou kunnen doen, zou ik de aannemer vragen een net zo grote watertank onder de grond te installeren.

Ik realiseer me dat dit slechts een deel van de oplossing is. Planten kweken die minder waterbehoefte hebben, is het andere deel. De vraag naar water verminderen is even effectief als het aanbod vergroten. We moeten opnieuw bedenken wat een levensvatbare Britse tuin is. Maar nu ik de regen mijn ramen zie teisteren en de regenpijpen hoor gorgelen, zou ik willen dat ik het allemaal kon opvangen voor komende zomer.

Monty

Carex comans bronsbladig
Dichte bossen met slank, roodbruin blad staan mooi bij sedums of sneeuwklokjes. **Hoogte x Breedte** 30 x 50 cm

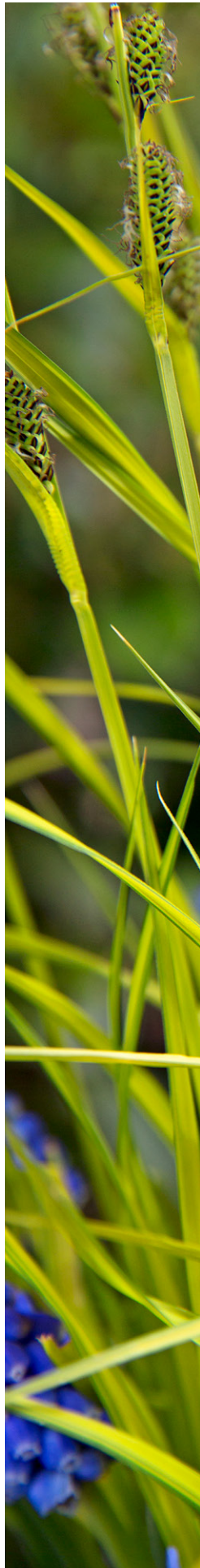
Carex muskingumensis
Slanke lichtgroene bladeren groeien uit de toppen van de stelen, als kleine palmbomen. **H x B** 75 x 75 cm

Carex oshimensis 'Everest'
Prachtig diepgroen blad met witte randen. Mooi in een pot of in groepen. **H x B** 30 x 30 cm

Carex testacea 'Prairie Fire'
Lang, oranje getint, overhangend blad dat in de winter uitgroeit tot roodgouden pollen. **H x B** 50 x 50 cm

Zegge

	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Bladkleur												
Uitgraven en delen												

Carex elata 'Aurea'

Hangende, gele groei, met rechtopstaande stelen vanaf het late voorjaar. Houdt van vocht. **H x B** 70 x 50 cm

Topkeuze**Zegge (Carex)**

De meningen zijn verdeeld, maar dit veelzijdige gras is klaar om elke tuin interessant te maken.

Toen een plant met groenblijvende (of eigenlijk: bruine) bladeren en zonder bloemen begon te verschijnen in kwekerijen, varieerden de reacties van tuiniers van: 'wow, dat is interessant' tot 'hij is dood!'

Met zijn koperbruine draadvormige bladeren die tot 90 cm lang konden worden, was hij zeker interessant – er was echt geen andere plant zoals deze – en hij was zeker niet dood. In feite was hij heel gemakkelijk te vermeerderen en al snel hadden alle kwekerijen een plant op voorraad die sommige tuiniers nog steeds niet in hun tuin wilden hebben.

Dat was de bronsbladige *Carex comans* (hij heeft nog steeds geen echte naam). Het enthousiasme ervoor ontwikkelde zich toen grassen en grasachtige planten in de mode raakten en een paar tuiniers, die wilden bewijzen dat ze voorop liepen, zelfvoldaan aankondigden dat ze de oorspronkelijke groenbladige variant hadden, die eerlijk gezegd niet zo bijzonder is.

Nu kweken we meer dan honderd verschillende zeggen en de bronsbladige *Carex comans* is nog steeds populair. Maar variëteiten met bredere, bonte of felgekleurde bladeren zijn nu de echte sterren. Kijk eens naar de Evercolor-serie, ontwikkeld in Ierland, met negen makkelijk te onderhouden, bodembedekkende variëteiten. Deze zijn zeker interessant en beslist niet dood.

■ **Standplaats** Liefst in de volle zon en in vochtige grond.

■ **Planten** Plant dicht bij elkaar voor de beste onkruidonderdrukkende bodembedekking. Soorten met langere bladeren hangen mooi over verhoogde bedden heen.

■ **Verzorging** Ze doen het allemaal goed in potten, zelfstandig of gemengd, maar zorg ervoor dat ze nooit uitdrogen. Neem de kluiten uit, deel ze en plant ze opnieuw als ze dun worden in het midden, maar beoordeel elke plant elk jaar, want sommige hoeven zelden gedeeld te worden.

Bijenportret De kattenkruidbij

De kattenkruidbij behoort tot het geslacht van de sachembijen. Het is een middelgrote bij met een gedrongen bouw en een gebandeerd achterlijf. De haren staan niet dicht op elkaar, maar zijn spaarzaam met meer ruimte ertussen. De ogen zijn olijfgroen met donkere vlekken. Tijdens hun arbeidzame (korte) leven raken bijen aan slijtage onderhevig en raken dan 'afgevologen'. Dat is te zien aan de gerafelde

vleugels en het verkleuren van de haren die grijs worden. Ook de banden op het achterlijf zijn minder zichtbaar en de bij is meestal een stuk kaler.

Het vrouwtje heeft een donker gezicht. Zij heeft afstaande goudbruine haren op het borststuk en het achterlijf. De verzamelharen op de achterpoten zijn opvallend licht gekleurd. Het mannetje heeft een geel gezicht met een in het

oog springende zwarte tekening. Zijn voorhoofd is zwart behaard. De afstaande beharing op zijn borststuk en het achterlijf is roestbruin.

De kattenkruidbijen vliegen van mei tot augustus. Je treft ze aan in tuinen, parken, kalkgrasland, bloemrijke heideterreinen en onbewerkt terrein. Het is een zeldzame bij die tegenwoordig alleen te zien is in het zuidoosten van Nederland.

Red de bij

Nestelgelegenheid

Kattenkruidbijen leven solitair, maar het nestelen doen ze in kleine groepen. Iedere afzonderlijke bij maakt een eigen nest in zandige, kale grond met een wat lemige consistentie – het liefst op zonnige hellingen en soms in muren met kalkspecie. De nestplek moet warm en beschut zijn. De wanden van de eivormig uitgeholde broedcel worden verstevigd met een afscheiding waarna er een waslaag over aangebracht wordt. Dat maakt de nestkamer waterafstotend en goed beschermd tegen invloeden van buiten. De broedcel wordt tot de helft gevuld met een vrij vloeibaar mengsel van stuifmeel en nectar waarop het ei komt te drijven. De larve eet de voedselvoorraad op en gaat daarna in winterrust. In de maand mei van het volgende jaar kruipt de inmiddels volgroeide bij uit de nestkamer. Deze jonge generatie zal dan voor nieuw nageslacht gaan zorgen.

Bijen en tuinen

De kattenkruidbij heeft een forse lange tong en kan daarmee in diepe bloemen bij de nectar komen. Ze zijn gek op lipbloemen, zoals kattenkruid, wilde marjolein maar ook op slangenkruid en vlinderbloemen.

De kattenkruidbij is een van de drie soorten bijen die de Bijenstichting met de crowdfunding-actie 'Alle Bijtjes Helpen' wil steunen. Meer informatie hierover is te vinden op: bijenstichting.nl/alle-bijtjes-helpen

**Alle
biijtjes helpen!**
Doneren kan al vanaf
1 euro. Scan de QR-code
voor meer informatie.

De Bijenstichting

zet zich in voor bijen en beschermt ze tegen uitsterven. Via cursussen, workshops en open dagen leer je alles over bijen. Je kunt ook altijd een kijkje komen nemen in de demonstratietuin in Vorden, waar met veel vrijwilligers gewerkt wordt aan de bloemborders. Iedere maand geeft de Bijenstichting ons de perfecte tips om onze tuinen nog natuur- en bijvriendelijker te maken. www.bijenstichting.nl

Tuingast

van de maand

November is een sombere, vochtige maand in de tuin, met af en toe wat zonneschijn om je op te beuren. Een paar vlinders, waaronder atalanta, kleine vos en dagpauwoog, zijn nog steeds in de lucht – je kunt ze zien eten op laatbloeiende planten zoals bergasters. Vogels zoals vinken en merels zijn misschien bijna helemaal uit je tuin verdwenen. Dat is normaal, want wegbermen en heggen barsten van de bessen en bomen bieden een overvloed aan zaden en noten. Maak je dus geen zorgen als je de laatste tijd weinig vogels hebt gezien en wees dankbaar dat ze in het wild te eten hebben. Maak, terwijl ze weg zijn, je vogelhuisjes, voedertafels en badjes schoon zodat ze veilig zijn als het over een paar weken drukker wordt.

Dit kun je tegenkomen

Kramsvogel (*Turdus pilaris*)

De kramsvogel is een grote lijster met een kastanjebruine rug en crèmekleurige borst met zwarte strepen. Hij heeft een zwarte staart, donkere vleugels en een grijze stuit en kop. Net als zanglijsters en grote lijsters heeft hij een zeer rechte houding en beweegt hij zich hippend en doelgericht.

De kramsvogel komt in oktober vanuit Rusland en Oost-Europa aan en wordt zelden alleen gezien. Hij vormt soms grote zwermen, vaak met koperwieken. Hij brengt het grootste deel van zijn tijd door in boomgaarden, waar hij valappels eet, en in heggen en besdragende bomen. In een bijzonder koude winter waagt hij zich in tuinen.

Hij broedt slechts mondesmaat in Nederland, meestal in bossen en struikgewas, in kleine kolonies. Er worden tot zes eieren gelegd en de kuikens worden door beide ouders gevoed. Kramsvogels eten weekdieren, insecten en regenwormen in de zomer en bessen en zaden in de winter.

Op zonnige dagen kun je nog steeds zweefvliegen zien.

Kijk ook uit naar ...

- Zweefvliegen, met name op zonnige dagen.
- Vleermuizen, vooral dwergvleermuizen, die op milde nachten nog vliegen voordat ze in winterslaap gaan.
- Pimpelmezen, die samen met koolmezen en kleinere vogels zoals goudhaantjes in 'zwervende groepen' op zoek gaan naar voedsel.

Mis dit niet

Natuurwerkdag 2023

Steek de handen uit de mouwen op 3 en 4 november en sluit je aan bij één van de vele initiatieven.

www.natuurwerkdag.nl

“De kramsvogel brengt het grootste deel van zijn tijd door in boomgaarden of heggen en besdragende bomen. In bijzonder koude winters waagt hij zich in tuinen.”

De herfst luidt de komst in van kramsvogels, die komen aanvliegen om zich tegoed te doen aan bessen en fruit in onze relatief milde winter.

Vers uit de tuin

Nu het weer kouder wordt, is de oogsttijd van dit seizoen zo goed als voorbij ... met uitzondering van Rekha's geliefde saffraan – perfect voor een heerlijk en verwarmend kardemombrood.

Er is geen twijfel mogelijk: het is nu echt november geworden. Ik doe de sjaal net iets strakker om mijn nek en ik trek mijn wollen muts stevig over mijn oren. Maar als het op tuinieren aankomt, laat ik de handschoenen uit!

Ik hou van het gevoel van aarde die door mijn blote handen gaat. Zodra ik eenmaal in het ritme zit van graven en het omwoelen van het laatste stukje grond waar de pompoenen groeiden, heb ik het niet echt koud. Het uitwassen van de plantenspotten heb ik uitgesteld, maar dat moet de komende maand gebeuren voordat de watertoevoer naar de volkstuin wordt afgesloten voor de winter. Ik stapel ze op en bewaar ze in de schuur.

Dit is een goed moment om potten schoon te maken. Je kunt ze maar vast gereed hebben voor komend voorjaar.

En als ik daar toch ben, ruim ik de schuur van binnen ook meteen even op.

De grote eik heeft eindelijk al zijn bladeren laten vallen en ik sla een paar kruidwagens vol bladeren op in mijn zelfgemaakt bladaardekorf. De koude regen, vorst en zelfs sneeuw zullen helpen om al deze herfstbladeren af te breken. En zo heb ik deze maand weer een tuintaak afgevinkt.

Binnenkort kan ik mijn tuingereedschappen opbergen en het perceel laten rusten tijdens de winterslaap. Wat ik van plan ben om de komende tijd te gaan doen? Wees gerust: ik ga echt niet de hele winter zitten duimendraaien, met al die zaadcatalogi die ik wil doorbladeren!

Zo kweek ik saffraan

Het is fascinerend om te zien hoe de bloem van een kleine knol de duurste specerij ter wereld produceert – en dat ik het hier kweek!

Alleen *Crocus sativus*, een in de herfst bloeiende krokus, produceert de hoogwaardige specerij saffraan. Hoewel hij buiten in de grond goed groeit, tuinier ik op zware klei en hebben we kolonies eekhoorns die geen enkele krokus met rust laten, dus gebruik ik liever terracotta potten in de kas.

Ik heb mijn knollen eind augustus geplant in een zeer zanderige, goed drainerende, leemrijke potgrond. Daarna heb ik ze alleen wat water gegeven en de potten in de kas hun ding laten doen, en ook niet veel water meer gegeven.

In september en oktober verschijnen er smalle groene bladeren aan elke knol. Als de buitentemperatuur daalt, worden er twee of drie bloemen gevormd in het midden van elke plant. Zodra de bloem opengaat, pak ik mijn

pincet en pluk de kostbare rode stigma's eruit, leg ze op een papieren handdoek in de warmte van de keuken om volledig te drogen en bewaar ze later in een jampotje. Als je het deksel na een paar dagen opent, hangt er een zoet, kruidig aroma – een aangename geur waar ik altijd van geniet.

Tegen de lente sterven de planten af. Ik haal de slapende knollen eruit en bewaar ze in de schuur uit de buurt van direct zonlicht, klaar om eind augustus opnieuw uit te planten.

PROBEER DEZE VARIËTEITEN

Hoewel er naast de *Crocus sativus* geen andere soorten saffraanproducerende krokussen zijn om te kweken, ben ik een witte saffraan-krokus tegengekomen, die ik nog moet bemachtigen en kweken, genaamd *Crocus sativus* 'Albus'. Deze produceert zijdeachtige witte bloemblaadjes, in tegenstelling tot de gebruikelijke lila-paarse kleur.

BOVEN Droge saffraan bewaar je het beste in een luchtdichte glazen pot. **RECHTS** Door te planten in een kruidwagen met gaten kun je je planten makkelijk verplaatsen.

TIP

Saffraankrokussen kun je buiten planten, maar ze hebben wel goed afwaterende omstandigheden nodig, dus zorg ervoor dat een bak, zoals mijn oude kruiwagen, gaten in de bodem heeft.

Brood met saffraan en kardemom

Hartverwarmende zoete traktatie, lekker voor bij de thee.

VOOR 12 PERSONEN

- 150 g basterdsuiker
- 200 g yoghurt
- 6 eieren
- 1/2 tl gemalen kardemom
- 100 g bloem
- 1 tl bakpoeder
- 200 g gemalen amandelen
- 1/2 tl rozenwater
- 1 tl saffraan en 50 ml melk, aan de kook gebracht en 15 minuten laten pruttelen
- 1/2 tl nootmuskaat
- 75 g mix van gemalen pistachenoten, amandelen en kardemomzaadjes

VOOR DE SIROOP

- 2 el water
- 125 g basterdsuiker
- 1/4 tl rozenwater
- Een paar strengen saffraan

- 1 Klop de suiker, yoghurt en eieren.
- 2 Spatel de kardemom, bloem, bakpoeder en gemalen amandelen erdoor.
- 3 Roer het rozenwater, de saffraanmelk en tweederde van de gemalen notenmix door het mengsel.
- 4 Giet in een ingevette bakvorm van 30 x 20 cm en bak 45 minuten op 180°C. Maak vervolgens een paar gaatjes in het oppervlak.
- 5 Maak siroop door de suiker te smelten in water. Voeg saffraan en rozenwater toe.
- 6 Schep de siroop over de cake en bestrooi met notenmix. Laat afkoelen.

Te doen in de moestuin in november

ZAAIEN

- Tuinbonen rechtstreeks in de vollegrond of eerst in potten van 9 cm in een koude bak of onverwarmde kas.
- In de kas gezaaide erwten geven een vroege oogst van peulen volgend jaar – of eet de verse scheuten in salades.
- Spinaziezaadjes in bakken in de kas, voor een explosie van malse, groene blaadjes tijdens hartje winter.

OOGSTEN

- Pluk in de kas gekweekte wintersla en oosterse bladgroenten. Pluk buitenste bladeren van sla en snijd de bovengroei van bladgroenten zodat planten nieuwe groei blijven produceren.

- Pluk prei wanneer dat nodig is. Snijd de wortels weg en verwijder die.
- Blijf knolrapen oogsten. De rapen die je na de vorst oogst, smaken nog zoeter. Je kunt de blaadjes ook gebruiken in plaats van gekookte spinazie.

KLUSJES

- Hark gevallen bladeren op en maak er bladaarde van. Stop ze in oude potgrondzakken en steek er voorzichtig een

- paar gaten in waar lucht en water doorheen kunnen. Je kunt ook een bladaardekorf maken door vier palen in de grond te slaan en er kippengaas omheen te wikkelen.
- Verwijder schotels onder potten met vaste kruiden. Hierdoor worden de wortels niet te nat en zullen terracotta potten minder snel barsten.
- Verwijder gele en rottende bladeren van spruitjes en andere koolgewassen. Plantenresten kunnen schimmels verspreiden.
- Snoei zachtfruitheesters vanaf nu tot laat in de winter en verwijder wat van de lage oudere stengels.

“MET DRIE MENSEN ONDERHOUDEN WIJ ONS PARK VAN 500 HECTARE.”

HET BUITENGEWONE VERHAAL VAN ASTRID, DE VROUW DIE IN BEEKSE BERGEN AL DIE WILDE NATUUR TEMT

Nog voor Safaripark Beekse Bergen opent, zijn drie onderhoudsmedewerkers er al druk in de weer. Zodat bezoekers van alle leeftijden er een onvergetelijke dag kunnen beleven. Astrid vertelt over het (groene) leven in Beekse Bergen.

ASTRID, ONDERHOUDSMEDEWERKER BIJ BEEKSE BERGEN

500 hectare, 3 onderhoudsmedewerkers

Wat het volgens Astrid vraagt om Beekse Bergen te onderhouden? “Wel, veel liefde voor dieren en de natuur, en een stevige portie doorzettingsvermogen. Gelukkig weet ik van aanpakken, da’s altijd al zo geweest. Vandaag onderhouden wij ons park van 500 hectare met drie mensen. Dat vraagt veel planning, hard werk en betrouwbare machines, natuurlijk. Onze STIHL’s vonden we bij Van Iersel.”

Jong leven

“Maar het is het waard. Eerlijk, wie wil er nu niet tussen de giraffen en olifanten werken? Zelfs na vier jaar kom ik nog elke dag vol bewondering werken. Je ziet elke dag wel iets anders. Zo reed ik deze morgen over de

“Deze morgen zag ik twee pootjes uit een zebra steken. Nog geen vijf minuten later lag er een kersvers veulen op de grond.”

autosafari en zag ik plots twee kleine pootjes uit een zebra steken. Nog geen vijf minuten later lag er een kersvers veulen op de grond. Elke dag gebeurt hier wel iets magisch.”

EEN PASSIE VOOR DIEREN EN GROEN

(On)zichtbaar werk

Zo’n groot domein onderhouden, is hard werken. “We proberen het park piekfijn te onderhouden: we maaien of beplanten grasperken, houden de wandelpaden vrij en schoon, groenvoer voor de dieren snoeien en meer. Het is gewoon leuk om te zien als alles er weer netjes uitziet. Zodat de bezoekers echt kunnen genieten van het safaripark.”

Zieke giraf

“Wat echt voldoening geeft? Enkele maanden geleden was een van onze giraffen ziek. Hij at enkel nog groenvoer. Als de verzorgers dan bellen, gooi je alles neer om extra groenvoer te gaan snoeien, om dat dier te helpen, natuurlijk. Als je achteraf hoort dat het weer beter gaat, geeft dat een superkick.”

EEN BUITENGEWONE DAG

Brand bij Beekse Bergen

Voor Astrid is elke dag duidelijk buitengewoon. Als je haar vraagt naar een werkdag die ze nooit zal vergeten, denkt ze meteen terug aan 16 juni 2021. “We waren gewoon aan het werk in het safaripark. Plots zagen we een rookpluim over het meer hangen. We reden er meteen naartoe en zagen ons hoofdgebouw in vlammen opgaan. ‘Een gaslek’, hoorden we achteraf. Gelukkig kon iedereen geëvacueerd worden en waren er geen menselijke of dierlijke slachtoffers. Maar alles was verwoest. Dat was een enorm heftige dag.”

Straffe veiligheidstips van Astrid

“Mijn lievelingswerk? Daar twijfel ik geen seconden aan. Lekker met de kettingzaag werken. En om ongelukjes te vermijden, bescherm je jezelf het best zo goed mogelijk. Zo is de kans kleiner dat er iets gebeurt. Behalve als je, zoals ik, soms een beetje onhandig bent en na de klus je vinger tussen de deur van de jeep steekt.” (lacht)

ZO DOE JIJ HET ZELF, MET STIHL!
NEEM EEN KIJKJE OP [STIHL.BE/STIHL.NL](https://stihl.be/stihl.nl)

Groene school

Leer elke maand iets nieuws in de tuin. Van basistechnieken als met onkruid omgaan en snoeien tot het vergroten van je moestuinoogst, in deze rubriek komt het allemaal aan bod.

Deze maand

- 28 Planten van eigen bodem**
Monty helpt het dierenleven en plant inheems.
- 32 Geniet van het seizoen**
Blaas je beplanting nieuw leven in.
- 38 Jouw snoeimaand**
Frances snoeit ramblerrozen.
- 42 Grande finale**
Carol legt uit waarom elke tuin vol herfstkleur zou moeten staan.
- 47 Vraag & antwoord**
We geven antwoord op tuinvragen.

Planten van eigen bodem

Inheemse planten zijn enorm waardevol voor dieren, aldus **Monty**. Hij vraagt zich af waarom we zo vaak de voorkeur geven aan exotisch boven inheems.

In 1821 zette een jonge Schot koers naar de westkust van Afrika met het schip de *Iphigenia*. Hij was de ploegbaas van wat destijds de Chelsea Botanical Garden heette (nu de Chelsea Physic Garden) en was uitverkoren door de Horticultural Society of London (nu de Royal Horticultural Society) om op zoek te gaan naar planten in 'Afrika en de Amerika's'. Zijn naam was George Don. Zijn vader, die eveneens George heette, was plantenjager en kweker geweest in Schotland en zijn broer, David Don, was secretaris van de Linnean Society. Dit waren, je begrijpt het al, mijn voorouders.

De jonge George was de eerste beroeps-

verzamelaar die door de Horticultural Society of London betaald werd om met nieuwe en onbekende planten naar Engeland terug te keren zodat we ze in onze tuinen konden kweken. Uiteindelijk kwam hij terug in 1823, nadat hij Guinea, Gambia, Sierra Leone, Brazilië, Jamaica, Cuba en tot slot de oostkust van de Verenigde Staten had bezocht – waar de meeste van zijn tropische soorten waren doodgevroren. Desondanks kwam hij thuis met soorten alliums, akeleien en rododendrons die tot dan toe onbekend waren.

Hij was dan wel de eerste officiële planten-jager, maar zoals iedereen met belangstelling voor de hovenierskunst weet, was hij zeker

niet de laatste of de meest bekende. In de hele negentiende eeuw stroopten plantenjagers de aardbol af op zoek naar het nieuwe en exotische, om onze tuinen te vullen met planten – van sequoia's tot delicate rotsplanten – van over de hele wereld.

De afgelopen 150 jaar vonden we het vanzelfsprekend dat een tuin met de meeste ongewone en interessante planten beter was voor de diversiteit en dat je vakmanschap als tuinier werd afgemeten aan je vermogen deze geïntroduceerde planten te kweken en te verzorgen.

Maar dezelfde RHS die 200 jaar geleden de 23-jarige George Don sponsorde, heeft een

Gevlekte schaduw is ideaal voor een scala aan inheemse vingerhoedskruiden en varens en hun cultivars.

rapport uitgebracht op basis van onderzoeken in RHS Garden Wisley, over welke planten het meest nuttig en geschikt zijn voor ongewervelde dieren die afhankelijk zijn van planten. Deze ongewervelden – vaak op één hoop gegooid onder de noemer 'beestjes' of, erger nog, 'ongedierte' – zijn onmisbaar in de voedselketen en cruciaal voor een gezonde tuin. De bevindingen van het rapport waren radicaal en stelden ons hele idee dat het kweken van uiteenlopende plantensoorten van over de hele wereld iets geweldigs is ter discussie.

Laat ik drie belangrijke conclusies uit het rapport uitlichten. Ten eerste, als inheemse

planten in de meerderheid zijn, is dat altijd het beste voor een rijke en gevarieerde populatie van ongewervelden. Ten tweede, uitheemse soorten ondersteunen zo'n 10 tot 20 procent minder ongewervelden dan inheemse. En ten derde, dicht op elkaar planten is altijd het beste – en in het rapport wordt benadrukt dat dit met name voor tuinplanten geldt.

Het advies luidt een heleboel inheemse planten in de tuin te zetten en ze zo veel mogelijk te laten uitdijen, zodat het loof dicht opeen groeit en maximaal beschutting biedt. Van exoten heb je er meer nodig om dezelfde hoeveelheid habitats voor ongewer-

velden te krijgen. Tot slot wordt aangeraden niet meteen in razernij uit te barsten als er iets aan een plant geknabbeld heeft, maar een beetje schade aan planten toe te laten, zodat er een gezonde populatie kan groeien van ongewervelden die van nut zijn voor de voedselketen.

Toen ik dit las, realiseerde ik me dat de meeste landen die ik bezocht heb trots zijn op de inheemse soorten in hun tuinen. Maar de meeste landen zijn ook heel tevreden over hun eigen keukens. Dat is hier vaak niet het geval – het is in restaurants veel moeilijker goed Brits eten te krijgen dan eten uit andere keukens.

Inheemse violen (*Viola odorata*) vormen zelfs in diepe schaduw een bloementapijt.

Monty's vijver wordt omzoomd door gevarieerde, dichte beplanting, met onder meer uitheemse camassia's, primula's en hosta's.

Inheemse sleutelbloemen (*Primula vulgaris*) zijn een welkome voorbode van de lente op Longmeadow.

Vervreemd van de natuur

Ik denk dat de combinatie van industrialisering en imperialisme dit in gang heeft gezet. Groot-Brittannië liep ver voorop in de industrialisatie, waardoor we als bevolking in rap tempo steeds meer in steden en voorsteden gingen wonen. Tuinen waren klein en werden gekoesterd als een oase in het harde stadsleven. Het platteland werd al snel geromantiseerd als deel van een gemeenschappelijk, verloren innerlijk landschap – en dat geldt misschien wel nog steeds, hoe zwaar het agrarische leven in de praktijk ook is.

Tegelijkertijd – en vooral in de eeuw tussen 1780, toen botanicus Joseph Banks terugkeerde uit Botany Bay, en 1880, rond de tijd dat William Robinson 'natuurlijk tuinieren'

introduceerde – koloniseerden we grote delen van de wereld en bouwden we ons imperium. Die kolonisatie omvatte ook het plunderen en zich toe-eigenen van planten. Verhalen over plantenjagers worden altijd verteld als verslagen van heroïsche waaghalzerij. David Douglas, bijvoorbeeld, bracht ons lupines, de douglasspar, slaapmutsjes en nog veel meer voordat hij door een stier werd doorboord en stierf. Aan George Forrest hebben we *Camellia saluenensis* te danken (de basis van alle winterharde williamsii-camelia's). En Ernest Wilson ontdekte *Lilium regale*, *Acer griseum*, *Clematis armandii* en nog veel meer, ondanks dat hij zijn been brak op een berg en achtervolgd werd door piraten.

Ik denk vaak dat we het veel minder ge-

slaagd zouden vinden als Chinese, Tibetaanse of Zuid-Amerikaanse plantenjagers hier kwamen en zonder pardon onze inheemse schatten zouden meenemen. Het is even goed kolonisatie en bezetting als delen of in ere houden.

Dus waarom houden we onze eigen rijke diversiteit aan inheemse planten niet in ere? We zijn enthousiast over meidoorn, beuk, buxus en taxus, dus waarom niet over borders bomvol Britse planten? En dat is niet een soort planten-Brexit, maar koesteren wat ons letterlijk voor de voeten groeit.

Op grote schaal

Het dichtstbij kwamen we vermoedelijk in de periode net voordat de grote golf van

Inheemse gulden sleutelbloemen (*Primula veris*) kun je in het gazon laten verwilderen door ze als trayplantjes te planten.

Kies liever voor wilde hyacinten (*Hyacinthoides non-scripta*) dan voor de grotere Spaanse soort (*H. hispanica*).

Vul gaten in je borders op en als je exoten zoals deze varens kiest, plant er dan meer.

nieuwe planten arriveerde, tussen 1740 en 1780, toen onze tuinen werden gedomineerd door de landschapsstijl van William Kent, Capability Brown en Humphry Repton. Maar die stijl werkte niet in een achtertuin in een buitenwijk, laat staan in een stadstuin – voor deze stijl heb je minstens een hectare of tien nodig. Maar een paar spectaculaire nieuwe planten uit Mexico, Japan, Zuid-Afrika en de Himalaya kunnen zelfs de kleinste tuin transformeren.

Het boek *English Plants for your Garden* van de hertogin van Hamilton, dat in het jaar 2000 uitkwam, lijkt nu wellicht erg naar binnen gericht, maar misschien moeten we

het toch maar weer eens lezen. We zouden hondsroos, klaprozen, sleutelbloemen, violen, boshyacinten, vingerhoedskruid, kaardebollen, ooievaarsbek, echte koekoeksbloem, grote kattenstaart en margrietten misschien niet als opvulling, maar als hoofdrolspelers moeten zien.

Let wel, wat een 'inheemse' plant precies is, is al lange tijd onderwerp van discussie. Waar trek je de grens? De laatste ijstijd? Planten die door de Romeinen zijn geïntroduceerd, zoals uien, brandnetels en walnoten? Zelfs sommige inheemse planten die onbetwist lijken, hebben een schimmig verleden. Wilde kievitsbloemen verschijnen opeens in

het wild rond 1736, maar we beschouwen ze als een typisch inheemse weidebloem. Zelfs de befaamde sneeuwklotjes zijn misschien niet inheems.

Maar wat in het RHS-rapport benadrukt wordt, is dat planten en ongewervelden zich gelijktijdig aanpassen en evolueren en dat hoe langer een plant in een bepaalde omgeving groeit, hoe beter het is voor de 'lokale' ongewervelden. Kortom, als we echt een diversiteit aan wildleven in onze tuin willen stimuleren, en niet alleen de schattige diertjes, dan moeten we wat exotische planten gaan vervangen door planten die van oorsprong veel dichterbij huis groeien.

VOLGENDE MAAND Monty geeft tips voor het planten, snoeien en kweken van fruit.

Dit is het perfecte moment om, nu je door de bladval meer kunt zien en vaste planten nog niet onder de grond verdwenen zijn, je tuin eens goed te bekijken en heren der wat toe te voegen.

“Als je na de zomer wat gaten in je borders hebt, is dit een goed moment voor nieuwe planten, nu de grond warm en de lucht vochtig is.”

Geniet van het SEIZOEN

Omarm het seizoen en blaas je beplanting nieuw leven in, zodat er nog maandenlang iets te genieten valt.

Voor mij is de herfst altijd een feestelijke tijd en een periode om te genieten. De sfeer buiten de deur begint te veranderen door ochtendmist, bedauwde spinnenwebben en de lagere stand van de zon, die je kunt gebruiken om planten mooi uit te lichten. De herfst kan een seizoen van snelle veranderingen zijn, waarin planten in verschillend ritme verwelken. Er begint iets magisch te gebeuren en ik hou van die tempoverandering: warme bladkleuren, rijpende zaadhoofden en nog steeds veel bloemen.

Dus waarom zien veel mensen de herfst als een tijd om op te ruimen en de tuin winterklaar te maken? Er valt nog zoveel te genieten! Het allerbeste is wel dat de herfst een prima tijd is om naar je tuin te kijken en de structuur en vorm van je beplanting te leren begrijpen. Bij het ontwerpen van beplanting bekijk ik tuinen meestal in lagen – van de kroon van grotere bomen via middelgrote tot kleine bomen naar heesters, vaste planten en bollen. Dat helpt me de tuin een goede structuur te geven, maar geeft me ook de kans te zorgen dat de tuin in alle seizoenen mooi is. Binnen elke beplantingslaag wil ik begrijpen wat elke groep planten bijdraagt aan het geheel, vooral als het seizoen op zijn einde loopt.

Voor de herfst maak ik graag de texturen en de bladsoorten en -kleuren gevarieerder. Ook de vormen van bloemen en zaadhoofden zijn belangrijk, net als planten die een mooie vorm behouden in de wintermaanden. Ik wil dat de planten in mijn tuin hard werken en niet alleen mooie maar snel verwelkende bloemen hebben.

Daar komt bij dat de tuin niet alleen voor mij is – hij is ook voor de tuindieren waarmee ik hem deel. Hoe we onze tuin onderhouden, speelt voor dieren een grote rol. En als we iets te netjes zijn, kunnen we bovendien prachtige momenten mislopen. Een van mijn mooiste herinneringen van het afgelopen jaar was dat ik zag hoe de puttertjes de zaadhoofden plunderden die ik in de tuin had laten staan.

Veel planten die laat in de zomer bloeien, dragen tot in de winter mooie zaadhoofden. Siergrassen voegen zachtere kleuren toe die een schitterend samenspel vormen met het licht. Heesters en bomen zorgen voor intense, warme bladkleuren van karmijnrood tot goud naarmate het seizoen vordert. Vorst, winterzon en wind kunnen allemaal de sfeer van je tuin meebepalen en in elk goed beplantingsplan staat de relatie tussen de elementen en onze planten centraal.

Als je, net als ik, na de zomer wat gaten in je borders hebt, is dit een goed moment voor nieuwe planten, nu de grond nog warm en de lucht vochtig is. Zijn sommige stukken van je tuin saai in de herfst? Zo ja, lees dan verder en ontdek wat mijn favoriete planten zijn om je tuin nu en in de komende wintermaanden op te fleuren.

Adams herfstige helden

Met deze planten geniet je nu en in de toekomst van een late najaarsshow.

Deschampsia cespitosa

Een siergras dat harige pollen donkergroen blad vormt. De plant heeft wolkachtige aren en doet het goed in de zon of halfschaduw. In de loop van het seizoen verkleuren de aren en bladeren prachtig naar zacht beige. Hij gaat mooi samen met vaste planten en ziet er op zijn best uit als je hem in de zomer een beetje water geeft.

Hoogte x breedte 1,2 m x 75 cm

Hydrangea quercifolia

Een opvallende plant, die eigenlijk in geen tuin mag ontbreken. Hij is rond van vorm en heeft grote, eikenbladvormige bladeren. Ook de geelbruine schors, die als de plant ouder wordt langzaam afschilfert, is prachtig. De bloemen, die vroeg in de zomer verschijnen, zijn eerst roomwit en verkleuren tegen de herfst naar roze en donkerrood. **H x B** 1,5 m x 2 m

Eryngium yuccifolium

Dit is een goede kruisdistel voor droge tuinen – hij is dol op die van mij! Dit is nu wat ik een spectaculaire, architectonische plant noem. De bloemen, die ongeveer een meter hoog boven zwaardachtige bladeren staan, zijn rond en lichtgroen. Ze blijven mooi tot ver in de winter en staan prachtig tussen siergrassen.

H x B 1,2 m x 1 m

Molinia caerulea 'Moorhexe'

Een hardwerkend, compact siergras dat met zijn smalle en verticale vorm goed op een kleinere standplaats past. Hij bloeit de hele zomer en verkleurt naar roestbruin in de late herfst. Deze plant is echt een uitbundige bloeier. Ik heb hem in de volle zon of de halfschaduw gezet en hij lijkt niet al te veeleisend. Zorg alleen wel dat er voldoende afwatering is. **H x B** 40 cm x 20 cm

Symphyotrichum turbinellum

Deze plant heeft massa's bloemetjes waar bijen en vlinders op af komen. Maar wat ik echt geweldig vind, zijn de bijna zwarte stengels. Hij doet het op de meeste bodemsoorten en in de zon of halfschaduw. De bloei gaat door tot ver in de herfst en de plant gaat mooi samen met rudbeckia's en hogere siergrassen.

H x B 1,2 m x 60 cm

Hylotelephium 'Matrona'

Ik vind dit een van de beste vetplanten. Het is een rechtopgaande plant met grote, vlezig, paarse bladeren aan donkerrode stengels. Vanaf de late zomer is hij bedekt met groepjes bleekroze bloemen die mooi blijven tot eind herfst. Begin winter kan de hele plant bruin worden, maar met zijn krachtige vorm houdt hij stand tot in het nieuwe jaar. **H x B** 75 cm x 30 cm

Panicum virgatum 'Shenandoah'

Een vast siergras met opvallend blauwgroen blad dat in de nazomer paars, bordeauxrood en rood wordt en dan stugge pollen vormt die de hele winter mooi blijven. Vanaf het eind van de zomer tot in de herfst dragen de dunne stengels kleine, paarsrode bloemetjes. Hij houdt van een zonnige plek.

H x B 90 cm x 30 cm

Phlomis russeliana

Een plant die het hele jaar een mooie uitstraling heeft. Hij heeft prachtige pollen grote, zachte, hartvormige bladeren en bloemstengels met warmgele bloemen en breidt zich geleidelijk uit. Deze sterke plant gaat jaren mee en komt echt tot zijn recht in de winter, als de bloemstengels bedekt zijn met rijp. Het liefst staat hij op een zonnige plek. **H x B** 90 cm x 75 cm

Eupatorium dubium 'Baby Joe'

Dit plantje bloeit mooi en is kleiner dan andere variëteiten koninginnekruid. De purperen stengels dragen donzige, zachtroze bloemen en zijn prachtig tot in de herfst. De droge zaadhoofden geven charme aan de wintertuin. De plant combineert goed met siergrassen, ereprijs en zonnehoeve en staat graag in de zon of halfschaduw. **H x B** 1 m x 80 cm

Anemone x hybrida 'Honorine Jobert'

Deze anemoon doet een herfstborder oplichten als een late zomerzon. De onderkant van deze eenvoudige, schaalvormige witte bloemen is soms een beetje roze. Hij is in de herfst een prachtige blikvanger in een grote bak of border en doet het prima in zowel volle zon als halfschaduw. **H x B** 1,2 m x 1,2 m

Cotinus 'Grace'

Bekend als pruikenboom. Een grote heester met dieppaarse, ovale bladeren die mooi contrasteren met andere beplanting. De pruikachtige bloemen verschijnen in de zomer en in de herfst verkleurt het blad naar ongelooflijke tinten oranje en rood. Het is een sterke plant, die er goed op reageert als je hem elke vier of vijf jaar stevig terugsnoot. **H x B** 6 m x 3 m

Amelanchier lamarckii

Een prachtig en veelzijdig boompje dat veel te bieden heeft. In de lente verschijnen stervormige bloemen en koperkleurige bladeren die in de loop van de zomer verder groeien. Na de bloemen volgen vruchten die naarmate ze rijpen paarszwart worden en in de herfst verkleurt het blad naar geel en donkerrood. Verdraagt uiteenlopende bodemsoorten. **H x B** 10 m x 6 m

Euonymus europaeus 'Red Cascade'

Een inheemse Europese struik die het hele jaar door prachtige kleuren heeft. De kleine, gele bloemen worden afgelost door fel rozerode siervruchten met daarin oranje zaden. Maar ik vind hem het allermooist in de herfst, als het groene loof verkleurt naar spectaculaire schakeringen geel en rood. **H x B** 3 m x 2,5 m

Cercidiphyllum japonicum

Een middelgrote boom met kleine, hartvormige bladeren die eerst naar roze zwemen, maar in de zomer heldergroen worden en in de herfst prachtig geel, oranje en rood kleuren. Als kers op de taart verspreiden de bladeren in de herfst een zoete, snoepachtige geur – kinderen zijn er dol op. Je kunt hem als een- of meerstammige boom toepassen. **H x B** 10 m x 4 m

Dit is de perfecte tijd om vaste planten te planten en te delen. De wortels slaan makkelijker aan doordat de grond nog warm is en het meer regent.

Lasagne planten

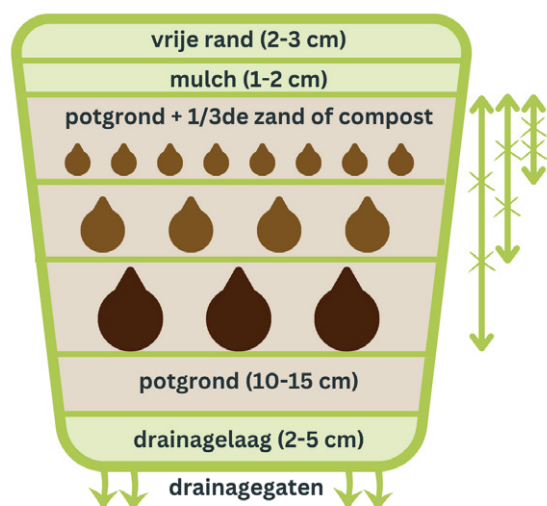

NATURAL BOLBS

BLOEIT VAN FEBRUARI TOT MEI!

Collectie Lasagne bollen

Ooit afgevraagd hoe de bloemen in de Keukenhof zo lang bloeien? Dat komt door het Lasagne planten. Er worden 3 lagen bollen geplant, die allen op een ander tijdstip gaan bloeien. Zo krijg je 3-4 maanden bloei op dezelfde plek.

Krokus

Narcis

Tulp

Waarom kiezen voor Biologisch?

Een natuurlijke bodem herbergt miljarden organismen die de bodemstructuur verbeteren en de weerstand tegen plagen vergroten. In Nederland worden jaarlijks 8,5 miljard bloembollen geteeld, maar het gebruik van kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen heeft een negatieve impact op de bodem.

Bekijk de collecties biologische Lasagne planten in de webshop van Natural Bulbs.

www.naturalbulbs.nl

Jouw snoei- maand

Frances Tophill snoeit ramblerrozen om ze in toom te houden en te zorgen voor een goede bloei.

Tegen november is de tuin in diepe rust. De dagen zijn kort, al houden sommige robuuste en veerkrachtige kortedagplanten zoals chrysanten misschien nog dapper vol. Rozen, lijsterbessen, meidoorns en sleedoorns dragen de laatste rozenbottels en bessen van de herfst. En hoewel deze allemaal nu gesnoeid kunnen worden, is het beter om te wachten tot de dieren klaar zijn met de vruchten.

Deze periode van rust geeft ons tuiniers de vrijheid steviger in te grijpen in de tuin en hem aan te passen en op te knappen zonder dat we al te bang hoeven te zijn planten te beschadigen. We kunnen planten opgraven en verplaatsen, en de meeste grote heesters en bomen die wat ingeperkt moeten worden terugsnoeien. Wees altijd voorzichtig met deze grote projecten en denk aan dieren die in winterslaap zijn. Als je kunt wachten tot het eind van de winter, doe dat dan. Met sommige fruitbomen en -heesters kun je nu aan de slag, zoals zwarte bessen, kruisbessen en moerbeien. Snoei nu echter geen *Prunus*, zoals een kers of pruim, anders vergroot je het risico op paarse korstzwam.

Snoei zij scheuten van ramblerrozen terug, zodat de plant vertakt en volgende zomer meer bloemen geeft.

Snoei deze planten nu ook

Als heesters en bomen in rust zijn, kun je beginnen met de wintersnoei, vooral bij planten die erg bloeden als je ze laat in de winter snoeit.

ACERS Deze bloeden hevig als je ze in de zomer snoeit. Veel snoei hebben ze niet nodig, maar als het moet, doe het dan nu ze in rust zijn.

ZWARTE BESSEN Deze dragen vooral vrucht op jong hout, dus snoei maximaal een derde van de oudste stengels weg.

MOERBEI Snoei vóór januari. Verwijder bij jonge bomen takken van het onderste deel van de stam om de kroon te verhogen.

HAZELAARS, TAMME KASTANJES EN WILGEN Snoei dit hakhout helemaal terug tot een stronk of dun de stammen uit met een derde.

Nu niet snoeien

Snoei leylandcypressen in de lente en de zomer – drie keer snoeien houdt ze in toom.

Verwijder verwarde stengels

Als ramblerrozen niet jaarlijks worden gesnoeid, vormen ze vaak een wirwar van doornige stengels. Langere stengels die je wilt verwijderen, knip je eerst af bij de voet en dan in kleinere stukjes die makkelijker te ontwarren zijn. Eventuele bottels kun je op een voedertafel leggen.

X LEYLANDCYPRESSSEN Als je groenblijvende planten zoals deze 's winters snoeit, kunnen ze ziek worden of zelfs doodgaan.

X LAVENDEL Kwetsbare mediterrane en vorstgevoelige heesters kunnen vorstschade oplopen als je ze laat in het jaar snoeit.

X PRUNUS Pruimen, kersen, abrikozen, perziken en zelfs sleedoorn zijn gevoelig voor paarse korstzwam. Deze schimmel komt meer voor in de winter en kan via snoeiwonden binnendringen.

X HEESTERROZEN Deze kun je het beste aan het eind van de winter snoeien, al kun je ze wel wat inkorten om te voorkomen dat ze door de wind worden beschadigd.

Ramblerrozen snoeien

Ramblerrozen kunnen aan het eind van de zomer, na de bloei, worden gesnoeid, maar het is om twee redenen beter om nog even te wachten.

Ten eerste zijn rozenbottels een waardevolle voedselbron voor vogels – de snavels van grote lijsters, merels en kramsvogels zijn sterk

genoeg om ze te eten. Voor ons zijn rozenbottels, als je ze tot een siroop kookt, een gezond en lekker middel tegen hoest en verkoudheid.

De tweede reden is dat als je ramblerroos een verjongingssnoei nodig heeft, het rustseizoen – tussen november en februari – daarvoor de beste tijd is.

Ramblerrozen bloeien gewoonlijk eenmaal per jaar, in de vroege zomer.

Stap voor stap

1 Snoei oude, houtige stengels met een takkenschare helemaal terug tot de grond. Maak ze los van hun steun en haal ze weg. Draag stevige, doornbestendige handschoenen.

2 Kort de zijscheuten die uit de resterende, jongere hoofdstengels groeien in tot 2-3 knoppen om bloeiende zijstengels te stimuleren. Zo bevordert je ook vertakkingen.

3 Bind overblijvende losse stengels vast aan de steun. Sommige kun je er later doorheen leiden om een nieuw gestel te maken dat het kan overnemen van de oudere stengels.

Tip

Als je een klus echt goed wilt doen, moet je nadenken over alle aspecten ervan. Het soort binddraad dat je gebruikt, bijvoorbeeld. Vaak kun je het niet hergebruiken nadat het jaren heeft vastgezeten, dus bedenk of je een afbreekbare of plasticvrije optie wilt. De knoop en hoe je het binddraad vastbindt, is ook heel belangrijk. Belemmer de groei van de stengel niet met een knoop die te strak is (of dat op den duur wordt), of die tegen de stengel wrijft en hem beschadigt. Een knoop in de vorm van een acht werkt prima.

Spreid de stengels gelijkmatig met binddraad.

Snoei zo ook

Veel houtachtige planten die als klimplanten worden gehouden, maar zich niet zelf kunnen vasthechten, moeten af en toe op dezelfde manier worden gesnoeid en aangebonden. Zo blijft het takkengestel mooi en het inkorten van de zijscheuten zorgt voor een sterkere plant. Snoei na de bloei als de plant bloeit op de uitlopers van het vorige jaar of in de late winter/vroege lente als hij op uitlopers van dit jaar bloeit. Voorbeelden zijn camelia, Amerikaanse sering, sierkwee, *Garrya* en vuurdoorn.

Ramblerroos

	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Bloei												
Snoei												

VOLGENDE MAAND Frances laat zien hoe je wijnranken snoeit.

Nog meer tuintips?

Op onze website vind je nóg meer Gardeners' World. Dagelijks lees je hier nieuwe tips, actuele klusjes, details over onze favoriete planten en nog veel meer. Neem snel een kijkje op:

www.gardenersworldmagazine.nl

Elke vrijdag onze tips in je mailbox ontvangen? Meld je aan via gardenersworldmagazine.nl/nieuwsbrief

Vervroeg de lente, denk ook aan de bijen

Laat je inspireren!

Alles voor de tuin vind je op DeZaden.nl

DEZADEN

www.dezaden.nl

Grande finale

De herfst geeft een spectaculaire show weg - geniet ervan!

Carol Klein is enthousiast over de kleuren van het seizoen en legt uit waarom elke tuin vol herfstkleur zou moeten zijn.

Iedereen, ook wie geen tuin heeft, kent de kleuren van de herfst, want ze zijn overal. Kastanjes, platanen, esdoorns en *Prunus*-soorten kleuren het hart van de stad met de schakeringen van hun veelkleurige loof. Ook als je niet omhoog, maar naar de grond kijkt, zie je overal kleur: de omlaag dwarrelende bladeren vormen een kleurrijk tapijt op de straten. In treincoupés waar gewoonlijk stilte heerst, maken reizigers opmerkingen over de herfstshow, vooral als het zonlicht een gouden gloed heeft. Iedereen lijkt er gelukkig van te worden. Langs snelwegen vlamt de inheemse rode kornoelje, *Cornus sanguinea*, felrood in zijn herfsttooi. En ook in de tuin hebben we het over niets anders dan over herfstkleur.

Herfstkleuren ontstaan doordat onze loofbomen zich klaarmaken voor de winter en hun blad laten vallen. Ze zijn een teken van het naderende einde, wat ze des te indrukwekkender maakt. In de lente en de zomer maken de chloroplasten, of bladgroenkorrels, van zonlicht, water en koolstof voortdurend suikers om de planten te voeden en de zuurstof af te geven die het leven op aarde mogelijk maakt. Naarmate de temperatuur daalt en de dagen korter worden, leveren de bladeren steeds minder op, totdat ze zo weinig opleveren dat ze worden losgelaten. Voordat dat gebeurt, wordt het chlorofyl in de bladeren, dat zorgt voor de groene kleur, weer geabsorbeerd door de boom. De andere kleuren in de bladeren, die er altijd al wel waren maar door het chlorofyl verborgen bleven, zijn nu duidelijk zichtbaar.

Metamorfose

Een van de toppers in de herfst is onze inheemse wilde kardinaalsmuts, *Euonymus europaeus*, die van alledaags groen transformeert naar kersenrood en felroze. En alsof dat nog niet genoeg is, draagt hij ook nog eens roze en oranje vruchten. Maar bij tuiniers zijn ook meer exotische kardinaalsmutsen populair. Ze zorgen niet alleen voor de prachtigste kleuren in het seizoen, maar hebben vaak ook bijzondere vruchten tot ver in de herfst.

De herfsttinten van deze toverhazelaar ontstaan als het chlorofyl uit de bladeren verdwijnt.

*“Herfstkleuren zijn een teken
van het naderende einde, wat ze
des te indrukwekkender maakt.”*

Carols top 8

1 *Fothergilla major*

In de lente heeft de lampenpoetserstruik donzige, ronde katjes, terwijl de ronde, hazelaarachtige blaadjes in de herfst veranderen in een caleidoscoop van rood, oranje, geelbruin en puur geel.

Hoogte x Breedte 1,5 m x 1,5 m (in 5-10 jaar)

2 *Acer palmatum 'Osakazuki'*

Deze heeft van alle Japanse esdoorns de beste kleur, die van warmgroen langzaam naar helderrood verandert. Elke dag zie je hoe Moeder Natuur als het ware met haar verfkwas een likje rood toevoegt tot de climax is bereikt.

H x B 4 m x 4 m (in 10-20 jaar)

3 *Hydrangea quercifolia*

De eikenbladhortensia heeft in de late zomer roomwitte bloemtrossen en de 'eikenbladeren' kleuren in oktober roestbruin, rood en oranje - de belichaming van herfstkleur in slechts één heester. Kleurt het best in volle zon.

H x B 1,5 m x 2,5 m (in 5-10 jaar)

4 *Cotinus 'Grace'*

Een forse versie van de pruikenboom, met in de zomer grote, ronde, paarsbruine bladeren die in de herfst steeds roder worden. In sommige jaren draagt hij toefjes 'pruikachtige' bloemen.

H x B 8 m x 4 m (in 10-20 jaar)

Een van de beste variëteiten voor warme, dieproze herfstkleuren is *Euonymus planipes* of *E. sachalinensis*, die daar erg op lijkt. Beide komen uit het Verre Oosten. Dichter bij huis is de Europese *E. latifolius* vergelijkbaar qua groeiwijze en voorkomen, en als de temperatuur daalt en het seizoen verandert, verkleurt zijn loof naar helderrood.

Alle drie deze kardinaalsmutsen zijn makkelijk in te passen in de gemiddelde tuin. Ze groeien langzaam en zien er meer uit als grote heesters dan als kleine bomen.

En alle drie fleuren ze de druilerige, donkere herfstsdagen zó op, dat de herfst je niet lang genoeg kan duren. Als hun blad valt, creëren deze kardinaalsmutsen een roze en karmozijnrood kleurentapijt. Ze hebben een sierlijke groeiwijze, met tengere takken, puntige knoppen en kleine blaadjes.

Toverhazelaars hebben daarentegen grote, ronde bladeren. Over een tijdje zul je de loftrompet steken over hun geurende, spinachtige bloemetjes, maar eerst zijn de bladeren aan de beurt. *Hamamelis mollis*

verkleurt naar zacht botergeel, dat oplicht in donkere hoekjes van de tuin, terwijl het loof van bijvoorbeeld *H. 'Diane'* en *H. 'Jelena'* opwarmt naar gloeiende tinten intens oranje en rood. Toverhazelaars doen het goed in de schaduw en als er bosplanten zoals salomonszegel, *Smilacina* en lelietje-van-dalen in de buurt staan, dragen die bij aan de herfstshow met hun geelbruin verkleurende bladeren.

De meeste toverhazelaars komen uit Azië, net als veel lijsterbessen, die we graag

5

6

5 Sorbus 'Joseph Rock'

Een van de opvallendste lijsterbessen, met een sensationele herfststoot van bladeren die rood, karmozijn en paars kleuren, een spektakel dat nog geïntensiveerd wordt door de schitterende bleekgele vruchten.

H x B 12 m x 8 m (in 20-50 jaar)

7

8

6 Cercidiphyllum japonicum

De katsura, of koekjesboom, is zonder twijfel een van de aantrekkelijkste bomen. Wanneer de elegante ronde blaadjes bijna onmerkbaar verkleuren naar zacht geelbruin en roze, beginnen ze naar vers gebakken koekjes te ruiken.

H x B 12 m x 8 m (in 20-50 jaar)

7 Viburnum opulus

Onze inheemse Gelderse roos vormt aan het eind van de lente pompons van tere witte bloemen en daarna bijna doorzichtige rode bessen tegen dieprood blad. Een geweldige heester die gedijt op kleigrond.

H x B 4 m x 4 m (in 10-20 jaar)

8 Cornus sanguinea

Deze kornoelje heeft prachtige herfstkleuren die je al van verre kunt zien. Als het blad is gevallen, nemen de helderrode stengels het stokje over.

H x B 2,5 m x 2,5 m (in 5-10 jaar)

in onze tuinen hebben staan. Hun bessen vormen hun belangrijkste, of in elk geval meest genoemde, decoratieve pluspunt, maar de meeste zijn net zo mooi vanwege hun herfstkleur. Een van de opvallendste is *Sorbus 'Joseph Rock'*, een prachtige rechtopgaande boom met een compacte kroon. Als de herfst nadert, kleuren de bladeren van deze variëteit rood, karmozijn en paars, wat een spectaculair gezicht is, vooral in combinatie met de schitterende bleekgele vruchten. *Sorbus sargentiana* heeft een bredere kroon, rode

“De bladeren van ‘Joseph Rock’ kleuren rood, karmozijn en paars – een spectaculair gezicht.”

vruchten en een al even prachtig herfstkleed.

Opvallende herfstkleuren zijn niet voorbehouden aan inheemse en Aziatische bomen. Misschien wel de beroemdste herfstshow is die aan de oostkust van de Verenigde Staten. Veel vakanties worden zelfs gepland rond een bezoek aan de bossen van de regio New England. Natuurlijk hebben maar weinig

mensen ruimte voor de enorme esdoorns en eiken die het grootste deel van deze caleidoscoop vormen, maar als je wat meer ruimte dan gebruikelijk hebt, zijn er diverse Noord-Amerikaanse bomen die je tuin extra vuurrode kleur kunnen geven. *Nyssa sylvatica*, of tupeloboom, is er zo een. Hij wordt weliswaar uiteindelijk een grote boom, maar groeit

Zorg dat er in je pot een paar centimeter groeiruimte rond de wortelkluut overblijft.

Een boom met kale wortel planten in een pot

Als je niet genoeg ruimte hebt voor een boom in de vollegrond, maar wel een terras of (zelfs) een balkon hebt, kun je daar prima een boom zetten. Kies de variëteit zorgvuldig: hij moet in verhouding zijn – het heeft geen zin een eik of beuk te planten als die niet volwassen kan worden. Ook moet de boom in meerdere seizoenen mooi zijn. Denk bijvoorbeeld aan bloesem in de lente en opvallende herfstkleur of winterbast.

Bijna net zo belangrijk als het kiezen van de boom is het kiezen van de juiste pot. Hij moet ruim genoeg zijn voor de boom. Wees erop voorbereid dat je de boom zo nodig moet verpotten. Ook moet de afwatering goed zijn, zodat de wortels niet te nat komen te staan. De potgrond moet zoveel mogelijk op natuurlijke grond lijken, met veel leem erin, scherp zand voor de afwatering en

een beetje turfvervanger om vocht vast te houden. Druk elke laag grond aan terwijl je de pot vult, zodat de nieuwe boom stevig verankerd wordt. Mest met vertraagde afgifte helpt de boom om aan te slaan, maar vermijd verse mest. Af en toe wat biologische vloeibare voeding tijdens het groeiseizoen zal hem goed doen.

Als je pot op zijn plek staat en je hem half gevuld hebt, bekijk het geheel dan eens goed om te zien hoeveel potgrond je nog nodig hebt tot de boom even diep in de grond staat als toen hij werd uitgegraven. Houd de boom rechtop, vul de potgrond beetje bij beetje aan en schud de boom zachtjes heen en weer zodat hij stevig in de grond staat en er geen luchtballen rond de wortels achterblijven. Het kan nodig zijn de boom een steun te geven.

“Er zijn massa’s vaste planten die van uiterlijk veranderen als de dagen korter worden.”

langzaam en heeft schitterende kleuren. Zijn Chinese neefje, *Nyssa sinensis*, is kleiner en makkelijker in te passen, maar heeft dezelfde stralende kleuren.

Van alle Amerikaanse heesters en bomen met herfstkleur die een realistische keuze zijn voor kleinere tuinen, staan krentenboompjes op nummer één. Als je geen ruimte hebt voor een krentenboompje, is *Hydrangea quercifolia*, de eikenbladhortensia, een optie. In de late zomer heeft hij roomwitte bloemtrossen en in oktober kleuren de grote ‘eikenbladen’ roestbruin, rood en oranje. Hoeveel herfstkleur wil je nog meer van één enkele heester?

Bijrollen

Waar en hoe je je herfstkleuren plant, hangt grotendeels af van de grootte van je tuin. Maar al past er maar één spectaculaire esdoorn als blikvanger in je tuin, er zijn massa’s vaste planten die van uiterlijk veranderen als de dagen korter worden en die een bijrol kunnen spelen in de bonte herfststoet. *Gillenia trifoliata*, bijvoorbeeld, die eerder in het jaar doorschijnend witte bloemen draagt en waarvan het blad oranje en geel wordt, net als het blad van vele andere planten uit de rozenfamilie. Of schout-bij-nacht, waarvan de bladeren robijnrood kleuren.

De herfst is niet slechts een toevoeging aan de lente en de zomer in de tuin, het is een bijzondere tijd op zichzelf, vol sfeer. En dankzij de magische transformatie die onze planten doormaken, kan de herfst het hoogtepunt van het hele jaar zijn.

Het najaar is een magisch seizoen vol sfeer en kleur.

FOTO'S: JASON INGRAM

Vraag & Antwoord

In iedere tuin loop je wel eens tegen een vraag op – van vragen over plagen, ziekten en de beste planttijd tot het kweken van nieuwe soorten. Wij geven antwoord.

V Wat zijn de 'schubben' op mijn oude boom?

A Dat zijn korstmossen, en dat zijn ontzettend bijzondere organismen die ontstaan uit de symbiotische relatie tussen schimmels en algen. Ze kunnen extreme omstandigheden overleven. Sommige korstmossen leven op kale rotsen en ze zijn pioniers op onherbergzame plaatsen (zoals in de poolgebieden en toendra's, maar ook op bijvoorbeeld dakpannen). In onze tuinen kom je ze vooral tegen op boomstammen of op de takken van struiken – zeker op vochtigere plekken. Ze lijken op een grijs-groen korst-, schub- of wolachtig dekentje.

Omdat ze erg langzaam groeien (soms maar 0,1 mm per jaar), vind je korstmossen vooral op oude planten die mogelijk niet meer in opperste gezondheid zijn. Je zou de conclusie kunnen trekken dat de korstmossen de oorzaak zijn van de achteruitgang, terwijl ze juist een gevolg zijn van het verlies aan levenskracht van de oude plant.

Wat ons betreft heeft een oude tak die bedekt is met korstmossen wel iets moois en sfeervols. Vind jij het niet mooi, dan kun je het eventueel proberen weg te vegen. Maar je kunt daarmee wel je plant beschadigen – zeker als die kwetsbaar is. Sommige korstmossen, zeker de wollige of bladachtige soorten, zijn een teken dat de lucht schoon is op de plek waar ze groeien. Dus als je die tegenkomt, mag je jezelf in de handjes wrijven.

V Moeten we de korstmossen op onze bomen bestrijden?

A De korstmossen in je tuin beschadigen je plant niet en zijn totaal natuurlijk. Je kunt ze dus het beste met rust laten en genieten van de extra biodiversiteit die het je tuin biedt.

TIP

Oude bomen en struiken met korstmossen hebben baat bij een organische mulch die je rond de voet verspreidt om de grond (en dus ook je planten) een oppepper te geven.

V We hebben een vakantiehuisje aan de kust. Wat kunnen we daar in potten kweken?

A Zeelucht en voor langere tijd niet aanwezig zijn om je planten te verzorgen, zijn een hele uitdaging voor planten in potten. En aangezien kleinere potten sneller uitdrogen dan grote, heb je grotere potten nodig dan je zou denken. Zet de potten bovendien op potvoetjes, zodat ze tijdens natte perioden overtollig water kunnen afvoeren.

Verder is het waarschijnlijk het beste om te kiezen voor planten die weinig onderhoud en vooral weinig water nodig hebben. *Erigeron glaucus* (fijnstraal) wordt ongeveer 40 cm hoog en bloeit met grote lichtpaarse, margrietachtige bloemen boven grijs blad.

Onder normale omstandigheden is hij wintergroen en ook zeelucht deert hem niet. *Griselinia littoralis* 'Variegata' is een groenblijvende, bontbladige struik met dikke, wasachtige bladeren. Zet deze in een pot met een doorsnee van minstens 45 cm.

Kijk ook eens naar de vele soorten *Escalonia* die er te krijgen zijn. De bloemen van deze winterharde heesters kunnen wit, rood of roze zijn en ze contrasteren mooi met het donkere, groenblijvende blad. Er zit veel variatie in de uiteindelijke hoogten, dus controleer de labels goed voordat je degene kiest die bij jouw tuin past.

De fijnstraal *Erigeron glaucus* gedijt in zilte, winderige kustgebieden.

V Welke klimplanten zijn geschikt om over het dak van ons tuinkantoor te laten groeien?

A Clematis is een uitstekende keuze. Kies er eentje die iets groter is dan het dak en geef hem dan een knipbeurt als het nodig is. Of gebruik kleinere hybride soorten en knip die elk jaar terug.

Clematis viticella 'Abundance' is een snelgroeïende soort die van halverwege de zomer tot begin najaar bloeit met heel veel felroze-paarse bloemen. Clematis x jouiniana, een kruising tussen

een kruidachtige clematis en onze inheemse wilde bosrank, is een rankende plant met wolkachtige witte bloemtrossen die eind zomer en begin herfst verschijnen. De variëteit 'Praecox' draagt lichtblauwe bloemen.

Onthoud dat je de gevallen bladeren af en toe van het dak moet verwijderen om te voorkomen dat zich een laag opbouwt die het dak mogelijk kan aantasten.

Festuca glauca 'Elijah Blue' doet het goed in een grote pot in de volle zon.

Mediterrane planten en grassen kunnen prima overleven in potten met goed drainerende, turfrijke potgrond. Probeer lavendels zoals de roze 'Miss Katherine', de blekere 'Hidcote Pink' of de late, witte 'Heavenly Angel'.

Ook veel kruiden in potten zijn echte overlevers. Denk aan salie, laurier, tijm en ook oregano 'Kent Beauty', waarvan de hangende stengels bezaaid zijn met lichte, ronde blaadjes en in de zomer met buisvormige, roze bloemetjes omringd door roze schutbladeren.

Kijk voor grassen bijvoorbeeld naar *Eragrostis curvula* 'Totnes Burgundy'. Die heeft lange, hangende bladeren die naarmate ze ouder worden bordeauxrood kleuren. Een hoge pot is hiervoor een must. *Pennisetum thunbergii* 'Red Buttons' krijgt leuke, rode bloempluimpjes die vanaf mid-zomer zweven boven het groene loof. En de semi-wintergroene *Festuca glauca* 'Elijah Blue' vormt puntige heuveltjes van dunne, grijsblauwe bladspreien.

Clematis viticella 'Abundance' wordt ongeveer drie meter hoog.

V Wanneer moet ik mijn in de serre gekweekte pepers oogsten?

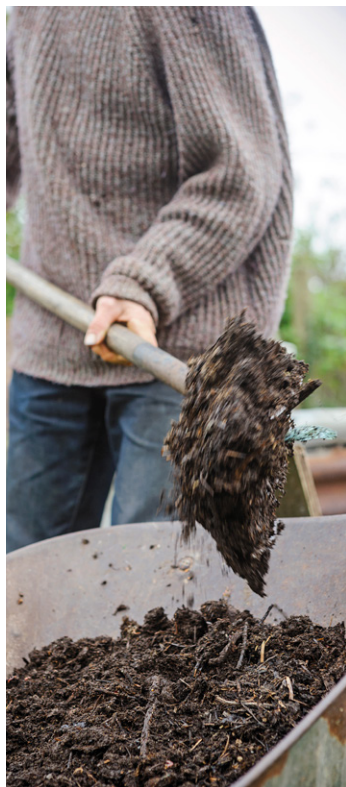
A De meeste pepers veranderen van kleur naarmate ze rijpen. Meestal verkleuren ze naar rood of paars, maar geel of oranje (zoals habanero's) kan ook. Je kunt de pepers in principe al oogsten en vers gebruiken voordat ze van kleur verschromen, maar als je ze langer aan de plant laat, krijgen ze meer smaak. En nog een belangrijk voordeel: de rijpere vruchten zijn makkelijker te drogen om te bewaren.

Pepers worden meestal als eenjarige plant gekweekt, maar eigenlijk zijn het overblijvende planten. Je moet ze dan wel op een warme en lichte plek laten overwinteren en de vruchten hoeft je pas te plukken wanneer je ze nodig hebt. Maar als je ze te lang laat hangen, heb je kans dat schimmels toeslaan, dus plukken en verwerken is beter.

Het drogen van pepers is de makkelijkste optie. Knip ze met een stukje steel van de plant, rijg ze met wat draad aan elkaar en hang ze op een warme, droge plek op. Zijn ze goed gedroogd, dan kun je ze in een luchtdichte pot in een donkere kast bewaren. Je kunt pepers ook invriezen in een diepvrieszakje, of ze inmaken door ze te koken in een mix van suiker en azijn (waarvan je trouwens ook een heerlijke chilisaus kunt maken). Gewoon bewaren in azijn kan ook.

Pepers bewaren gaat het makkelijkst door ze op een warme plek op te hangen en te laten drogen.

Dankzij organisch materiaal houdt je grond meer vocht vast.

V Ik wil mijn droge gazon vervangen door planten. Hoe pak ik dat aan?

A Verbeter om te beginnen de grond die je nu hebt door zoveel mogelijk organisch materiaal toe te voegen. Idealiter is dat compost of goed verteerde stalmest. Deze materialen dienen als een soort spons die water vasthoudt, waardoor je planten in drogere tijden een appeltje voor de dorst hebben.

Overweeg om de nieuwe grond in de winter of begin voorjaar te mulchen, zodra er genoeg regen is gevallen om de grond tot enige diepte vochtig genoeg te maken. Je kunt mulchen met organisch materiaal zoals boomschorsnippers, of niet-organisch materiaal zoals grind. Het nadeel van niet-organisch materiaal is dat het je bodem niet voedt. Organisch materiaal moet je echter jaarlijks een beetje ophogen, omdat het langzaam verteert. Kies gewoon wat bij jouw tuin en je voorkeuren past en je kunt vervolgens aan de slag met het in de grond zetten van je planten.

V Onze composthoop werkt erg traag. Heeft hij een dak nodig?

A Het is op zich niet erg als je composthoop niet snel werkt, maar het is een teken dat hij mogelijk wat koel is. Probeer je composthoop daarom zo hoog mogelijk te maken – tot boven schouderhoogte. Warmte zoekt een weg naar boven, dus hogere hopen worden warmer.

Ook helpt het om voldoende variatie aan materialen te hebben, en extra materiaal helpt ook

om je stapel sneller te verhogen. Speur dus naar meer tuinafval, overweeg desnoods om ook materiaal van de burens te vragen om te composteren. Zorg er ook voor dat je composthoop niet te droog wordt, want een droge berg verteert ook langzaam. Een dakje zou dus alleen maar in de weg zitten. Beter kun je vocht vasthouden door een oud stuk tapijt erover te leggen.

Wissel bruine en groene lagen af om het composteerproces te verbeteren.

Nerines verspreiden zich makkelijk als ze zich op een bepaalde plek thuis voelen.

V Mijn nerine groeit uit zijn pot. Wat moet ik doen?

A Nerines houden er niet van om verstoord te worden, maar als ze te krap in de ruimte zitten, heb je weinig keus. Je kunt ze dan het beste in het voorjaar of vroege zomer – wanneer ze in rust zijn – uit hun pot halen en de bollen loshalen. Zet de kleinere bollen in potten om verder te groeien. Zodra ze de juiste grootte hebben bereikt, zullen ze gaan bloeien. Dat duurt meestal twee tot drie jaar. Herplant de grotere bollen in een goed drainerende, warme border. De bollen plant je met de puntjes net onder het grondoppervlak. Gooi tot slot de bollen die beschadigd zijn of er ziek uitzien weg.

Erysimum 'Bowles' Mauve' gaat meerdere jaren mee en is makkelijk in het onderhoud.

V Als muurbloemen tot de Brassica-familie behoren, kan ik ze dan wel elk jaar op dezelfde plek zetten?

A Als je jaar na jaar planten op dezelfde plek kweekt, kan er uiteindelijk een gebrek aan bepaalde voedingsstoffen ontstaan. Ook kun je problemen krijgen met bepaalde ziekten of plagen. Planten uit de kruisbloemenfamilie (*Brassicaceae*) zijn bijvoorbeeld vatbaar voor knolvoet, en deze ziekte kan jaren in de grond aanwezig blijven. Zit deze ziekte eenmaal in de bodem, dan kun je dus voorlopig beter geen planten uit kruisbloemenfamilie op die plek zetten.

Kruisbloemigen hebben een stevig plantenbed nodig. Bereid de grond goed voor door hem

te mulchen met een laag organisch materiaal (compost of goed verteerde stalmest). Daarna druk je de grond goed aan door het met je hakken aan te duwen en tot slot het nog even aan te harken.

Ook kun je muurbloemen kweken in potten met een rijke potgrond. Of je plant de paars bloeiende vaste soort *Erysimum* 'Bowles' Mauve', die bijna het hele jaar kan bloeien. Nog een vaste muurbloem is 'Winter Orchid', met koper-oranje bloemen die naar paars verkleuren. Beide soorten zijn uitstekende en langdurige bronnen van nectar voor bestuivers.

Met wat bogen en vliesdoek maak je goedkoop een tunnelkasje.

V Wat kan ik in de droge schaduw van een grote zilverberk planten?

A *Cyclamen hederifolium*, met witte en roze bloemen en bladeren doortekend met zilvergrijs, zou het hier prima doen. Dat geldt ook voor winterharde geraniums. *Geranium x cantabrigiense* 'St Ola' heeft bijvoorbeeld witte bloemen in het voorjaar en begin zomer boven een tapijt van groenblijvend blad dat in de winter een rode gloed krijgt. Donkere ooievaarsbek (*Geranium phaeum*) is in meerdere varianten verkrijgbaar, zoals de witbloeiende 'Album' en de lila-paarse 'Lily Lovell'.

De witte bloemen en zilverkleurige bladeren van de gevlekte dovenetel *Lamium maculatum* 'White Nancy' is een goede bodembedekker en lielevrouwenbedstro (*Galium odoratum*) bloeit in het voorjaar met stervormige witte bloemen. De tongvaren *Asplenium scolopendrium* groeit ook goed in droge schaduw en de mannetjesvaren *Dryopteris filix-mas* 'Linearis Polydactyla' (ja, het is een hele mond vol) heeft ongebruikelijke lijnvormige bladeren die zorgen voor een opvallende textuur.

Winterharde geraniums zoals 'Lily Lovell' zijn perfect voor een schaduwrijke plek.

V Mijn canna in pot bloeit nooit. Hoe kan dat?

A Zet je pot op een beschutte plek en zorg ervoor dat de grond niet te nat wordt. Als je een kas of een overkapping hebt, kun je de plant het beste daar kwijt. Zodra hij in de lente weer gaat groeien, voed je hem wekelijks met een verdunde tomatenvoeding (halve sterkte). Dat bevat kalium, wat de plant aanmoedigt te gaan bloeien. Zorg er tot slot voor dat de pot op een zonnige plek staat.

V Hoe maak ik goedkoop zelf een beschermende tunnel voor mijn planten?

A Haal wat buigzame buizen (zoals pvc-buizen) in de lengte die je nodig hebt om je bed te bedekken. Steek dan stokken van 30 cm in de grond op afstanden

bedekken. Duw het uiteinde van de buizen op elk van de stokken om ze goed vast te zetten en bedek dan de gebogen buizen met vliesdoek, of in de zomer met netten tegen vogels of insecten.

Canna's zijn hongerige planten en vragen veel voeding en zon om tot bloei te komen.

V Wat plant ik voor de natuur in een schaduwrijke border op klei?

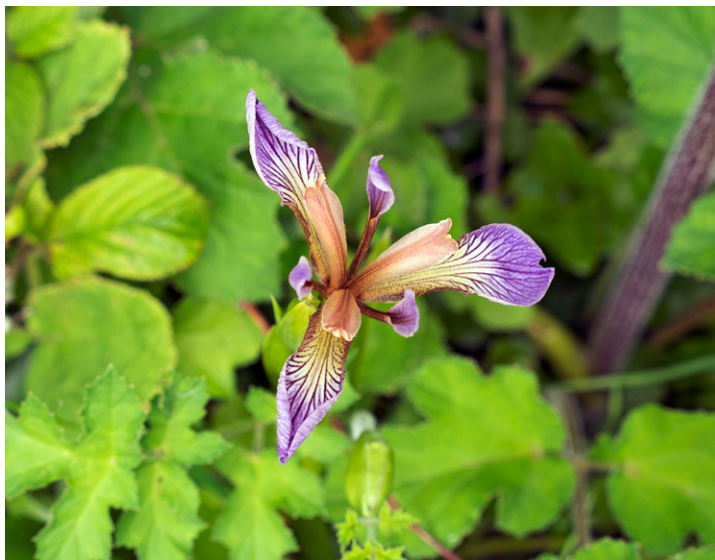
A Als je klei vochtig genoeg is, is het erg geschikt voor struiken die veel vruchten leveren en vroeg bloeien, zoals het krentenboompje (*Amelanchier*), bessen (*Ribes*), mahonie (*Mahonia*), vlier (*Sambucus*) en hulst. Daaronder kun je vervolgens kruidachtige vaste planten kwijt, zoals Brunnera, longkruid (*Pulmonaria*) en vrouwenmantel (*Alchemilla mollis*).

Maar als de grond erg droog is, maakt dat de keuze een stuk kleiner – al zal klimop het wel doen als je het na het aanplanten voldoende water geeft. Ook de stinkende lis (*Iris foetidissima*) doet het verrassend goed in droge schaduw.

Minder bekend, maar uitstekend vanwege de vroege bloei, is smeewortel. Kies dan echter niet de woekerende soort, maar liever *Symphytum orientale*. Die heeft aantrekkelijk winterblad en bloeit vroeg met witte bloemetjes die veel bijen lokken. Hij kan bo-

vendien tegen zelfs de droogste schaduw als hij zich eenmaal gevestigd heeft. En heb je de ruimte, dan zijn bramen nog altijd een topper voor de natuur, al

zijn ze lastig in toom te houden. Er zijn echter ook goede (stekel-loze!) cultuurbramen te krijgen die smakelijke vruchten leveren voor zowel dieren als voor jezelf.

Iris foetidissima heeft mooi bloemen gevolgd door opvallende, rode vruchten.

V Mijn Aeonium, die nu binnen staat, ziet er slecht uit. Help!

A Geef tijdens het groeiseizoen gematigd water en tijdens de rustperiode zelfs helemaal niet. Geef tijdens de groei verder twee tot drie keer een evenwichtige vloeibare plantenvoeding. Behandel ze eventueel met aaltjes tegen taxuskevers voordat je ze naar binnen haalt en laat ze dan op een koele, vorstvrije plek overwinteren.

Zet een *Aeonium* 's winters binnen, maar vermijd te warme plekken in huis.

V Zijn mieren eigenlijk wel nuttig in de tuin?

A Jazeker! Mieren zijn een belangrijk onderdeel van het bodemleven. Net als wormen maken ze gangenstelsels waardoor de bodem luchtiger wordt, water beter wordt afgevoerd, verschillende bodemlagen beter vermengd raken en organisch materiaal in de bodem wordt getrokken. Ook verspreiden ze zaden van bepaalde planten waaraan een zogenaamd 'mierenbroodje' zit, zoals sneeuwkllokjes.

Verder zijn mieren een bron van voedsel voor allerlei dieren, bijvoorbeeld kikkers en padden, diverse soorten spinnen en kevers, en ook voor vogels.

Spechten eten bijvoorbeeld graag mieren, maar soms zie je zelfs merels met de pootjes op het terras stampen om mieren uit de tent te lokken en als snack te verorberen. En denk ook aan zwaluwen zodra de mieren uitvliegen. Verder hebben mieren bijzondere relaties met diverse 'vrienden en vijanden' (luizen, allerlei soorten schimmels ...).

Kortom: laat ze zoveel mogelijk hun werk doen en lok hun natuurlijke vijanden naar de tuin om ze een beetje in toom te houden. Gebruik vooral geen gif om ze te bestrijden, want dat komt uiteindelijk in vogelnestjes en kikkerbuikjes terecht!

V Moet ik wilde scheuten van mijn Wisteria verwijderen?

A Groeit er een scheut onder de basis van de stam, dan komt die hoogstwaarschijnlijk uit de wortels van de plant. Deze scheuten moet je verwijderen. Het kan zijn dat ze opkomen omdat de plant boven de grond niet tevreden is. *Wisteria frutescens* 'Amethyst Falls' is bijvoorbeeld inheems in het zuiden van de Verenigde Staten en vereist dus een erg warme plek om goed te groeien.

Wisteria frutescens 'Amethyst Falls' klimt tot circa vijf meter hoogte.

Probeer online goedkope, oude, tweedehands zwarte emmers op de kop te tikken.

V Hoe kan ik regen opvangen als ik geen regenpijp heb?

A Elke open bak kan door het jaar heen regenwater opvangen. Goedkope (waterdichte) vuilnisemmers met een grote opening vervullen hun taak prima. Zet de emmers alleen open wanneer het flink regent en houd de rest van de tijd het deksel erop. Zo blijft rommel eruit en het water schoon. Wil je nog schoner water, dek de emmer dan tijdens regenbuien af met mousseline of een ander fijnmazig doek (recycletip: nylon kousen) om de regen te filteren.

SCAN MIJ VOOR MEER INFO

15% KORTING

MERRY CHRISTMAS

VAKJE VOOR VAKJE GENIETEN

Ontwerp bij Pixum je eigen persoonlijke adventskalender en verras kleine én grote kinderen achter elk deurtje.

Bezoek [Pixum.nl](https://www.pixum.nl) of de Pixum App.

pixum
JOUW ONLINE FOTOSERVICE

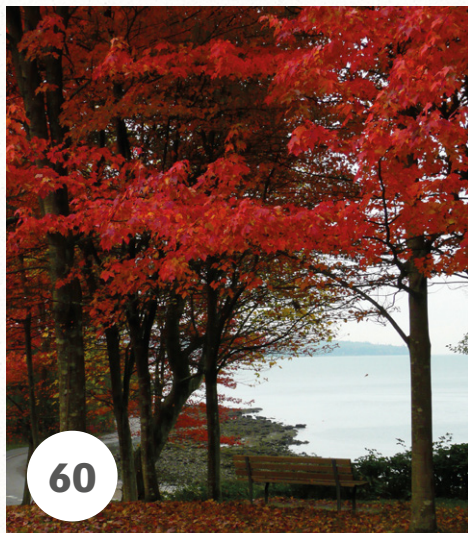
15% KORTING bij Pixum met code*: GARDENERSXMAS15

* Deze code berekent 15% korting op alle Pixum Adventskalenders via de Pixum website of de Pixum App. De korting wordt niet over de verzendkosten gerekend. De code is geldig t/m 31-12-2023. Kortingen kunnen niet gecombineerd worden met andere kortingen.

Inspiratie

Mis je kleur in de tuin? Is je tuin net niet die beschutte plek die je voor ogen had? Elke maand lees je hier alles over slimme tuinontwerpen, mooie bloeiers en tips om van je tuin een paradijs te maken.

60

68

74

84

90

94

Deze maand

- 54 Nagenieten**
Een foto-terugblik op de Ambachtelijke Plantenmarkt.
- 60 In de bomen**
De favoriete bomen van de redactie.
- 68 Potten vol winterwarmte**
Geef je terras, voordeur of balkon een kleurrijke opkikker.
- 74 Tijd voor nieuwe grondregels**
De bodem is complex en divers en we moeten er goed voor zorgen.
- 78 De leukste tuinboeken**
De redactie geeft je tips voor luie leesdagen.
- 84 Grootse kamerplanten**
Alles over het kweken en verzorgen van grote kamerplanten.
- 89 Inheemse held**
Kleine pimperlief (*Poterium sanguisorba*) stelt zichzelf voor.
- 90 Kweek de beste knoflook ooit**
Zo kweek je fantastische knoflook, in welke grondsoort dan ook.
- 94 Gaan met die banaan**
Rogier en Marieke over de *Musa* (bananenplant).

78

Nagenieten van de Ambachtelijke Plantenmarkt

Maandenlang hebben we ernaartoe geleefd: de eerste editie van de Ambachtelijke Plantenmarkt op De Wiersse, waar gepassioneerde kwekers van bijzondere planten en duurzame tuinbenodigdheden verzameld waren – een waar paradijs voor plantenliefhebbers.

In de eerste plaats willen we alle deelnemers en bezoekers ontzettend bedanken voor de vele mooie, warme en enthousiaste reacties. Mede dankzij het fantastische weer kwamen bezoekers in groten getale naar de Achterhoek. Door de overweldigende drukte – ruim 6500 bezoekers – hebben sommigen van jullie ook enorm moeten wachten. In de file in de auto, in de file voor de wc, en in de file voor een steenovenpizza. Onze welgemeende excuses hiervoor.

Ook Jasper Helmantel van Cruydt-Hoeck was enorm verbaasd over de massale opkomst. "Ik neem als kweker al 25 jaar deel aan plantenmarkten, maar dit was ongekend. Zo druk heb ik het nog nooit meegemaakt, zeker niet voor een eerste keer. Normaal gesproken moet een nieuw evenement 'groeien'. Dat het zo druk zou worden hadden we allemaal niet aan kunnen zien komen."

Mary Gatacre en Aart Jonkers van Landgoed De Wiersse zijn nog beduusd van de overweldigende belangstelling. Aart vertelt: "We wisten voor het weekend door de online kaartverkoop dat we zondag ruim drieduizend bezoekers konden verwachten. Uiteindelijk kwamen, mede door het prachtige najaarsweer, zo'n beetje het dubbele daarvan op de Ambachtelijke Plantenmarkt af. Het is fantastisch dat er zo veel aandacht is voor duurzame kwekers." En daar kunnen wij het als redactie alleen maar volmondig mee eens zijn. We zullen in de toekomst dan ook zeker veel aandacht blijven schenken aan onze favoriete duurzame kwekers van al die bijzondere planten.

De plantenkratten van de kwekers raakten snel leger.

Duurzaam plantgoed

Tijdens deze eerste editie van de Ambachtelijke Plantenmarkt liep het storm bij de kwekers en werden er letterlijk tienduizenden onbespoten, prachtige planten en zaden verkocht. Mensen picknickten in de aangenaam warme najaarszon, propten zoveel mogelijk aankopen in hun fietstassen en auto's. De kinderen luisterden aandachtig naar het voorlezen bij de Vlinderstichting, er werden veel snoeischaren geslepen bij Kopersporen – en de lege kratjes bij de kwekers stapelden zich steeds hoger op. Veel kwekers hoefden zelfs vrijwel geen plant mee terug naar hun kwekerij mee te nemen. Zij keken dan ook moe maar zeker voldaan terug op een fantastische dag.

Jo Tragter is een echte bron van kennis en vertelde alles over bijzondere appelrassen.

Bezoekers gingen met bolderkarren vol planten naar huis.

Mary Gatacre en Anne genieten met volle teugen.

De lezingen werden druk bezocht.

De leeshoek van Gardeners' World, nog rustig voor de opening.

Bezoekers genieten van de cider en huisgemaakte foccacia.

Tot volgend jaar

Het mag duidelijk zijn dat er op dit perfecte plantmoment, het najaar, heel veel vraag is naar duurzame planten. Aangezien kwekers en bezoekers nu al spreken over een historisch moment, gecombineerd met de ongekeerde interesse in de Ambachtelijke Plantenmarkt, zal het evenement volgend jaar waarschijnlijk over meerdere dagen gespreid worden.

Maar voor nu willen we eerst even nagenieten en de vele mooie momenten die we hebben vastgelegd met jullie delen. Hopelijk tot volgend jaar!

De eerste 500 bezoekers kregen een gratis tas van Gardeners' World

Prikbord | Ambachtelijke Plantenmarkt

De prachtige krans bij de entree werd gemaakt door Jennita Jansen van Plukatelier

Even op adem komen met een drankje en een hapje.

De deelnemers aan de Ambachtelijke Plantenmarkt verzameld op de bordestrappen van landgoed De Wiersse.

In de bomen

November is de ideale maand om een boom te planten. De redactie van *Gardeners' World* vertelt je wat hun favoriete bomen zijn.

De esdoorns in Stanley Park in Vancouver zogen voor een waar herfstspektakel.

Jos

Zo lang ik mij kan herinneren, ben ik gefascineerd door de esdoorn. Uiteraard komt dat doordat ze zo prachtig verkleuren in het najaar. Voor mij is er geen boom die zo duidelijk de herfst weergeeft als de esdoorn. Ook de vorm van het blad oefent op mij een onweerstaanbare aantrekkingskracht uit. Ik vond die vorm zo mooi dat ik de Canadese vlag, waarop een esdoornblad prijkt, in mijn studententijd aan de muur had hangen. Ik weet zeker dat die vlag nog ergens in een verhuisdoos in de berging zit. Misschien moet ik hem maar weer eens tevoorschijn halen.

Mede door deze fascinatie hakte ik een aantal jaar geleden de knoop door en maakte een reis naar Canada. En ik werd niet teleurgesteld. In Stanley Park in Vancouver (zie grote foto) staan prachtige esdoorns. Ik was er in het voorjaar, dus de gave rode tinten waren toen nog niet te zien, maar dat maakte de aanblik niet minder bijzonder. Toen wist ik het zeker: ik wil ooit ook zo'n esdoorn, zodat ik dit beeld altijd binnen oogbereik heb.

Nu wil het geval dat ik slechts de beschikking heb over een balkon, waarvoor ik meer plannen heb dan ruimte. Bijkomend nadeel is dat hij het grootste deel van het jaar verstoken is van zon. Nu is dat voor een esdoorn niet per se nadelig, maar wat zon heeft ie toch wel graag. Toch waagde ik de gok en kocht een op stam geënte *Acer palmatum*.

Hij deed het geweldig: mooi groen blad, dat in het najaar goed verkleurde. De 'rode periode' was helaas van korte duur. Waarschijnlijk kwam dat door het gebrek aan licht op mijn balkon. Hoe dan ook, ik had er toch maar mooi even van genoten. Wel schrok ik me wezenloos toen die blaadjes in de winter

De grote aantrekkingskracht van de *Acer* is zijn prachtig roodgetinte loof in het najaar.

allemaal verschrompelden. Zou dat nog goedkomen? Ik had niet hoeven vrezen, want het voorjaar erop kwamen er mooie groene blaadjes die in het najaar naar rood verkleurden. Wederom slechts kort, maar toch. Toen andermaal de blaadjes verschrompelden, maakte ik me geen zorgen. Dat zou wel weer goed komen. Helaas was dat niet het geval. Blijkbaar had ik hem niet goed genoeg verzorgd, bewaterd en gevoed, want hij gaf het helemaal op. Les geleerd. Voor zijn opvolger, de *Acer palmatum* 'Shaina' ga ik in elk geval een stuk liever zijn.

In 2021 stond mijn eerste *Acer* op stam er nog goed bij.

Linda

Bomen heb ik altijd magisch gevonden. Mijn ouderlijk huis was vroeger een meesterswoning, horend bij de oude school ernaast. Voor educatieve doeleinden werd er een rij bomen geplant, die uitgegroeid zijn tot reuzen. En omdat ons huis grenst aan een bos, met daarin bomen waarvan de zijtakken al ruim honderd jaar oud zijn, kun je wel zeggen dat ik letterlijk ben opgegroeid tussen de bomen.

Als je dan nog bedenkt dat mijn vader bij bijna elke boom in zijn woonplaats wel een verhaal heeft – geknakt tijdens een storm in de jaren 60, zelf geplant, gesnoeid door zijn opa, et cetera – is het niet gek dat ik het liefst tussen de monumentale bomen zou wonen. Aangezien dat geen optie is in een nieuwbouwwijk, heb ik maar een kleinere variant gekozen.

Zodra ik verhuisde wist ik: ik wil een *Prunus triloba*. In het voorjaar heeft hij prachtige takken vol bloesems, terwijl de rest van de tuin nog best kaal is. Na de bloei knot ik hem helemaal terug. Voor sommige mensen is dat even slikken, maar je hoeft niet lang te wachten tot er weer nieuwe scheuten ontstaan. Mijn boompje blijft klein, maar de eigenwijze scheuten brengen echt leven in de brouwerij.

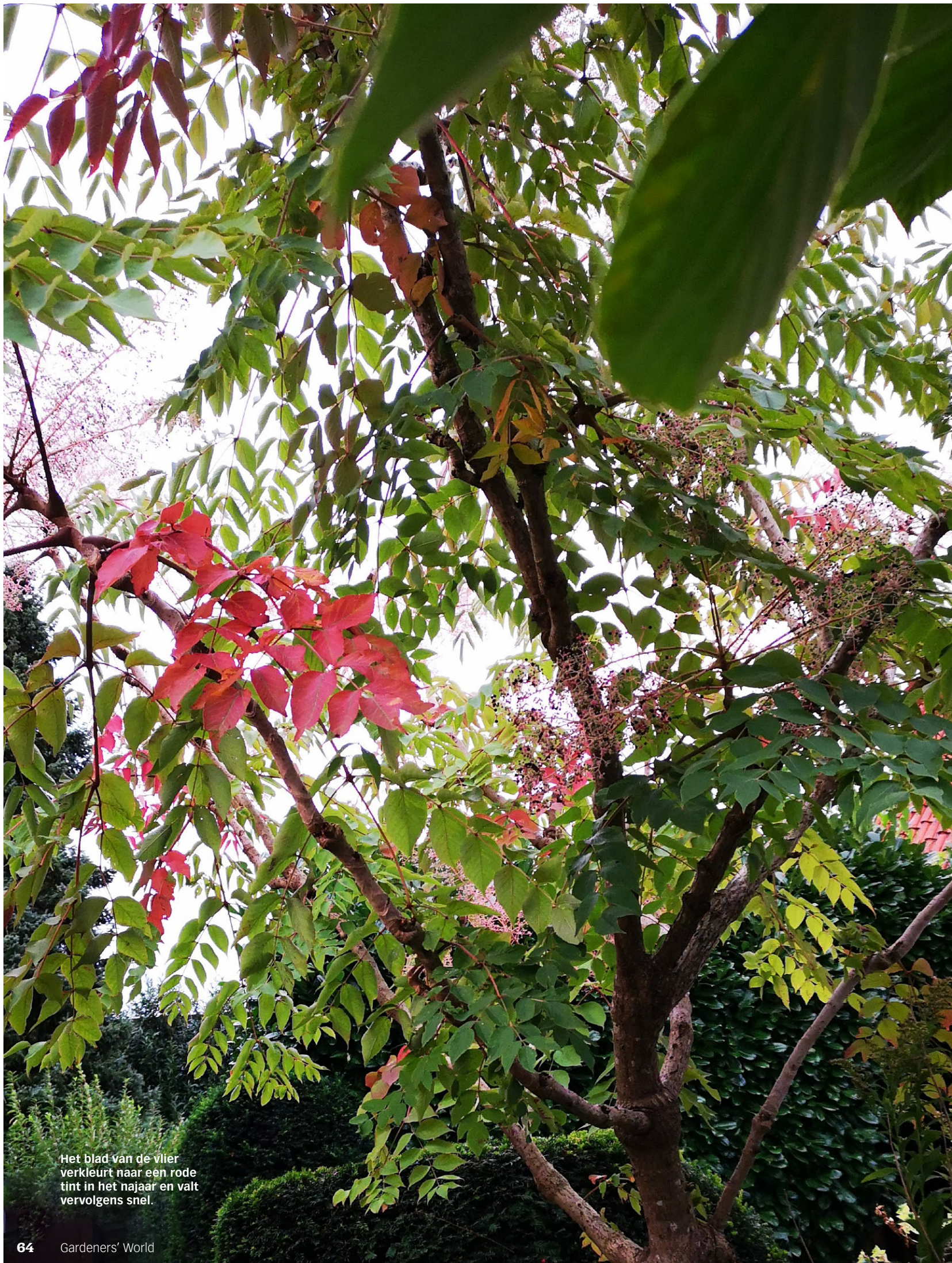
Anne

Toen we ons rammelende oude huis kochten, dat overdekt werd door begroeiing die niet zou misstaan in een sprookje zoals Doornroosje, ontdekte ik na het betere snoeiwerk een prachtige boom. Ik bevrijdde haar van een wurgende klimop en daar kwam een gigantische krent onder vandaan. Daarmee bedoel ik niet een uit de kluiten gewassen rozijn, maar een *Amelanchier lamarckii*. Mijn adem stokte, zo prachtig was de boom. Het silhouet had wel iets weg van een magnolia: breed uitgewaaierd en sierlijk. De boom – inmiddels liefdevol omgedoopt tot 'oude krent' was heel veel groter dan een *Amelanchier* doorgaans wordt. Ze stond er dan ook al ruim vijftig jaar en in die tijd heeft ze met gemak de tweede etage van ons huis gevonden.

Heel goed was onze oude krent er niet aan toe na decennia gewurgd te worden, maar na een tijdje leek ze opgelucht adem te halen en werd het loof dikker en voller. Inmiddels maakt deze boom onze tuin. Ik heb er een boombankje omheen gezet, want onder haar bladerdak is het de fijnste plek om te zitten in de zomer. Het is ook onze 'toetjesboom'. Wanneer de bessen rijp zijn – meestal in juni, begin juli – trekken we iedere avond naar de voortuin om al grazend de onderste takken leeg te eten, terwijl de hout-en tortelduiven gelijktijdig de bovenste takken voor hun rekening nemen.

In de herfst volgt een prachtige, warme verkleuring van het blad. In de winter maakt haar sierlijke silhouet een prachtig plaatje en de vogelhuisjes die we in haar hoogste takken vastmaakten zitten altijd vol schuilende vogeltjes. Als klap op de vuurpijl bloeit onze lieve oude krent ook nog adembenemend mooi in het voorjaar, wanneer ze ook nog wordt omringd door gegons van blijde bijen. Aangezien ze er heel erg lang over heeft gedaan om zo groot te worden als bij ons, kan ik een krent alsnog echt aanbevelen voor iedere tuin, ook een kleinere. Ze doen er namelijk erg lang over zo te groeien.

Het blad van de vlier
verkleurt naar een rode
tint in het najaar en valt
vervolgens snel.

Helga

Heel lang geleden – in mijn jonge tienerjaren – kreeg ik van een tante op een dag een glaasje wijn. Zelfgemaakt, van vlierbessen. In mijn beleving is dit nog steeds een van de lekkerste wijnen die ik ooit heb gedronken. Dus groot was dan ook mijn vreugde toen ik zag dat er in onze voortuin een vlier (*Sambucus*) stond. Maar ja, zo denken de vogels er ook elk jaar over en op de een of andere manier zijn ze me steeds te snel af.

Toch geniet ik steeds weer van deze kleine boom. Hij heeft namelijk zoveel te bieden. Wanneer de enorme witte bloemschermen zich openen, gonst het wanneer ik eronderdoor loop boven mijn hoofd van de bestuivende insecten. Eind zomer of begin najaar komen dan de vogels snacken van de bessen, terwijl het blad verkleurt van donkergroen naar felrood. In de winter laat deze kleine boom (of nog vaker: grote struik) veel licht door, waardoor de krokussen eronder in het vroege voorjaar meer dan genoeg licht krijgen om hun bloemen te showen.

Mocht jij trouwens wél op tijd zijn met het oogsten van de bessen, eet ze dan niet rauw, want daar kun je namelijk ziek van worden. Kook ze eerst om de gifstoffen in de bessen onschadelijk te maken. Eet en drink smakelijk!

Iona

De eik is zonder twijfel mijn favoriete boom. Het is de Europese zomereik waar ik het snelst aan denk (*Quercus robur*), maar eigenlijk vind ik alle eiken mooi. Wanneer ik onder een haag van deze bomen loop en het zonlicht valt af en toe tussen het gebladerte door, geeft me dat een gevoel van verwondering en geborgenheid. Sommige eiken staan er al tientallen jaren, eeuwen zelfs, en vormen zo een houvast in een veranderende wereld.

Eiken hebben herkenbare bladeren en hun noten begeleiden je boswandeling met sfeervolle percussie. Toch zijn het juist de stam en takken die deze soort tot mijn favoriet maken. Sommige eikenbomen hebben namelijk karakteristieke, kronkelende takken, die je nog beter ziet wanneer het blad is afgevallen. Tijdens een les kunstgeschiedenis

maakte een schilderij van Caspar David Friedrich me bewust van de winterse charme van deze bomen. *Abtei im Eichwald* (Abdij in het eikenwoud) met haar stille ruïne omringd door knoestige eikenbomen, zet de toon voor een mysterieus verhaal zonder te vertellen welk verhaal dat is. Diezelfde inspiratie borrelt in me op als ik een prachtige eik tegenkom; dat gevoel van een verhaal, iets dat te ontdekken valt.

Van groene tot gouden bladeren en van schaduwwijk loof tot hun prachtige vormen in de winter: elk seizoen tonen deze bomen, waar we zo aan gewend zijn geraakt, hun veelzijdige schoonheid. En dan heb ik het nog niet eens gehad over het belang van de eikels als voedsel voor veel dieren! Deze inheemse bomen verbazen iedere keer weer.

Cadeau bij een jaarabonnement: **Gardeners' World Scheurkalender 2024**

Met de scheurkalender van Gardeners' World hoef je je geen dag te vervelen en ligt je tuin of balkon er altijd pico bello bij. Je krijgt de beste tips, verse inspiratie, handige checklists en haalt het beste uit de moestuin. En elk weekend ligt er een heerlijke weekendklus op je te wachten.

Gardeners'
World magazine

**Ontvang 12x
Gardeners' World
+ Scheurkalender 2024
van €101,38 voor**

55,-

- ✓ Praktische uitleg om lekker te gaan tuinieren
- ✓ Inspiratie en tips wat je nú in de tuin kunt doen
- ✓ Altijd de duurzame oplossing: tuinier met de natuur

Ga naar
www.gardenersworldmagazine.nl/abo
of bel +31 (0)24 20 278 27

Deze actie is geldig t/m 24 oktober 2023 of zolang de voorraad strekt. Je abonneert tot wederopzegging en voor ten minste de actieperiode van 12 nummers. Na afloop van de actieperiode geldt de reguliere abonnementsprijs en is het abonnement per maand opzegbaar. Opzeggen is heel eenvoudig en kan via onze klantenservice.

2

1

3

4

Potten vol winter- warmte

Geef je terras, voordeur of balkon een kleurrijke opkikker met deze potten vol winterse planten.

FOTO'S JASON INGRAM

De uitbundige zomerbloei ligt ver achter ons, maar in onze tuin valt nog van alles te zien, zelfs nu bloemen verwelken en er steeds meer bladeren vallen. Potten bieden een gemakkelijke, effectieve en betaalbare manier om het mooiste van elk seizoen in de schijnwerpers te zetten en kleine ruimten op te vrolijken.

Op heldere najaarsdagen, in het tegenlicht van de lage zon, lijken herfstbladeren gloedvol glas-in-lood, worden bloemen haast doorschijnend en krijgen vederachtige grassen een betoverende halo. Die extra dimensies worden benut in de beplanting van deze

potten, die schitteren op een plek waar ze het volle licht vangen.

Hoewel ze veel ingetogener zijn dan hun zomerse tegenhangers, vormen deze plantencombinaties toch kleurrijke blikvangers. Ze leiden ons met zachte hand de winter in en blijven ook tijdens de koudste maanden mooi.

We hebben de planten zorgvuldig uitgezocht. Met uitzondering van de violen, gaan ze allemaal jarenlang mee. En dit zijn nog maar een paar van de vele geschikte najaarsplanten, want het scala aan mooie grassen, groenblijvers en laatbloeiende vaste planten is groot.

Vang het licht voor een stralend humeur

Bijna niets blijft in het najaar zo lang mooi als de vele grassoorten. Zelfs in hun stroachtige winterkleed staan ze garant voor structuur, textuur en subtiele kleuren.

De ruisende, gebogen halmen van Japans berggras kleuren geel en goud voordat ze verdorren en omber- en okerkleurige tinten aannemen. Mits ze niet te droog of te warm staan, zijn ook varens zeer betrouwbare potplanten.

We hebben een vederachtige zachte naaldvaren naast Japans berggras gezet, met het zich uitstrekkende loodkruid om het trio compleet te maken. Deze laatste heeft niet alleen opvallend blauwe bloemen die vaak tot laat in het jaar bloeien, maar ook kleine, ronde bladeren die allerlei rode tinten krijgen. De gekleurde aardewerken pot met lavaglaazuur,

dat een zeer ruwe textuur heeft, is gemaakt om lang mee te gaan en is zijn geld zeker waard. Deze compositie heeft een zomer lang op een plek uit de felste zon gestaan en was het jaar daarna nog mooier, hoewel de planten uiteindelijk zullen moeten verhuizen. Trek of knip in het voorjaar oude halmen van het berggras en dor varenloof weg om ruimte te maken voor jonge scheuten.

Wij gebruikten

- 1 **Ceratostigma griffithii** (loodkruid) x 1
- 2 **Hakonechloa macra** (Japans berggras) x 1
- 3 **Polystichum setiferum** 'Herrenhausen' (zachte naaldvaren) x 1
- 4 **Geglazuurde pot, doorsnee 36 cm**

Ruisen en wuiven

Wanneer de zomer in het najaar overgaat, nemen de groene halmen van het sierlijke fazantenstaartgras roestbruine, bronzen en koperen tinten aan die tot ver in de winter blijven gloeien.

Deze pot komt het best tot zijn recht op een open plek waar het gras kan wuiven in de wind. De hangende wolfsmelk versterkt het sierlijke beeld. De elegante bloemen van de moerasgladiool rijzen eind zomer op uit grasachtige pollens en blijven wekenlang mooi. Hier staan ze informeel tussen kleurige grashalmen om een natuurlijke sfeer te creëren.

Simpele, geglazuurde aardewerken potten in neutrale kleuren zijn, in tegenstelling tot potten met kleurige patronen, tijdloos en passen bij allerlei soorten planten, composities en tuinen. Ze zijn doorgaans ook sterk en dus een verstandige aankoop. Bladplanten komen er perfect in uit, zoals het fazantenstaartgras en de wolfsmelk in deze pot. Haal de planten in het voorjaar uit de pot en plant ze individueel uit in de tuin of in aparte potten.

Wij gebruikten

- 1 ***Schizostylis coccinea***
'Oregon Sunset'
(moerasgladiool) x 1
- 2 ***Anemanthele lessoniana***
(fazantstaartgras) x 2
- 3 ***Euphorbia*** 'Blue Haze'
(wolfsmelk) x 1
- 4 Geglazuurde pot, doorsnee
36 cm

Moerasgladiolen bloeien in najaar en winter, wanneer veel andere planten er de brui aan geven.

Gouden gloed

Omdat deze pot in de winter in een beschut hoekje had doorgebracht, waren de planten in april nog net zo fris en mooi als in oktober toen ze de pot in gingen. Terracotta is hier een perfecte keuze, want het materiaal versterkt de warme gloed van de compositie.

Hoewel de violen bij lagere temperaturen wat schuchter worden, begroeten ze de voorjaarswarmte met een kleurrijke bloei. Help ze daarbij door vergeeld loof en verwelkte bloemen af te knippen. Overweeg ook de vrolijke bloemblaadjes als garnituur voor een mooie salade te gebruiken of maak gesuikerde viooltjes als eetbare cake- en puddingdecoratie.

Fier in het midden, geflankeerd door kleinbladige tijmsoorten, staat een bonte *Libertia*, een op gras lijkende, groenblijvende vaste plant met een waaier van smalle bladeren. Tijmplanten doen het altijd goed in potten. Gebruik zo nu en dan een paar takjes voor de keuken en knip de plantjes zo nodig bij om ze in vorm te houden.

Wij gebruikten

- 1 *Libertia ixioides* 'Goldfinger' x 1
- 2 *Thymus vulgaris* 'Silver Posie' (tijm) x 2
- 3 *Thymus vulgaris* 'Archer's Gold' (tijm) x 2
- 4 *Viola* 'Sorbet Honeybee' x 5
- 5 Vierkante terracotta pot, doorsnee 30 cm

De viooltjes bloeien het rijkst als de pot in de zon staat.

Bosbessen en zenegroen

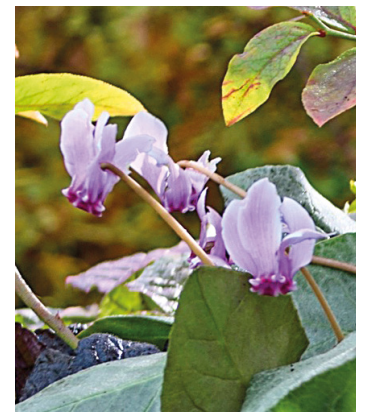
Bosbessen zijn niet alleen zeer gemakkelijk te kweken fruitplanten, maar ook eersteklas potplanten. Trosjes kleine, witte voorjaarsbloemen worden in de zomer gevolgd door zeer gezonde zomerbessen. In het najaar krijgen de blaadjes vurige tinten en blijven veel langer aan de plant zitten dan de meeste andere herfstbladeren.

Veel bosbesvariëteiten zijn zelfbestuivend (ideaal als je weinig ruimte hebt), maar ze dragen rijker als je meer dan één plant hebt. Verder hebben ze potgrond voor heideplanten nodig. De betrouwbare, compacte variëteit 'Northcountry' is maar 60 cm hoog en breed en kan zijn hele leven in een pot doorbrengen.

Hoewel bosbessen op de langere termijn liever geen concurrentie van andere planten hebben, verdragen ze in het begin wel wat oppervlakkig wortelend gezelschap aan hun voeten. Deze combinatie met zenegroen en najaarsbloeiende cyclamen is heel geschikt. Beide planten kunnen in het voorjaar naar de tuin of naar andere potten worden verhuisd.

Wij gebruikten

- 1 *Vaccinium corymbosum* 'North Country' (bosbes x 1)
- 2 *Ajuga reptans* 'Braunherz' (zenegroen) x 2
- 3 *Cyclamen hederifolium* zilverbladige groep x 2
- 4 *Ajuga reptans* 'Burgundy Glow' (zenegroen) x 3
- 5 Terracotta pot, doorsnee 34 cm

Het loof maakt deze cycloam zeer het aanzien waard.

Een winterpot beplanten

1 Vul de pot voor de helft met goede, turfrijke universele potgrond. Zet hem op bakstenen of potvoetjes en controleer of de gaten in de bodem groot genoeg zijn, zodat het water goed afgevoerd kan worden.

3 Plant de tijmplanten in de hoeken waar ze over de rand gaan hangen. Zet de viooltjes rond de *Libertia* dicht bij elkaar voor een onmiddellijk effect. Vul de ruimte tussen de planten met potgrond en druk voorzichtig aan.

2 Plaats eerst de grootste plant in het midden van de pot, in dit geval de *Libertia*. Tik de plant voorzichtig uit zijn pot en trek de wortels uit elkaar als de kluit is dichtgegroeid. Houd de plant op zijn plek en voeg potgrond rond de wortels toe.

4 Geef royaal water. Potplanten hebben in najaar en winter minder water nodig, maar kunnen nog steeds uitdrogen. Controleer dus minstens een keer per week. Verwijder verwelkte bloemen en beschadigde bladeren regelmatig.

Houd potten de hele winter mooi

■ Met wat goede zorg kunnen deze najaarspotten – en ook de meeste andere beplante potten – met succes de winter doorkomen en in topvorm het voorjaar halen. Om te beginnen is het verstandig een goede, vorstbestendige pot te kiezen die onze onvoorspelbare winters overleeft en tegen een stootje kan. De uitdrukking ‘goedkoop is duurkoop’ gaat hier zeker op, dus investeer in een kwaliteitspot die een leven lang meegaat.

■ Als een pot niet vorstbestendig is of als je dat niet zeker weet, dan is het slim om hem op een beschutte plek te zetten of tijdens koude perioden te isoleren met zakken of noppenfolie. Of beter nog, met allebei. Hoewel veel planten korte tijd in bevroren potgrond zullen overleven, voorkom je dat soort stress door de potten in te pakken. Drapeer vliesdoek over planten die gevoelig zijn voor vorstschade, maar laat het daar niet langer dan nodig, want het doek beperkt de luchtcirculatie.

Heb je meerdere potten, zet die dan dicht bij elkaar in groepen, zodat ze elkaar wat bescherming bieden.

■ Planten hebben 's winters veel minder water nodig en potgrond droogt veel langzamer uit dan in de rest van het jaar. Maar het is niet zo dat je helemaal geen water moet geven. Je kunt het beste wekelijks controleren. Tijdens lange droge perioden, bij abnormale warmte en vooral bij veel wind kunnen potten nog steeds uitdrogen: met name groenblijvende planten drinken om het verloren vocht in de bladeren aan te vullen. Daarentegen zullen planten in drassige grond er snel treurig bij staan en moeizamer herstellen dan planten die een beetje zijn uitgedroogd. Je kunt dus beter te weinig dan te veel water geven. Geef liever helemaal geen water als er zeer lage temperaturen worden voorspeld. Potten van de grond halen, door ze bijvoorbeeld op bakstenen, houten balkjes of speciale potvoetjes zetten, helpt om overtollig water af te voeren.

■ Algemene onderhoudsklusjes, zoals verwelkte bloemen en dorre of beschadigde bladeren verwijderen, hoef je 's winters veel minder vaak te doen, maar doe het wel met een zekere regelmaat.

■ Tot slot: overweeg tijdens het beplanten van winterse potten er ook een paar voorjaarsbollen bij te stoppen om het seizoen te verlengen. De gemiddelde pot heeft niet veel nodig: misschien een paar dwerg-irissen, blauwe druifjes of mininarcissen.

Tijd voor nieuwe grondregels

In de grond onder onze voeten huizen miljarden onzichtbare levensvormen die onze planten gezond houden. Help ze een handje door de bodem te beschermen.

Al het leven op aarde is mede afhankelijk van de grond onder onze voeten, maar die is jarenlang verwaarloosd omdat we de fundamentele rol ervan niet echt begrepen. De bodem is een complex en divers geheel en het is erg belangrijk dat we er goed voor zorgen. Het is zelfs een van de meest effectieve manieren waarop we onze planeet kunnen helpen.

Als we ons een rijk ecosysteem moeten voorstellen, denken we waarschijnlijk aan een jungle of regenwoud, maar wist je dat naar schatting een kwart van alle biodiversiteit zich in de bodem bevindt? Dit betekent dat het voedselnetwerk in de grond heel complex is. Schep een theelepel vol gezonde grond uit een tuin of park en je hebt meer organismen te pakken dan er mensen op aarde leven. Of het nu bacteriën, protozoa, nematoden, schimmels of algen zijn: het meeste bodemleven is onzichtbaar voor het blote oog en kan alleen met een krachtige microscoop worden bekeken.

Een uitgebreid ondergronds netwerk van bodemschimmels, flora en fauna verbindt bomen en andere planten met elkaar via hun wortels. Het wordt het *Wood Wide Web* genoemd en men vermoedt dat het zo'n 500 miljoen jaar oud is. Het helpt planten gezond te blijven doordat het de toegang tot voedingsstoffen en

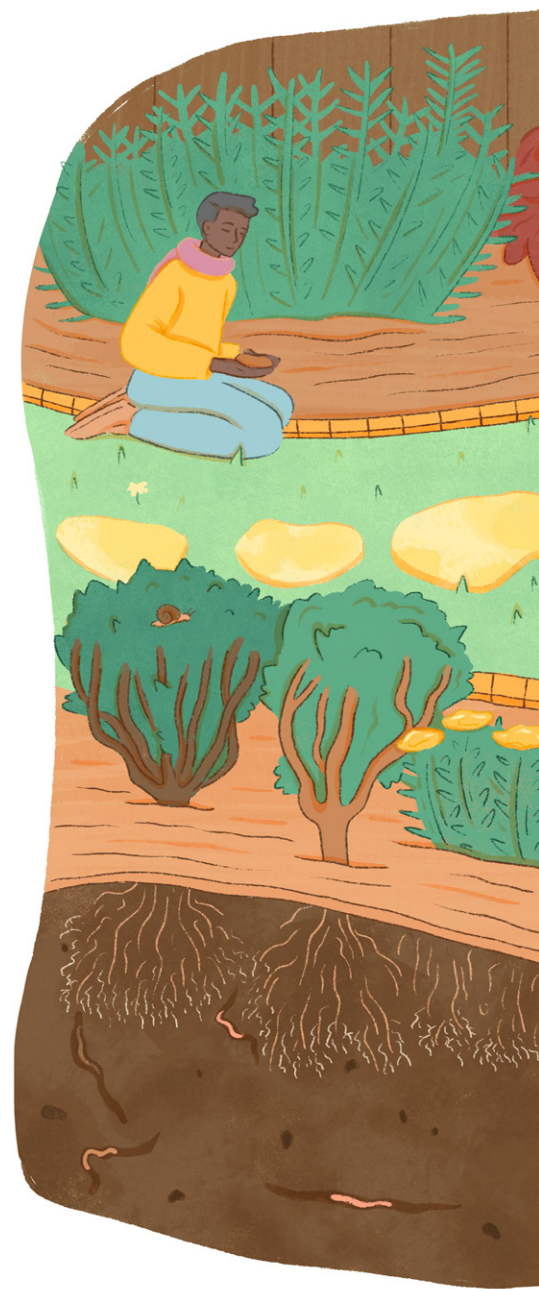
water vergroot en de communicatie tussen de planten faciliteert. Als we de bodem goed verzorgen, blijft dit netwerk gezond.

Bodembescherming verbetert de leefomgeving van al het wildleven en helpt de biodiversiteit te vergroten. Veel dieren zijn afhankelijk van bodemleven als onderdeel van hun voedselvoorziening en om hun jongen te voeren. De grond huisvest ook veel insecten en andere schepsels – sommige alleen gedurende het larvenstadium, andere levenslang of om te overwinteren.

Een gezonde bodem houdt voedingsstoffen langer vast, waardoor planten beter groeien. Gezonde bodemorganismen kunnen voedingsstoffen beter recyclen in een proces waarin die stoffen worden afgebroken en beschikbaar komen voor planten. Als je de grond niet spit, bescherm je mycorrhizaschimmels, die voedingsstoffen en water beschikbaar maken voor plantenwortels. Door niet te spitten bescherm je ook de bodemstructuur, waardoor de erosie afneemt en vocht beter wordt vastgehouden. Het kan ook helpen om overstromingsrisico's te verkleinen, omdat je de kleine kanaaltjes, gecreëerd door bodemleven, niet verstoort. De bodem raakt minder verdicht en grote hoeveelheden regenwater kunnen gemakkelijker de grond in sijpelen.

Grond slaat koolstofdioxide uit de atmosfeer op, grotendeels via de fotosynthese van planten, wat helpt om de gevolgen van de klimaatverandering af te zwakken. Uit recent onderzoek blijkt dat grond wereldwijd de capaciteit heeft om jaarlijks 5,5 miljard ton broeikasgas uit de atmosfeer te halen. Eenmaal veilig vastgelegd, kan het eeuwenlang in de bodem blijven. Dat is geweldig nieuws in het kader van de klimaatverandering.

“Een gezonde bodem houdt voedingsstoffen langer vast, waardoor planten beter groeien.”

En zelfs mensen zonder tuin kunnen iets doen voor de grond onder onze voeten door turfrijke potgrond te kopen en voor hun vensterbank of balkon planten te kiezen die turfrijke zijn gekweekt. Dat is belangrijk, want ook al wordt koolstof in alle bodemsoorten opgeslagen, veengebieden (waaruit turf gewonnen wordt) bevatten meer dan 33% van alle bodemkoolstof ter wereld, hoewel ze maar 3% van het aardoppervlak beslaan. Dus we moeten ze vooral met rust laten om die taak te verrichten.

Als tuiniers kunnen we allemaal ons steentje bijdragen om de grond en het milieu te ondersteunen. Dat is goed voor onze tuinen en de rest van de planeet, wat we ook kweken.

Bodemleven draait om teamwork

Bodemorganismen houden de grond stabiel en gezond, waardoor wij de bodem kunnen gebruiken om er voedsel in te kweken.

Kleine mineraaldeeltjes in de grond klonteren samen dankzij een soort lijm (geproduceerd door fauna en flora) die bestaat uit koolstofverbindingen. Bij blootstelling aan zuurstof worden deze verbindingen verbroken. Dus spitten, waarbij er lucht in de grond komt, beschadigt

de lijm en zorgt ervoor dat er koolstofdioxide in de atmosfeer terecht komt.

Momenteel zit er meer koolstof in de bodem van onze planeet dan in de atmosfeer. We zouden het in de grond moeten houden door te stoppen met spitten en ploegen.

Ondergrondse organismen, die voedingsstoffen voor planten produceren, voeden zich met mycorrhizaschimmels die zijn

verbonden met plantenwortels. Tot 10% van het suikergehalte in planten wordt gebruikt om hun mycorrhizaschimmels te voeden, waardoor er ook koolstof in de grond wordt vastgelegd. Dit ecosysteem wordt verstoord door kunstmest, omdat die dit proces omzeilt. Hierdoor geven planten geen suiker meer af aan hun mycorrhizaschimmels en verhongeren andere bodemorganismen.

De bodem verzorgen

Met een paar simpele ingrepen kun je het bodemleven verbeteren en worden je planten levenskrachtiger, je tuin gezonder en het plaatselijke wildleven tevredener.

Niet spitten

Heel simpel én effectief is tuinieren zonder spitten (no-dig). Wanneer je in de grond graaft, komt koolstof vrij als koolstofdioxide. Zonder spitten blijft de koolstof in de grond. No-dig houdt het ecosysteem gezond en intact, creëert een beter milieu voor planten en resulteert in grotere oogsten.

Tip Breng een 1-2 cm dikke laag compost als mulch op het grondoppervlak aan. Het leven in de bodem werkt het materiaal op natuurlijke wijze door de grond.

Ga mulchen

Een organische mulch is niets anders dan organisch materiaal dat je over het grondoppervlak verspreidt. Dit kan op elk moment van het jaar. Een najaarsmulch beschermt de grond tegen winters weer en zomermulch helpt het vocht in de bodem vast te houden. Een mulchlaag onderdrukt ook onkruid.

Tip Gebruik compost, houtsnippers, bladeren, smeewortel en stro als gratis mulch. Mulch in een droge zomer aardappelplanten met grasmaaisel voor een grotere opbrengst.

Zaai groenbemesters

Groenbemesters vormen een levende mulch die helpen de biodiversiteit te vergroten en onkruid te verminderen. De zaden zijn gemakkelijk verkrijgbaar. Zaai tussen voorjaar en begin najaar op open plekken en tussen volwassen planten. *Phacelia*, gele mosterd en rode klaver lokken bijen en andere bestuivers.

Tip Kies groenbemesters die bij vorst doodgaan of gemakkelijk kunnen worden geschoffeld, dan kun je naderhand eenvoudig in de bedden zaaien en planten.

Plant dicht bij elkaar

Door planten dicht bij elkaar te zetten, houdt je de bodem bedekt. Bloemenborders, bomen en fruitstruiken hebben baat bij een bodembedekking die allerlei insecten, kleine zoogdieren en vogels ondersteunt. Plant in de moestuin gewassen die niet te erg met elkaar concurreren dicht bij elkaar of gebruik groenbemesters.

Tip Plant kleinere groenten, zoals sla, spinazie, lente-uitjes en rode biet tussen grotere, zoals koolsoorten. Dit wordt mengteelt genoemd en vergroot de opbrengst per vierkante meter.

Verspil geen afval

Een composthoop vormt het hart van de tuin. Het is de ultieme vorm van recycling, want compost maken is gratis en helpt de afvalberg te verkleinen. Kies een geschikte compostbak en gooi daar ruwweg 50% groen afval (zoals keukenafval en kruidachtig plantenmateriaal) en 50% bruin afval (zoals karton en takjes) in.

Tip Produceer meer compost door burens te vragen of ze van composteerbaar materiaal af willen, zoals grasmaaisel, konijnen- of kippenstrooisel en karton.

Gebruik natuurlijke mest

Chemische meststoffen zijn schadelijk voor het ecosysteem in de grond en doden het bodemleven. Als je niet spit maar de bodem voedt met organische mulch, heb je voor gezonde planten en een overvloedige oogst geen andere kunstmatige meststoffen nodig.

Tip Maak je eigen vloeibare voeding voor potplanten met smeewortel en brandnetels: snijd de stengels en bladeren klein, laat die twee weken in een emmer water weken en zeef daarna de vloeistof.

Geef verantwoord water

Geef gericht water rond de plantenstengels – liever af en toe royaal dan vaak een beetje. Zo ontwikkelt de plant diepe wortels. Geef zo mogelijk 's morgens water om verdamping te voorkomen. Niet omgespitte, gemulchte grond houdt meer vocht vast, waardoor je minder water hoeft te geven.

Tip Gebruik de composthoop om water te verzamelen: span er een stuk plastic onder een helling overheen, zodat regenwater in een regenton kan stromen.

Wied vaak een beetje

Als je grote onkruidplanten uittrekt, verstoor je de grond, dus je kunt ze beter weghalen als ze nog klein zijn. Veel onkruid in de moestuin kan de oogst verkleinen en ongedierte zoals slakken aantrekken. Wilde bloemen passen wel in een gezond ecosysteem, dus geef ze een eigen hoekje in de tuin of kweek ze in een grote pot.

Tip Schoffel groentebedden regelmatig om de grond onkruidvrij te houden. Houd je schoffel scherp en schoon, dat maakt het werk lichter.

Divers leven, gezonde bodem

Bodemorganismen verrichten allerlei diensten: ze binden stikstof, maken fosfor beschikbaar, laten deeltjes samenklonteren en verminderen ongedierte en ziekteverwekkers. Hoe minder verschillende organismen in de grond, hoe minder van deze diensten worden uitgevoerd, waardoor de bodem minder goed kan omgaan met extreme omstandigheden. Wanneer wij de grond verstoren, verstoren we het evenwicht en raakt de grond beschadigd.

DRAAG JE STEENTJE BIJ

Goede grond is essentieel voor gezonde planten en de beste resultaten. We moeten allemaal een bijdrage leveren om onze bodem gezond en productief te houden. Het is de verantwoordelijkheid van tuiniers om het leven onder onze voeten te verzorgen door zorgvuldig te tuinieren. Onze beloning? Een goede oogst en mooie planten.

www.gardenersworldmagazine.nl/biodiversiteit

BINNENKORT

Bomen houden onze steden koeler, absorberen vervuiling, leggen koolstof vast, huisvesten wildleven en voorzien ons van duurzaam voedsel. Ook voor de kleinste tuin bestaat er een geschikte boom.

Ben jij geïnspireerd geraakt door deze serie en ben je de dingen hierdoor anders gaan aanpakken? We horen het graag. Mail je verhaal naar redactie@gardenersworldmagazine.nl o.v.v. Groener tuinieren

Na gedane arbeid ...

De dagen worden korter en de tuin gaat in winterrust. Dit is een uitgelezen mogelijkheid om op een gemakkelijke stoel neer te ploffen en in een fijn tuinboek te grasduinen. De redactie geeft je daarvoor alvast een aantal tips.

Flora Batava 1800-1934 – De wilde planten van Nederland

Een van mijn nu al favoriete boeken is pas dit jaar uitgekomen. En dat terwijl de inhoud al eeuwenoud is. Ik heb het over de *Flora Batava*. Hoe zit dat?

De *Flora Batava* was oorspronkelijk een boek dat een geïllustreerd overzicht gaf van alle in ons land voorkomende wilde planten. Het boek werd uiteindelijk in 28 delen uitgebracht, in de periode tussen 1800 en 1934. De *Flora* beslaat dus een tijdspanne van maar liefst 134 jaar. In de loop der tijd werkten er vele tientallen plantenkenner, kunstenaars en inkleurders aan mee, en het werd uitgegeven door vier verschillende uitgeverij.

Het begon allemaal met twee natuurliefhebbers: Jan Christiaan Sepp (1739-1811) en Jan Kops (1765-1849). Zij kwamen op het idee om alle wilde planten van Nederland in kaart te brengen en in 1800 verscheen het eerste deel van de *Flora Batava*. Maar ze hadden vast niet verwacht dat het uiteindelijk om zó veel soorten zou gaan dat het laatste deel pas in 1934 uitkwam. Niet dat er geen planten meer waren om te beschrijven, maar de laatste redacteur trok de stekker eruit. Hij beseftte dat de wilde planten van Nederland steeds aan verandering onderhevig zijn en dat het werk nooit helemaal 'af' zou zijn.

Maar wat uiteindelijk voor me ligt, is het lijvige standaardwerk van bijna vijf kilo, gevuld met alle 2240 prachtige botanische illustraties die in de *Flora Batava* hebben gestaan. Het grootste deel daarvan zijn verkleinde weergaven van de platen, maar honderd afbeeldingen zijn op volledige grootte afgedrukt. Maar stuk voor stuk zijn ze een lust voor het oog.

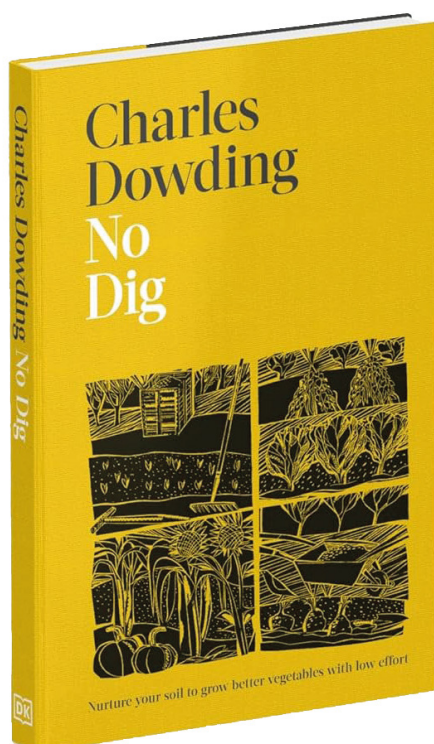
Daarnaast hebben 65 plantenliefhebbers, waaronder 'onze' Rogier van Vugt (die in dit magazine op pagina 94 meer vertelt over de totaal on-Nederlandse bananenplant), nieuwe verhalen bij de grote platen geschreven. Daarmee worden verleden en heden in dit boek weer met elkaar verbonden. In het voorwoord van het boek wordt al even 'natuuramnesie' aangestipt – het fenomeen waarbij elke nieuwe generatie genoeg neemt met 'de natuur' zoals ze die kennen, omdat ze niet weten hoe anders (en vaak rijker) de natuur was toen hun ouders of grootouders jong waren. De *Flora Batava* is wat dat betreft een belangrijke geheugensteun voor ons collectieve geheugen.

TIP

Wil je de originele *Flora Batava* bekijken? Dat kan online, op de website van de Koninklijke Bibliotheek. Ga naar www.kb.nl/ontdekken-bewonderen/topstukken/flora-batava-bladerboeken

**Flora Batava 1800-1934 –
De wilde planten van
Nederland** – onder redactie van
**Esther van Gelder &
Norbert Peeters**
Uitgeverij Lannoo | € 99,00
ISBN 9789401486668

No Dig – Charles Dowding

We hebben het er in dit magazine ook wel vaker over: de no-dig-methode, ofwel tuinieren zonder spitten. De aartsvader van deze methode is Charles Dowding, die al sinds begin jaren 1980 pleitbezorger hiervan is.

Sinds ik een moestuin op zware rivierklei bestier, klinkt 'niet spitten' me als muziek in de oren. Dowding legt in zijn boek uit dat als je de grond niet verstoort, alle bodemleven – zoals microben, insecten, wormen en allerlei schimmels – hun enorm belangrijke werk beter kunnen uitvoeren. En momenteel staat niet spitten extra in de belangstelling, omdat

daardoor meer CO₂ in de grond blijft zitten, wat beter is voor het klimaat.

Dowding begon met zijn methode van 'niet spitten maar mulchen met compost' nadat zijn poging om te mulchen met hooi was mislukt. De slakken konden in het hooi namelijk schuilen en aten vervolgens zijn zaailingen op ... Tot zijn eigen verbazing zorgde mulchen met compost voor veel minder onkruid en hoefde hij steeds minder te wieden (lees: de grond verstoren).

Ik kan nog niet bepaald zeggen dat mijn moestuin onkruid- of slakkenvrij is, maar de grond is na één jaar al aardig verbeterd. En na het lezen van dit boek ben ik ervan overtuigd dat ik de ingeslagen weg slechts moet volhouden om straks maximaal veel oogst uit mijn tuintje te kunnen halen.

Ga naar p. 90 om voor Charles Dowdings beste tips voor het kweken van knoflook.

**No Dig – Nurture Your Soil to Grow Better
Veg with Less Effort** - Charles Dowding
Dorling Kindersley | € 33 (hardcover)
ISBN 9780744061260

De Canon van de Nederlandse natuur – Dick de Vos

Sinds 2006 kent Nederland een lijst van vijftig thema's aan de hand waarvan onze geschiedenis wordt verteld: de Canon van Nederland. Daarvoor was er al een Canon van de Nederlandse letterkunde. In navolging daarvan is er nu ook een lijst van vijftig thema's die kenmerkend zijn voor de Nederlandse natuur: *De Canon van de Nederlandse natuur*. In dit boek komen bekende soorten als de wolf, paling, vliegenzwam en paardenbloem aan bod, maar ook minder bekende soorten als dodemansduim (koraal) en nieuw ontdekte soorten als de Vondelparksluipwesp. Elke karakteristieke planten- of diersoort wordt omschreven in tekst en beeld. De tekst beperkt zich niet tot een droge opsomming

“De meervleermuis is slachtoffer van de energietransitie.”

van feiten rond die specifieke soort, maar er wordt ook een link gelegd tussen de soort en een actueel thema. Zo komt lichtvervuiling aan bod in het lemma over de brugspin en wordt de meervleermuis genoemd als slachtoffer van de energietransitie. Juist deze extra informatie, naast de feitelijke omschrijving van de soort, maakt van deze canon een interessant en leerzaam boek.

Canon van de Nederlandse natuur
– Dick de Vos
KNNV Uitgeverij | € 32,95
ISBN 9789050119337

De gulheid van het land – John Seymour

“Onze koe hadden we nodig om te voorkomen dat we erop uit moesten voor de melk. Toen ze er eenmaal was, hadden we varkens nodig om te voorkomen dat we melk verspilden. Vervolgens moesten we nog meer grond ompspitten en voer gaan kweken voor zowel de koe als de varkens. En terwijl het ene na het andere lapje grond op de schop ging, schoven ook onze ‘grenzen’ op.” Dit is in een notendop hoe auteur John Seymour en zijn vrouw Sally steeds zelfvoorzienender werden. Het was niet iets waarvoor ze bewust hadden gekozen aan het eind van de jaren 50, het was gewoon

ontstaan. In *De gulheid van het land* vertelt Seymour (1914-2004) op een persoonlijke en praktische manier hoe hij en zijn gezin een boerderij in Suffolk betrokken en een leven gaan leiden dat volledig los stond van de moderne wereld. Anno 2023 heeft het boek nog niets van zijn zeggingskracht verloren.

“Terwijl het ene na het andere lapje grond op de schop ging, schoven ook onze ‘grenzen’ op.”

De gulheid van het land – John Seymour
Uitgeverij Oevers | € 25
ISBN 9789493290419

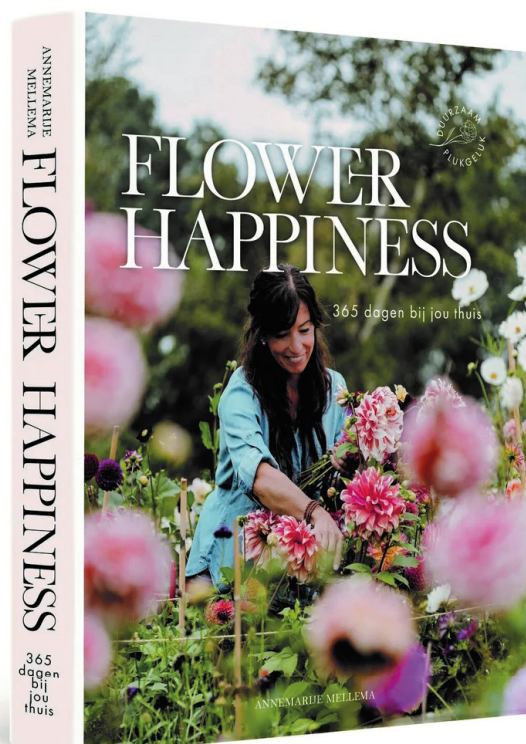

Boeken vol bloemen

Het leukste om te doen in de tuin, vind ik het kweken van plukbloemen. Of nog specifieker: het plukken van mijn zelfgekweekte bloemen. En daarvoor moet je ze eerst kweken. Al jaren keek ik een tikkeltje jaloers naar ruime tuinen vol kleur. Dat was bij mij niet mogelijk, dacht ik. Maar door Jennita Jansen (Plukatelier) ontdekte ik dat je niet veel ruimte nodig hebt om je huis vol bloemen te zetten. Haar boek *Pluktuin, de mooiste bloemen in kistjes en potten* gaf me het duwtje in de goede richting om tóch in mijn kleine tuintje aan de slag te gaan. Al snel was ik zo enthousiast dat het hele terras vol stond met fruitkistjes. Het duurde niet lang tot ik er ook een aantal het gazonnetje op smokkelde.

Inmiddels zit mijn eerste seizoen op een volkstuintencomplex erop. Want hoewel ik heel enthousiast werd van de fruitkistjes vol bloemen, was ook snel duidelijk dat ik meer wilde. Zonder dat duwtje, dat me liet inzien dat je soms een beetje creatief moet omgaan met je ruimte, had ik nooit die stap gezet.

Pluktuin, de mooiste bloemen in kistjes en potten – Jennita Jansen
Snor | € 20 | ISBN 9789463140850

Een ander boek dat ik graag doorblader voor inspiratie, is *Flower happiness*, 365 dagen bij jou thuis van Annemarije Mellema (Florabel Flowers). Behalve algemene zaaitips, to do's per maand en advies per bloem, laat ze ook zien hoe ze bloemstukken maakt. Dat is voor mij een volgende stap: nu ik al die mooie bloemen heb, wil ik er meer mee doen dan ze simpelweg op een vaasje zetten. En daar kan ik wel wat hulp bij gebruiken.

Flower happiness, 365 dagen bij jou thuis – Annemarije Mellema
Florabel Flowers | € 27,95 | ISBN 9789090335087

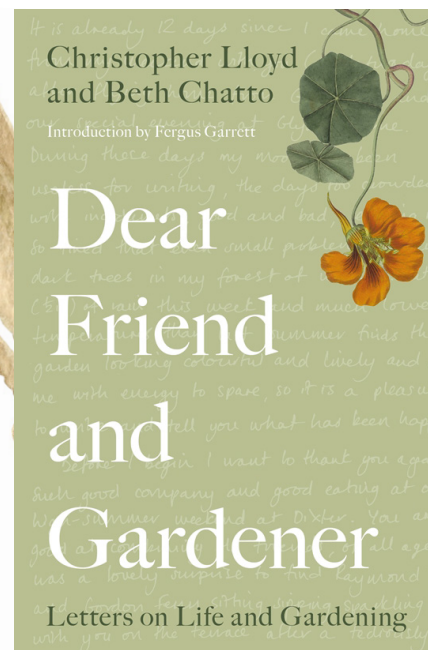

Ode aan een enfant terrible

De grootste kunstenaars waren of zijn controversieel. Ze werden in eerste instantie niet begrepen, maar later bejubeld. Zo is dat soms ook met tuingrootheden. Christopher Lloyd bijvoorbeeld was wars van regels en deed alles op zijn eigen manier. De Engelsman, die een riant landgoed erfde en hier de – inmiddels – beroemde en befaamde tuinen van Great Dixter creëerde, schopte het liefst tegen heilige huisjes aan, met een gemengde ontvangst als gevolg. En dat is nu precies waarom ik zo blij en opgelucht was hem te ontdekken als beginnende tuinier, (inmiddels lang, lang geleden ...).

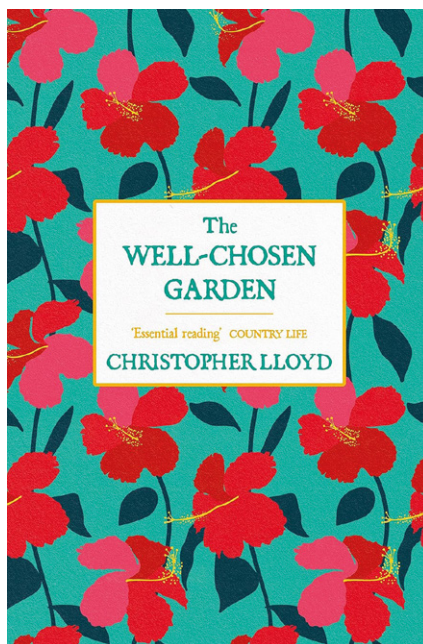
Waar ik aanliep tegen de vele tuinregeltjes die deze toch verder zo magische wereld rijk bleek te zijn, beschreef de heer Lloyd hoe hij precies hetgeen deed wat hij goed achtte. Ik lapte ook het liefst alle tuinregels aan mijn laars maar kreeg daar vaak reacties op, ondanks de goede resultaten. Bij wuivende bossen dahlia's die in kistjes groeien en pompoenen die het balkon bedekten of niet, was de opmerking vaak 'maar dat kan toch niet?'. Een van de meest bevrijdende adviezen van Christopher Lloyd las ik in *Dear Friend and Gardener*, een geweldig boek vol briefwisselingen tussen hem en een zo mogelijk

nog grotere tuinheld van mij, Beth Chatto. "Het juiste moment om te snoeien is wanneer je je voor de desbetreffende plant bevindt met een snoeischaar in de hand". Heerlijk. Daar kan ik iets mee. Het staat voor mij voor je gevoel volgen. En wanneer je gevoel hebt voor planten, is het heel erg goed dat te doen. Ik heb alles gelezen wat hij ooit schreef, en al zou ik zijn adviezen niet snel letterlijk nemen – hij vond nogal eens dat het eindresultaat belangrijker was dan de natuur – zijn het vooral zijn humor en het algehele advies dat ik uit zijn briljante boeken haal die mij helpen een betere tuinier te zijn. De titels die ik deze herfst en winter herlees zijn:

Dear Friend and Gardener

Dit is misschien wel mijn lievelingsboek. Twee echte tuinvrienden (en grootheden) delen persoonlijke brieven die doorspekt zijn van tuintips. Beide begenadigd schrijvers geven je een prachtig inkijkje in hun leefwereld en overwegingen in de tuin.
€ 10,26 | ISBN 9780711255807

The Well-Chosen Garden

Dit boek is ideaal voor mensen met een beperkte ruimte buiten. Je wordt gestimuleerd niet te snel genoegen te nemen met een plant maar zeer selectief te zijn. Biedt een plant je genoeg om de waardevolle ruimte die je hemt gunt in te mogen nemen in jouw tuin? Lloyd heeft uiteraard ideeën over welke keuzes je zou kunnen maken.
€18,99 | ISBN 9781474619875

"Mijn persoonlijk tip: lees deze boeken in het Engels. In zijn eigen taal komt zijn humor en geweldige schrijftalent het beste naar voren. Niet jouw ding? De meeste titels zijn wel vertaald!"

The Adventurous Gardener

Dit is voor mij Christopher Lloyd ten voeten uit. Hij spoort zijn lezers aan om avontuurlijk te zijn en brengt dit bij iedere tuinklus naar voren. Een heerlijk eigenwijs, grappig en leerzaam boek dat je leert zelf keuzes te maken en niet te sterk te leunen op andermans advies.
€ 11,64 | ISBN 9781474619899

Het bijenbalkon – Caspar Janssen

Bestuivers hebben onze hulp nodig, maar wat kun je doen met een kleine tuin? Die vraag stelde Caspar Janssen zichzelf en hij ging de uitdaging aan: zonder voorkennis van tuinieren maakte hij van zijn Amsterdamse balkon een paradijs voor insecten en vogels. In dit vlotte boek documenteert Janssen zijn proces, inclusief succesplanten, leermomenten en tuingasten. Vragen en zorgen over biodiversiteit in Nederland passeren de revue. Toch leest het boek vooral als een hoopvol, praktisch en enthousiasmerend verslag vol verwondering. Het verhaal van deze balkontuin maakt je bewust van kleine overwinningen, of het nu een zeldzame bij is die langskomt of een inheemse bloem die bloeit tegen alle verwachtingen in. Janssen weet de balans te vinden tussen verschillende perspectieven en komt altijd terug bij zijn ene balkon. Als moedeloosheid en twijfel toeslaan en jouw tuint voelt als een druppel op een gloeiende plaat, dan spreekt dit boek je wellicht wat moed in. Zoals Janssen stelt, "Zouden er een miljoen balkons zijn in Nederland? Stel, die werden allemaal ingezet voor de bestuivers en andere insecten, dat moet toch verschil maken."

Het bijenbalkon – Caspar Janssen
Atlas Contact | €17,50 | ISBN 9789045046389

Theetuin – Modeste Herwig
Forte Uitgevers | €18,50 | ISBN 9789462501126

Theetuin – Modeste Herwig

Deze tip is voor theeliefhebbers! Je kunt namelijk prima thee uit eigen tuin zetten. Kruidenthee (ook wel tisane genoemd) kan zo simpel zijn als een bos munt in een glas overgieten met heet water en zo uitgebreid als het samenstellen van kruiden, die elk hun eigen rol spelen in de geur, smaak en kleur van je thee. Het boek 'Theetuin' van Modeste Herwig is een handige gids voor liefhebbers van kruidenthee die graag met planten uit eigen tuin aan de slag gaan. Herwig vertelt welke planten je kunt gebruiken, de effecten die ze hebben en hoe je soorten combineert tot een lekkere kop thee. Zo kun je de diepe, ietwat bittere smaak van theebladeren nabootsen met bramen- of frambozenblad en kun je heerlijke melanges maken met brandnetel en andere inheemse planten die vaak als onkruid worden bestempeld. Met afbeeldingen zodat je de planten gemakkelijk herkent en advies over hoe je verschillende soorten kweekt, oogst en bewaart, begeleidt dit boek je van plant tot thee. Of je nu in vollegrond of potten kweekt en wat voor soort tuin je ook hebt: met een paar planten kun jij al kruidenthee uit eigen tuin zetten.

Grootse kamerplanten

Grote kamerplanten zijn nog nooit zo populair geweest. Wij geven advies over het aanschaffen, kweken en verzorgen van deze groene reuzen.

Grote kamerplanten zijn veel gemakkelijker te onderhouden dan kleinere. Ten eerste bevat een grote pot meer potgrond en kan er dus meer vocht worden vastgehouden, waardoor vergeetachtige tuiniers niet zo zwaar worden gestraft voor langdurige verwaarlozing. Ten tweede vangen grotere bladeren meer licht op voor een goede fotosynthese, die de energie levert voor de verschillende delen van de plant, zoals de wortels en nieuwe bladeren.

Dus lees snel verder, want wij gaan je uitleggen wat je wel en niet moet doen om grote planten binnenshuis te gezond te houden. Daarnaast geven we onze top 10 van planten die een uitstekende keuze zijn als je voor planten van formaat gaat.

Eerste levensbehoeften

Heb je ergens in huis een lege plek of wil je een ruimte groener maken, dan is de keuze voor een grote plant snel gemaakt. Een geschikte kamerplant vinden is niet zo moeilijk, maar het is wel belangrijk om eerst de omstandigheden van de plek waar je de plant wilt neerzetten goed te beoordelen. De hoeveelheid zonlicht of indirect licht is het belangrijkste ingrediënt voor succes. Op de ideale plek is het lichtniveau min of meer gelijk aan dat van de natuurlijke habitat van de plant.

Heb je eenmaal voldaan aan de lichtbehoeften van de plant, dan is de rest van de verzorging een stuk gemakkelijker. Een plant die op de juiste plek staat, is veel beter bestand tegen vergeetachtigheid als het gaat om water of voeding. Laat je niet intimideren door allerlei voorschriften voor

de verzorging van het nieuwste lid van je kamerplantenverzameling. Zolang je aan de twee belangrijkste voorwaarden voldoet – licht en water – is de rest een peulenschil.

Onze tip om te weten wanneer je een kamerplant water moet geven: til de pot voorzichtig op om te voelen hoe zwaar die is en bekijk de textuur van de potgrond. Voor een bladplant of plant met tropische uitstraling moet je wachten tot het bovenste kwart van de grond droog is voordat je opnieuw water geeft. Planten die oorspronkelijk uit droge gebieden komen, zoals yucca's, zouden helemaal droog moeten staan voordat ze weer water krijgen. Om dit te controleren, kun je een bodemvochtmeter gebruiken, te koop in winkels en online. Of steek gewoon je wijsvinger een paar centimeter in de grond. In de regel geef je grote planten alleen water als de potgrond droog aanvoelt en de pot licht is wanneer je hem optilt.

Kortom, raak niet in paniek wanneer je een grote kamerplant met een behoorlijk prijskaartje koopt. Als je eenmaal weet wat de beste plek is en wanneer je water moet geven, ben je een heel eind op weg naar succes.

“De hoeveelheid zonlicht of indirect licht die een plant krijgt, is de belangrijkste sleutel tot succes.”

De gatenplant heeft grote, weelderige bladeren en is een opvallende verschijning in elk interieur.

10 grote kamerplanten

1 *Howea forsteriana*

De kentiapalm is een statige plant die wel twee meter hoog kan worden. Het loof komt prachtig uit tegen zowel witte als gekleurde muren. Zet de plant in een ruimte met veel indirect licht, houd de potgrond gelijkmatig vochtig en dien met elke derde keer water geven vloeibare voeding toe.

2 *Beaucarnea recurvata*

De langzaam groeiende olifantspoot is een echte zonzonabidder en dus een geweldige keus voor een ruimte waar volop zonlicht binnenvalt. Hij is heel geschikt voor een plek op het zuiden. Laat de potgrond tussen het water geven uitdrogen om te voorkomen dat je te veel water geeft. Geef pas water als de aarde helemaal droog is.

3 *Rhaphidophora tetrasperma*

Een gemakkelijke, veelzijdig soort die je als hangplant kunt kweken of tegen een trellisscherf of mospaai kunt opbinden als je liever de hoogte in gaat. Hij kan wel vier meter lang/hoog worden. De bladeren lijken een kleinere versie van de populaire gatenplant. Houd de grond vochtig en laat de bovenste 7,5 cm uitdrogen voordat je weer water op kamertemperatuur geeft.

4 *Monstera deliciosa*

De populaire gatenplant is dé plant voor iedereen die een kamer met een schaduwhoek heeft. Omdat de horizontale bladeren zich ook op afstand naar het raam richten, kunnen ze licht opvangen op plekken waar andere soorten het

moeilijk hebben. Vergeet niet dat een plant bij weinig licht minder water nodig heeft en spoel de bladeren af en toe af onder de douche.

5 *Philodendron xanadu*

Snoei deze plant om het jaar voor een mooie struikvorm. Hij staat het liefst uit de zon, maar als de grond gelijkmatig vochtig wordt gehouden, gedijt hij ook in een ruimte met een paar uur ochtendzon. Geef met elke derde of vierde keer water geven vloeibare voeding om de groei van grote, glanzende bladeren te stimuleren.

6 *Dieffenbachia seguine*

Deze jungleachtige variëteit kan met de juiste verzorging tientallen jaren leven. Geef elke 10-14

dagen water en regelmatig stikstofrijke voeding om de bonte bladeren hun lichtgroene en gouden tinten te laten behouden.

7 *Yucca elephantipes*

Ook deze betrouwbare yucca houdt van de zon. Vaak worden er twee planten met verschillende hoogten in één pot geplant. Deze langzaam groeiende soort met zijn regelmatige vormen groeit ongeveer 10 cm per jaar. Voorkom dat je te veel water geeft.

8 *Musa 'Ae Ae'*

Veel bananensoorten groeien goed in erkers of serres. De bonte 'Ae Ae' kan wel 1,8 meter hoog en ruim een meter breed worden. Zorg voor licht van boven (om een gelijkmatige groei te stimuleren), geef om de tien dagen royaal water en geef

met elke derde waterbeurt stikstofrijke, vloeibare voeding.

9 *Hibiscus sinensis*

Niet veel tuinplanten kunnen ook naar binnen, maar veel in pot gekweekte buitenplanten doen het goed in een serre met halfschaduw. Een hibiscus kan (ongesnoeid) 1,2 meter hoog worden en als je hem wekelijks water geeft, is het een betrouwbare kamerplant.

10 *Dracaena fragrans 'Compacta'*

Ideaal voor minimalisten. Laat de potgrond tussen het water geven door voor de helft uitdrogen. Zet de plant op een lichte plek waar de opvallende, compacte vorm goed tot zijn recht komt, het liefst 1 tot 2,5 meter van een raam met ochtend- of avondzon.

Tips voor grote kamerplanten

■ Zet steeds de juiste plant op de juiste plek. Let op de lichtomstandigheden van de plek waar je de nieuwe plant wilt neerzetten. Als de plant meer dan 2,5 meter van een raam of lichtbron komt te staan, kun je het beste op zoek gaan naar een soort met grotere bladeren of een tropisch uiterlijk, zoals een gatenplant of philodendron. Op een plek in de zon waar een chocoladereep zou smelten, kun je het beste een zonminnende plant kopen, zoals een olifantspoot (*Beaucarnea recurvata*) of yucca.

■ Staat de plant op een vrij donkere plek (bijvoorbeeld in de hoek van een kamer of een woning met kleine ramen), dan moet je niet te veel water geven. Zet de binnenpot wat hoger, zodat de rand op gelijke hoogte komt met die van de sierpot. Dit is beter voor de gezondheid van de potgrond, omdat die dan ook natuurlijk licht krijgt en daardoor sneller droogt (wat de kans op bodemproblemen als wortelrot vermindert).

■ Houd bladplanten mooi door de bladeren onder de douche voorzichtig af te spoelen om stof te verwijderen en de regen van hun natuurlijke habitat na te bootsen. Dit is vooral nuttig voor planten in donkere ruimten, want het vergroot hun vermogen om licht op te vangen.

■ Regelmatig voeden is belangrijk voor een gezonde, gelijkmatige groei. Dien de planten met elke derde keer water geven mest toe door de aanbevolen hoeveelheid te verdunnen met een liter water.

■ Volwassen planten kunnen uitgroeien tot prachtige familie-erfstukken. Wanneer een plant zijn huidige plek is ontgroeid, kun je stengelstekken nemen die je in water of potgrond laat wortelen. Op deze manier kun je ook cadeaus voor vrienden en familie opkweken of jongere generaties tot tuinieren bewegen.

■ Bestel voor meer tips onze **Complete gids voor kamerplanten** op magazineshop.nl (€ 12,99 plus € 2,50 verzendkosten).

FOTO'S: THOMAS COLECLOUGH; SARAH CUTTLE; GETTY/STELANA; FIRN; FORTYUNF; JASON INGRAM

Puzzel & win

Vul de puzzel in en maak kans op de
Gardeners' World Scheurkalender 2024

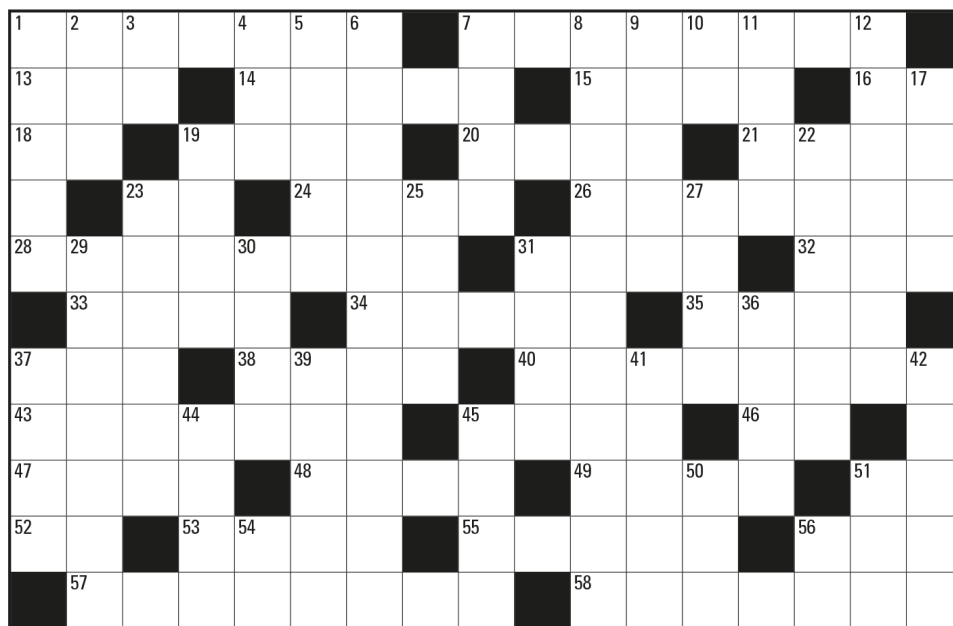
Kruiswoordpuzzel

horizontaal

1 keukenkruid **7** kantoormachine **13** achterzijde
14 wielervedstrijd **15** een van de Verenigde Staten
16 voegwoord **18** dienst Gemeentewerken (afk.)
19 aandeel **20** plaats in Frankrijk **21** bloedvat **23**
onmeetbaar getal **24** verdikte huid **26** aanprijzing
28 gelijke in kennis **31** Griekse letter **32** lidwoord
33 zwaardwalvis **34** lekkernij **35** computerbestand
37 noodsignaal **38** einde van een gebed **40**
bepaling van een hoeveelheid **43** zwerven **45**
plaats in Noord-Brabant **46** ezelsgeluid **47** later **48**
gevierde actrice **49** voettocht **51** plus **52** noot **53**
vrouwelijk dier **55** behaalde punten **56** effen **57**
slechte opbrengst van gewassen **58** oliedom.

verticaal

1 losbandig drinkgelag **2** onstuimig **3**
landbouwwerktuig **4** papegaai **5** type schaatsen **6**
ontneming van eigendom **7** munt **8** wereld in het
klein **9** dichter **10** bezittelijk voornaamwoord **11**
leervak op school **12** Oost-Europeaan **17** bunzing
19 deel van de hand **22** bloem **23** door te drukken
glad maken **25** in gebruik gegeven goed **27** kroeg
29 deel van een fiets **30** deel van het gelaat **31**
groen edelgesteente **36** lisbloem **37** beroemdheid
39 midden **41** beginpunt **42** zeer begaafd mens
44 boterhambeleg **45** bolster **50** hond **51** slot **54**
ondersteek **56** groente.

Breng de letters uit de genummerde vakjes over naar
de gelijkgenummerde vakjes van de oplossingbalk.

58	43	53	48	41	11	56	36	20
----	----	----	----	----	----	----	----	----

Gardeners' World Scheurkalender 2024

Met deze scheurkalender mis je geen enkele belangrijke tuinklus en zorg je ervoor dat je tuin of balkon altijd groen en bloeiend is. Elke dag ontvang je de beste (moes)tuintips, handige checklists, leuke weekendklussen en een overvloed aan inspiratie om jouw groene paradijs tot leven te brengen.

Of je nu een kleine stadstuin, een weelderige achtertuin of een gezellig balkon hebt, deze

scheurkalender biedt inspiratie voor elke tuinliefhebber. Laat je verrassen door creatieve beplantingsideeën, slimme tuinontwerpen en handige tuinierhacks. Leer welke planten goed bij elkaar passen, hoe je plagen op een natuurlijke manier kunt bestrijden en hoe je het hele jaar door kunt genieten van een prachtige tuin.

Met de *Gardeners' World Scheurkalender 2024* hoeft je nooit meer te zoeken naar tuininspiratie.

WIN!

Vul het antwoord vóór 28 november 2023 in op www.gardenersworldmagazine.nl/puzzel

Stichting NL Bloeit!

Wij kweken bijzonder aantrekkelijke inheemse planten, soorten waar de wilde bijen, vlinders en heel veel andere insecten dol op zijn. In Nederland zijn er nog maar weinig van deze planten in het wild te vinden en jij kunt helpen door juist de inheemse planten in je tuin te zetten. Op een paar vierkante meter kun je al een prachtige wilde weelde creëren.
www.nlbloeit.nl

Kleine pimpernel

Poterium sanguisorba

Ik, kleine pimpernel, maak deel uit van de rozenfamilie (*Rosaceae*) en ben een vaste (overblijvende) plant die 15-60 cm hoog kan worden. Ik heb een voorkeur voor droge bodems, kalkhoudend tot kalkrijk en onbemest en voedselarm.

Ik kom al heel lang in Nederland en België voor. Uit opgravingen in duingebieden zijn pollen van mij teruggevonden die dateren van ongeveer 800 voor Christus.

Mijn botanische naam *sanguisorba* is samengesteld uit het Latijnse *sanguis*: bloed en *sorbere*: opzuigen of absorberen. Dit verwijst naar het vroegere medicinale gebruik als bloedstelpend middel, want zo werd ik in de middeleeuwen toegepast. Ook werd een gezeefd afkooksel van mij gebruikt bij diarree (tannines) en als vochtafdrijvend middel bij nier- en blaasklachten. Daarnaast word ik als tinctuur (alcoholische oplossing) gebruikt tegen heesheid en bij keelpijn.

Mijn geveerde blaadjes zijn aan de bovenkant blauw- tot grijsgroen en aan de onderkant meer roodachtig. Mijn stengels zijn enigszins vierkant en een beetje behaard. Mijn opvallende bloeiwijze bestaat uit samengestelde bloempjes die een bolvormig hoofdje vormen met veel meeldraden. Ze zijn groenachtig-rozerood tot enigszins paars gekleurd. Ik bloei van mei tot juli, soms zelfs doorlopend tot in september. Daarnaast ben ik een waardplant voor diverse vlindersoorten, waaronder de aardbeivlinder en het kalkgraslanddikkopje.

Mijn jonge verse blaadjes kunnen in gemengde salades of tomatensalade worden verwerkt. Ze hebben een (pittige) komkommerachtige smaak. Verder kunnen mijn verse bladeren aan soepen of aan dranken worden toegevoegd en in kwark of kruidenroomboter worden gebruikt.

Ik ben echt een sierlijke plant voor de sier- en kruidentuin. Ik vorm mooie pollen met een mooie bloeiwijze, die ook na de bloei sierlijk blijft door mijn bruinachtige bloemhoofdjes. Ik heb kruipende wortelstokken, waarmee ik me vegetatief kan uitbreiden. In de (sier-) tuin ben ik bijvoorbeeld goed te combineren met wilde marjolein, duifkruid, geel walstro, gewone agrimonie, knoopkruid, kattendoorn, veldsalie en bevertjes.

Inheemse held stelt zich voor

Met inheemse planten help je de biodiversiteit enorm. Ze zijn prachtig, maar helaas niet zo bekend. Elke maand stelt een inheemse plant zich aan je voor, in de hoop een plekje in jouw tuin te krijgen. Ze zullen je niet teleurstellen!

VOLGENDE MAAND Bosrank (*Clematis vitalba*) stelt zichzelf voor.

Kweek de beste knoflook ooit

Charles Dowding

vertelt hoe je fantastische knoflook kweekt, in welke grondsoort dan ook, en geeft tips over variëteiten en planttechnieken.

Knoflook is een gemakkelijk gewas dat goed gedijt in zowel zware als lichte grond. En omdat je de tenen nu plant en de bollen uiterlijk half juli rooit, kun je na de oogst nog een extra groente in de grond stoppen, zoals wortelen, rode biet of sla.

De eerste keer dat ik knoflook plantte, was in 1982. Mijn vader, een melkveehouder, reageerde ontzet. Hij dacht dat het zou uitgroeien tot een vreselijk onkruid, net als de wilde allium in zijn weiden. Maar de volgende zomer

moest hij zijn mening bijstellen, want de oogst was groot.

Het is nu de perfecte tijd om knoflook te planten: de tenen zullen in de winter sterke wortels ontwikkelen en in het voorjaar meteen hard gaan groeien. In de lente geplante knoflook moet dan nog wortelen. Dankzij deze voorsprong zul je veel grotere bollen oogsten. Dus doe dit najaar gewoon een poging en volg deze simpele stappen om de beste knoflook ooit te kweken, ongeacht de omstandigheden.

Aan de slag

Moeilijke grond aanpakken

Je kunt knoflook in vrijwel iedere grondsoort kweken. Misschien ben je bang dat knoflook in zware klei gaat rotten, maar de Franse regio Midi-Pyrénées is een belangrijke knoflookproducent en heeft voornamelijk zware klei. Knoflook zal het wel moeilijk hebben in zeer drassige grond waarop 's winters water blijft staan. Maar wanhoop niet als dit in jouw tuin het geval is, want er zijn verschillende manieren om moeilijke grond te verbeteren:

- Ga niet spitten of met een spittrees aan het werk. Zet de tenen gewoon op het grondoppervlak en bedek ze met potgrond.
- Kweek de knoflook in verhoogde bedden en vul die met vruchtbare, goed drainerende bovengrond.
- Hark aarde in een langwerpige hoop (een rug) en plant de tenen in de bovenkant zodat het water goed wordt afgevoerd.
- Kweek de knoflook in de border van een koude kas, bijvoorbeeld tussen de wintersla. De bladeren zouden er gezonder moeten blijven.
- Plant de knoflook eerst binnen, in kleine potten, en verhuis ze in het voorjaar naar de moestuin, wanneer de grond wat droger wordt.
- Plant de tenen buiten in grote potten met universele potgrond.

De juiste variëteit kiezen

Ik raad je aan bollen van meerdere variëteiten te kopen, zodat je kunt onderzoeken welke het bij jou goed doen en welke je het lekkerst vindt. Koop bollen die speciaal zijn gekweekt om in het najaar te worden geplant. Gebruik geen knoflook die voor consumptie wordt verkocht. Er zijn heel veel verschillende variëteiten, die in twee groepen vallen:

- **Softneck**-knoflook wordt in supermarkten verkocht, omdat deze soorten lang goed blijven. De bollen worden groot, met dikke tenen aan de buitenkant en kleinere binnenin. Deze knoflook gedijt het beste in gebieden waar het 's winter niet te koud wordt.
- **Hardneck**-knoflook is geschikt voor koudere gebieden. De bollen hebben grote tenen, die gemakkelijker te pellen zijn. De bloemstengel moet je in mei afknippen, want dit bevordert de groei van de bol.

Probeer deze variëteiten

'Caulk Wight' (hardneck) is een nieuwe variëteit met een pittige smaak, die tegen temperaturen tot 20 graden onder nul kan.

'Messidrome' (softneck) heeft een zachtzoete smaak. Kan zowel gebruikt worden om te bakken als rauw in salades.

'Solent Wight' (softneck) vormt middelgrote bollen die niet te sterk smaken. Kan rauw worden gegeten en blijft lang goed.

'Cherokee' (hardneck) is een spiraalknoflook met een sterke smaak die erg gemakkelijk te pellen is.

Als je tuint zonder spitten, kun je de tenen bedekken met potgrond.

Planttechnieken

In de vollegrond

Je kunt knoflook van oktober tot maart buiten planten. Verwijder de resten van zomergroenten en maak de grond onkruidvrij. Als er veel onkruid in de grond zit, kun je knoflook kweken in openingen in kweekfolie. Splits de bollen in losse tenen. Plant de grootste tenen, met het puntje naar boven, 2 tot 5 cm onder grond. In zachte grond kun je de tenen in de grond duwen. Gebruik anders een verspeenstokje om gaten te maken, met een tussenruimte van 10 cm, en laat 30 cm tussen de rijen. Dek jonge planten af met netten totdat ze 5 cm hoog zijn.

In een pot

Als je in de moestuin geen ruimte hebt of in het verleden last hebt gehad van witrot (zie onder), dan kun je knoflook in potten kweken. Gebruik potten die minstens 15 cm breed en hoog zijn, en vul die met universele potgrond. Plant in 15cm-potten drie tenen per pot en in 30cm-potten zes tenen per pot. Bemest vanaf april, wanneer de plantjes goed groeien, met stikstofrijke voeding (bijvoorbeeld kippenmestkorrels) of vul de pot tot aan de rand met meer potgrond. Stop half mei met bemesten.

Binnen

Knoflook is winterhard en hoeft dus niet te worden beschermd tegen de kou. Maar als de grond erg drassig wordt, kun je knoflook beter binnen planten. Ook als je er voor de jaarwisseling niet aan toekomt om knoflook te planten, kun je binnen beginnen om de verloren tijd goed te maken. Plant de tenen in universele potgrond in potten met een doorsnee van 10 cm en zet ze in een koude kas of koude bak, of op een beschutte plek buiten. Verhuis ze in maart of april naar de moestuin, voordat de scheuten 10 cm hoog zijn.

Opkweken

Verzorgen

Knoflook is hongerig en dorstig, dus bedek de grond na het planten met een laag organisch materiaal. Doe beide als de grond zanderig is. Geef vanaf april tot begin juni bij droog weer water en oogst voordat het loof vergeelt, doorgaans tussen eind juni en half juli. Graaf de bollen met een tuinschepje op, snijd de wortels eraf en laat ze drogen op een warme, droge plek.

Problemen oplossen

Roest is een veelvoorkomende schimmelziekte. Het loof krijgt oranje stippen en sterft in mei of juni voortijdig af. Verwijder de aangetaste bladeren om de verspreiding te beperken. De bollen worden kleiner maar blijven eetbaar. Kweek de volgende jaren binnen of plant de tenen verder uit elkaar om de luchtcirculatie te verbeteren.

Witrot is een schimmel die overleeft in de grond en de wortels van leden van de uienfamilie aantast. Het loof vergeelt en verwelkt, en de voet van de bol raakt bedekt met wit schimmelpuis. Verwijder de aangetaste bollen zo snel mogelijk en kweek in deze grond de eerste vijftien (!) jaar geen knoflook, uien of prei.

Geef knoflook in het groeiseizoen voldoende water.

Buiten kan knoflook worden aangetast door roest.

NIEUW

Gardeners' World Scheurkalender 2024

- ✓ Vol tips, verse inspiratie en handige checklists
- ✓ 366 dagen iets te doen in de tuin
- ✓ Elk weekend een heerlijke weekendklus

17,50

Bestel hem nu via

www.gardenersworldmagazine.nl/scheurkalender

Gardeners' World magazine

De pitloze
Cavendish-
banaan.

Meer plantenpraat?

Volg ons op Instagram:

@rogiervanvugt en @nimmaplants.

Gaan met die banaan

Kamerplanten zijn erg in trek, en terecht. Ze veranderen onze leefruimtes in een mooie groene jungle en hoe meer je over ze weet, hoe interessanter ze worden. **Marieke van der Eerden** (plantenkenner en -verzamelaar, stekt en zaait zo veel mooie planten dat ze zelfs in een lokale winkel verkocht worden) en **Rogier van Vugt** (Hoofd Horticultuur van de Hortus botanicus Leiden en plantenkenner pur sang) gaan in gesprek.

Rogier: Ik was een jaar of zes toen ik ineens in de nacht naar beneden moest, geen idee waarom. Maar het was vlak voor Sinterklaas, dus ik zal wel slecht hebben kunnen slapen. Beneden viel me een plant op die er daarvoor niet was. Dus ik vroeg met een slaperig hoofd aan mijn moeder wat die bananenboom daar ineens deed. Mijn moeder was verbaasd dat ik het zag, maar ik moest weer naar bed. Want wat ik had gezien was mijn sinterklaascadeautje. Daarna heb ik hem geplant in een grote bak voor een ongebruikte deur, wat eigenlijk een heel groot raam was. Ik heb er helaas nooit bananen aan gekregen maar heb hem wel jarenlang gehad en er veel plezier aan beleefd.

Marieke: Iedereen kent de typische kromme gele vrucht: sinds jaar en dag is het de meest gegeten en verhandelde fruitsoort ter wereld. In Brazilië en de Filipijnen eten ze maar liefst zestig kilo bananen per persoon per jaar! We hebben het dan over de zogenaamde dessert- of fruitbanaan, de banaan die je zo uit de schil eet, in tegenstelling tot bijvoorbeeld bak- en kookbananen.

De bananenplant is al heel vroeg verspreid vanuit Zuidoost-Azië over de tropen, nog vóórdat de Europeanen aankwamen in tropisch Amerika. Het enorme succes van de banaan maakt dat het een echt nutsgewas is geworden: het is wereldwijd een van de belangrijkste cultuurplanten van de tropen.

Bananenbloemen.

Bananenziekte

R: In het succes van de groeikracht van de banaan schuilt ook een gevaar. De plant is zo makkelijk te delen dat de meeste bananen die wereldwijd worden geteeld technisch gezien hetzelfde individu zijn; het zijn allemaal klonen van elkaar. Dit betekent dat ze ook exact hetzelfde immuunsysteem hebben. Als er een ziekte is waar dit individu niet tegen kan, worden alle planten die ermee in contact komen ziek. Denk maar aan een griepgolf. Sommige mensen hebben er erg veel last van terwijl anderen het virus wel oplopen maar geen klachten krijgen. Omdat er geen geslachtelijke (door zaadjes) voortplanting bij deze bananen plaatsvindt, is het erg lastig om zomaar nieuwe exemplaren te krijgen die wel resistent zijn. Hiervoor kunnen de wilde soorten met pitten worden gebruikt. Daarom is het erg belangrijk dat ook de wilde soorten bananen behouden blijven.

Met de nadruk op 'plant', want wist je dat het helemaal geen boom is? Zo ziet 'ie er vaak wel uit, zeker wanneer er bananen aan verschijnen. Echter, de 'stam' bestaat niet uit hout: het zijn oude bladstelen die over elkaar liggen. Dat maakt best een stevig geheel, maar is met bijvoorbeeld een machete (wie heeft er geen in de schuur liggen?) met gemak in één zwaai neer te halen.

Bananen met pit

R: Er zijn meer dan tachtig wilde bananensoorten. Deze komen voor van de Himalaya tot in Nieuw-Guinea. Dat zijn niet de soorten die je als fruit zomaar in de winkel tegenkomt. En dit komt vooral omdat de vruchten van deze soorten helemaal vol met pitten zitten. Dit is hoe een banaan eigenlijk hoort te zijn. Want vruchten maken kost veel energie. En die energie moet ergens worden terugbetaald. Het doel van vruchten is dat de zaadjes verspreid worden. In dit geval eten dieren de vruchten op en verspreiden zo de zaden door het bos.

De bananen die wij eten bevatten helemaal geen pitten en dat is eigenlijk iets heel bijzonders. Meerdere keren is er bij wilde bananen een mutatie ontstaan waarbij er zonder bevruchting en zaadzetting toch vruchten worden geproduceerd. Een daarvan, de Cavendish-banaan, is het type die voor heel veel mensen de gewone banaan is; de banaan die wij uit de winkel kennen. Omdat deze bananen geen zaadjes maken, kunnen ze dus ook niet gezaaid worden. Een bananenplant maakt gelukkig uitlopers en kan dus op deze manier toch vermeerderd worden.

Bananenpitten.

Vandaag de dag kom je overal in de tropen en subtropen bananenplanten tegen, omdat de mens deze planten overal hebben meegenomen. Het spreekt voor zich dat het hier om de eetbare, pitloze bananen gaat. En zijn wel een paar zeer decoratieve wilde bananen die mooie bloemen maken, maar deze hebben het nooit erg ver geschopt als tuinplant in de tropen. Gek genoeg is er een oneetbare banaan die

wel erg populair is als tuinplant en dat is de *Musa basjoo*. Deze soort is namelijk winterhard genoeg om in grote delen van Europa buiten te groeien en geeft een heel tropische sfeer aan de Nederlandse tuin. Met een lange, warme zomer na een milde winter wil deze soort nog weleens banaantjes maken buiten. Maar ze rijpen eigenlijk niet en al zouden ze dat wel doen, dan zaten ook deze vol met pitten.

Musa velutina, de fluweelbanaan.

Een bananenpup bij zijn moeder.

Verzorgen en vermeerderen

M: Voor de verzorging van de bananen(kamer) plant is het belangrijk dat de grond constant licht vochtig is, zonder dat de plant in een laagje water komt te staan. Vaker kleine beetjes water geven werkt het beste. Verder wil deze plant graag een zeer lichte plek in de kamer – voor een raam op het zuiden staan is geen probleem voor deze zonanabidder! In de zomer kun je hem gerust buiten zetten. Bouw dit wel langzaam op, anders verbranden de bladeren. Ook een zomerse regenbui maakt deze plant blij.

Indien je goed zorgt voor je bananenbuddy zul je snel vrienden kunnen maken: de plant maakt 'pups' die je uit kunt delen aan eenieder die een tropisch tintje in de woonkamer wil. Deze 'pups' komen naast de moederplant als jonge plantjes omhoog. Onder de grond zijn ze verbonden met de moederplant. Wacht tot een plantje zo'n 10-15 cm groot is en graaf 'm dan voorzichtig uit. Je zult zien dat het plantje nog steeds aan de moederplant vast zit, maar ook al wat eigen wortels heeft. Met een scherp, schoon mes snij je het plantje los van de moederplant. Pot het op in zijn eigen potje en tadaa, je kunt weer iemand blij maken!

Bananenpup afgesneden van z'n moeder.

De EcoStoof® is daarvoor de perfecte metgezel. Het werkt heel eenvoudig. Thuis breng je de soep – uiteraard met groenten uit eigen tuin – aan de kook. Zet de pan dan in de EcoStoof®, neem hem mee naar de moestuin. Terwijl jij aan de slag gaat, gaart je soep vanzelf en is hij perfect op smaak zodra jij en je medetuinders honger (en koude handen) beginnen te krijgen.

Ontdek EcoStoof®

Scan de QR-code en kom meer te weten, zodat jij binnenkort met het recept aan de slag kunt.

Snijbietsoep

Dwars door de tuin soep met snijbiet, wortel, selderij en kruiden.

Ingrediënten:

- 1 ui, in stukjes
- 2 eetlepels olijfolie
- 300 gram winterwortel, in kleine blokjes
- 100 gram bleekselderij, in kleine blokjes gesneden
- 200 gram snijbiet, de stengels in plakjes gesneden, de bladeren in stukjes gescheurd.
- 250 gram rode linzen
- 1 liter groentebouillon
- 3 takjes tijm en 1 takje rozemarijn, bijeengebonden
- 1 citroen geperst
- 1 handje knoflookcroutons en geraspte Parmezaanse kaas als topping
- versgemalen peper en zout naar smaak

3 min.

45 min.

Naar buiten met de EcoStoof®

In de herfst is er van alles te doen in de moestuin: de eerste winteroogst kan van het land worden gehaald en de voorbereidingen voor volgend seizoen zijn in volle gang. En wat is er heerlijker dan tijdens al dat harde werken even heerlijk op te warmen met een smakelijke kop soep?

- 1 Fruit de ui aan in de olijfolie.
- 2 Voeg de wortels en selderij toe en bak 1 minuut mee.
- 3 Hou wat snijbietstengels apart voor de garnering.
- 4 Voeg de bouillon, de rest van de snijbietstengels en linzen toe en breng al roerend aan de kook. Breng op smaak met peper en zout en voeg het kruidenboekje toe.
- 5 Zodra de soep kookt, de snijbietbladeren bovenop het gerecht leggen en niet roeren.
- 6 Doe het deksel op de pan en laat 3 minuten zachtjes koken.
- 7 Zet 45 minuten in de EcoStoof®. Breng op smaak met citroensap.
- 8 Serveer in kommen en top af met stukjes snijbietstengel en croutons en bestrooi met Parmezaanse kaas.

Aan de slag

Er is altijd genoeg te doen in de tuin, maar de taken verschillen per seizoen. In deze rubriek vind je alle tuintaken die handig zijn om deze maand uit te voeren. Loop de handige checklists na en hou zo makkelijk je tuin bij.

105

106

Deze maand

- 102 Monty's maand**
Monty plant amaryllis en neemt houtige stekken.
- 105 Bloemen**
Vul bloembakken met tulpen en plant violen.
- 106 In de kas**
Oogst Spaanse pepers en sorteer plantenpotten.
- 108 Groente en fruit**
Mulch onbegroeide grond en onderhoud snoescharen.
- 111 Algemene tuintaken**
Verwijder oud loof van bergenia's.

108

111

Snijbietloof kan in salades worden gebruikt en de stengels geven een mooie kleur aan risotto.

Monty's maand

Hoe je het ook bekijkt, november is een trieste maand. Hoewel, de klimaatverandering zorgt ervoor dat de mooiste herfstkleuren nu niet in oktober maar begin november verschijnen. En de strenge vorst die steevast voorkwam, is nu veel minder waarschijnlijk. Dit betekent dat de borders nog steeds wat kleur hebben en de groentetuin een nieuwe fase in gaat met de oogst van andere groentesoorten.

Een van de kleurrijkste groenten in deze tijd van het jaar is rode snijbiet,

met zijn vuurrode stengels en kreukelige bronsgroene, bijna chocoladebruine, bladeren. Snijbiet is een lid van de bietenfamilie en een van de duurzaamste en veelzijdigste groenten die er bestaat. Hoewel ik voornamelijk de groenbladige snijbiet met witte stengels kweek, heb ik ook rode snijbiet vanwege de kleur en de karakteristieke smaak. Die is iets zoeter dan van zijn groen-witte neef en heerlijk in risotto. De rode snijbiet geeft de romige rijst een roze kleur en een licht notige smaak en textuur.

Plant amaryllis in potten

Hoewel ze redelijk goed blijven en met de juiste verzorging elk jaar weer bloeien, bloeit amaryllis het eerste jaar altijd het beste, dus ik plant elk najaar een paar nieuwe bollen. Ze bloeien meestal niet voor de kerst (daarvoor moeten ze een maand eerder worden geplant), maar als kamerplanten zorgen ze in januari en februari wel voor kleur in huis.

De bollen zijn heel groot en moeten half boven de grond

uitkomen. Plant ze met de wortels in de grond, maar laat de bollen zelf bijna helemaal onbedekt. De potgrond moet grof zijn, heel goed drainerend en toch compact genoeg om de uiteindelijk 60 of zelfs 90 cm hoge bloemstengel met enorme trompetbloemen in evenwicht te houden. Daarom gebruik ik het liefst lage, brede potten, die niet zo snel omvallen. Maar omdat ze het mooist bloeien als ze wat krap staan, kun je het beste meer dan één bol in de pot

planten (drie staan mooier dan twee). Gebruik anders een kleinere pot, waarin rond de bol ruimte is voor maximaal 2,5 cm potgrond.

Geef water en zet de bollen op een warme, lichte plek. Een kas is ideaal, maar een lichte vensterbank werkt ook. Ze zouden zes tot acht weken na het planten moeten bloeien. De bloemen blijven langer mooi als ze uit direct zonlicht en op een koelere plek staan, dus liever niet boven een radiator.

Amaryllis gedijt het beste als hij krap staat, dus kweek meerdere bollen in een pot met goed drainerende potgrond.

Verwijder eerst de onderste bladeren van de zwarte-bessenstek.

Knip de stek net onder een oog recht af voordat je hem in een pot zet.

Neem houtige stekken

Houtige stekken kun je de hele winter nemen, maar doe je bij voorkeur meteen na de bladval. Het is de beste manier om bessenstruiken te vermeerderen, vooral zwarte bessen omdat je die sterker kunt snoeien en meer goed stekmateriaal leveren.

Knip rechte takken van de struik die dit jaar zijn geproduceerd en verdeel die in stukken van 20-30 cm. Knip de bovenkant onder een hoek en de onderkant recht af, zodat je ze

niet ondersteboven plant. Haal de rest van het loof eraf en plant de stekken langs de rand van een pot of in een geul in de grond. Zet ze tot minstens de helft van hun lengte in de grond, liever nog tot driekwart.

Label, geef water en heb geduld. Houtige stekken wortelen pas na zes maanden en moeten een heel jaar met rust worden gelaten. Daarna kun je ze individueel in potten of de vollegrond planten.

RODE BIET

Ik kweek twee keer per jaar een partij rode bieten: één zaai ik begin voorjaar om 's zomers te oogsten en de tweede zaai ik in juli, waarvan de bieten de hele winter in de grond kunnen blijven. Ze groeien heel snel en zijn vanaf oktober oogstrijp. Ze overleven koud weer (rode biet is vorstbestendig tot minstens -10 °C) en de verse blaadjes die begin voorjaar aan de bieten ontspruiten zijn heerlijk in een salade.

Oogst bieten vanaf het moment dat ze de grootte van een golfbal hebben.

Checklist

- ☐ Bewaar appels vorstvrij en dek ze zo nodig af met een deken of vliesdoek.
- ☐ Oogst pastinaken nadat de vorst eroverheen is gegaan.
- ☐ Blijf de composthoop regelmatig keren om de luchtcirculatie te verbeteren en de ingrediënten goed te mengen.

STAP VOOR STAP

Matig winterharde planten opgraven

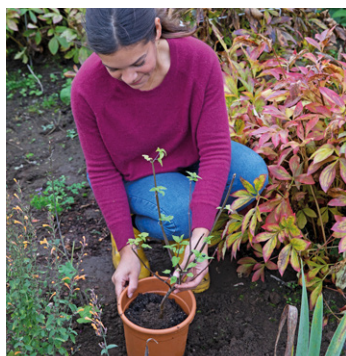
Matig winterharde planten die zonder bescherming de winter mogelijk niet doorkomen, kun je beter opgraven. Vorstgevoelige salvia's, zoals de populaire 'Amistad', zijn hiervan een typisch voorbeeld. Ze kunnen overwinteren, maar ook aan de kou ten onder gaan.

1 Kort de plant in voor sterke nieuwe aanwas volgend jaar. Snoei hem tot een derde terug en knip steeds vlak boven een gezond oog.

2 Steek de spade schuin de grond in tot onder de hoofdwortels. Til de hele plant voorzichtig uit de grond en laat de wortelkluut heel.

3 Zet de plant in een pot en doe er turfvrrije universele potgrond bij. Druk aan. Geef water en zet de plant op een beschutte plek.

Plant tulpenbollen 5-10 cm diep met de puntjes naar boven.

Vul bloembakken met tulpen

Plant nu tulpenbollen in bloembakken en je mag je verheugen op een overvloed aan voorjaarskleuren. Kies lage cultivars, zoals de meerbloemige *Tulipa praestans* 'Shogun'.

Deze robuuste tulpen staan prachtig voor het raam.

Vul de bak gedeeltelijk met turfvrrije potgrond. Plaats de bollen met de punt omhoog en, afhankelijk van

hun grootte, 5-10 cm uit elkaar. Bescherm de onderkant met je vingers terwijl je ze in de losse grond drukt. Dek ze af met meer potgrond en geef water.

Plant violen

Plant nu grootbloemige violen in borders om direct kleur te hebben waarvan je de hele winter kunt genieten. Kies voorin de border een plek die je goed ziet wanneer je door de tuin loopt of, als je liever bij de kachel blijft, vanuit een raam de tuin in kijkt.

Geef de planten in de tray water, duw ze de cellen uit en zet ze neer waar je ze wilt hebben. Maak plantgaten met een tuinschepje. Druk aan en geef met een gieter royaal water zodat de violen zich zetten.

Haal de violen voorzichtig uit de tray en maak de wortels wat losser.

Checklist

- ☐ Plant rozen met kale wortels wanneer de grond vochtig maar niet drassig is.
- ☐ Mulch alpiene planten en succulenten met 1 cm plantenkorrels of kalksteensplit.
- ☐ Plant lelies in potten met universele, turfvrrije potgrond.

Oogst de laatste Spaanse pepers

Knip de laatste pepers van planten die je nog in de kas hebt staan. Gebruik ze meteen of conserveer ze door ze te drogen, in te vriezen of in te maken.

Als je de hele plant wilt laten overwinteren, moet je de zachtste stengels en beschadigde delen afknippen en de plant wat licht en ruimte geven.

Peperplanten hebben een beetje warmte nodig om de winter te overleven, het liefst op een zeer lichte vensterbank of in een verwarmde kas. Geef 's winters weinig water en controleer de planten regelmatig op ziekten. Zijn er stengels aangetast, verwijder die dan meteen.

Pluk de laatste pepers, snoei de planten en laat ze warm overwinteren.

TIP

Maak een vrolijke compositie van vroege krokussen. Plant de stengelknollen in potten met potgrond en een laag scherp zand en zet ze in een koude garage, schuur of koude bak. Zet ze na 10-12 weken kou op een iets warmere plek, bijvoorbeeld in een kas of voor een raam in een koele kamer. Daar zullen ze snel gaan bloeien.

STAP VOOR STAP Zaai *Lathyrus* voor volgend jaar

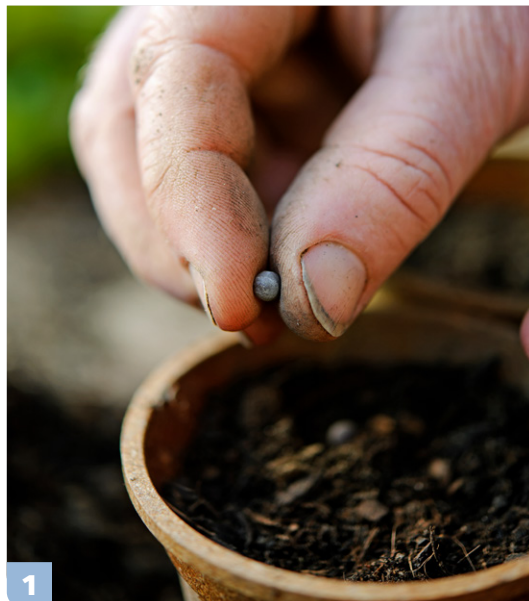
Als je nu zaait, kun je eerder van pronkerwtbloemen genieten dan wanneer je in het voorjaar zaait. In deze tijd van het jaar ontkiemt *Lathyrus* binnen ongeveer twee weken. Bescherm de zaadjes tegen muizen en voorkom dat de zaden te nat worden, want dan gaan ze rotten. Laat de zaailingen in een koude kas of koude bak overwinteren. Als ze te lang en iel worden, nijp dan begin voorjaar de toppen eruit.

1 Vul een pot met turfvrije universele potgrond, druk het oppervlak aan en leg er twee of drie zaden op. Laat genoeg ruimte onder de rand van de pot vrij voor nog een laagje potgrond.

2 Gebruik eventueel een tuinzeef om de potgrond fijner te maken of wrijf het goed fijn tussen je vingers. Strooi de gezeefde potgrond over de zaden. Egaliseer en druk aan. De laag boven de zaden moet 2 cm dik zijn.

3 Beschrijf de plantenlabels voordat je gaat zaaien, zodat je die meteen in de juiste pot kunt steken om te voorkomen dat je de planten in de loop van de winter verwart, vooral als je verschillende variëteiten kweekt.

4 Zet de gelabelde potten in een bak met lauw water totdat de potgrond tot bovenin vochtig is. Dit herken je doordat de potgrond donkerder wordt.

1

2

3

4

Houd vliesdoek bij de hand om matig winterharde planten af te dekken wanneer er strenge vorst wordt verwacht.

Grauwe schimmel op stekken

Grauwe schimmel kan vooral in vochtige, verwarmde kweekbakken voor problemen zorgen en verspreidt zich snel. Je herkent de schimmel aan hangende bladeren en grijze dons op zacht plantenweefsel. Controleer je stekken hier elke dag op.

Haal de aangetaste stekken voorzichtig uit de grond. Het helpt ook om de stekken wat verder uit elkaar te zetten. Verwijder beschimmelde planten(delen) uit de kas om verdere verspreiding tegen te gaan.

Verwijder stekken met grauwe schimmel direct.

Vliesdoek voor koude nachten

Als er strenge vorst wordt verwacht, moet je matig winterharde planten en stekken in de kas afdekken met licht materiaal, zoals vliesdoek. Vooral stekken zijn gevoelig voor schade

door sterke temperatuurdalingen, zelfs als ze op warmtematten staan. De dunne stof is net genoeg om te voorkomen dat de koude lucht de zachte, nieuwe aanwas aantast.

Vliesdoek is heel licht en kun je over de planten draperen zonder ze te beschadigen. Verwijder het 's morgens en leg het 's avonds weer neer, tot het risico op vorst is geweken.

Reinig en orden potten nu, dan kun je volgend voorjaar meteen aan de slag.

Organiseer plantenpotten

Was en orden je pottenvoorraad in stapels met potten die dezelfde afmeting en vorm hebben. Stapels potten nemen veel minder ruimte in dan potten op een hoop. Je kunt ze meteen allemaal controleren en besluiten of je de voorraad voor volgend jaar moet aanvullen of een teveel aan potten kan weggeven.

Oogst koriander

Blijf korianderblaadjes knippen voor gebruik in de keuken. De plant zou nog een tijdje blad moeten blijven produceren, maar naarmate het kouder wordt, gaat hij langzamer groeien. Koriander herstelt gemakkelijker als je behoorlijk wat blaadjes aan de plant laat zitten.

Als je vindt dat het wel mooi is geweest, oogst je alle korianderblaadjes nu. Snijd ze heel fijn en verdeel ze over een ijsblokjesbak. Vul bij met water en vries de koriander in voor winterse oosterse gerechten, soepen en stoofschotels.

Koriander die je nu oogst, kun je invriezen voor gebruik in de winter.

Checklist

- ☐ Geef vetplanten en cactussen zoveel mogelijk licht. Draai ze elke week om voor een gelijkmatige groei.
- ☐ Neem wortelstekken van muntplanten en zet die op een tafel in de kas.
- ☐ Controleer planten dagelijks op slakken-schade.
- ☐ Zet rond het middaguur de roosters van de kas ongeveer twee uur open.

Controleer netten over kool

Kijk de netten na om te controleren of koolplanten nog goed zijn beschermd tegen duiven. De structuur waar de netten overheen liggen, moet stevig genoeg zijn om winterse stormen te doorstaan en de netten moeten goed verankerd zijn.

Houd de zijkanten van de netten op de grond door er bamboestokken op te leggen. Die kun je gemakkelijk weghalen als je bij de planten moet komen. Welk systeem je ook gebruikt, zorg ervoor dat je de netten kunt weghalen zonder dat ze scheuren.

Vermijd openingen waarin vogels verstrikt kunnen raken.

Verspreid een mulchlaag over onbegroeide grond om die vruchtbaarder te maken.

Mulch onbegroeide grond

Breng op onbegroeide grond een mulchlaag aan voor extra voedingsstoffen. Verwijder eerst het onkruid en hark de grond egaal. Mulchen op vochtige grond is het beste, dus wacht

tot na een regenperiode. Verspreid een 5 cm dikke laag compost of goed verteerd stalmest over het oppervlak.

Dek de mulch af met antiworteldoek of karton en verzwaar dat met

bijvoorbeeld stenen. Als je het er in het voorjaar afhaalt, hebben de wormen en kevers hun werk gedaan en is de aarde perfect kruimelig. Haal eventuele slakken weg onder de afdekking.

Leg een bamboestok over het gat om te weten hoe diep je moet planten.

Plant een fruitboom met kale wortels

Nu veel planten hun rustperiode ingaan, breekt het seizoen voor wortelgoed aan, oftewel bomen en struiken die worden geleverd met kale wortels. Appelbomen zijn klassieke kandidaten voor deze voordelige manier van planten.

Laat de wortels zich goed volzuigen met water en bereid de plantplek voor door onkruid te wieden en de aarde om te spitten.

Maak het plantgat zo groot dat de plant met gespreide wortels er gemakkelijk in past. Vul op met aarde en druk aan. Plant de boom niet dieper dan de iets donkerder aarde-markering op de stam die aangeeft tot hoever hij bij de kweker in de grond heeft gestaan. Geef de boom een steunpaal en een boombeschermer tegen konijnen. Die zijn namelijk erg dol op appelbomen.

Checklist

- ☐ Bedek je regentonnen met deksels om te voorkomen dat er dieren in kunnen vallen.
- ☐ Plaats gaas rond voorjaarsperkgoed, vooral steenraket, als je last hebt van konijnen.
- ☐ Hark herfstbladeren regelmatig weg om te voorkomen dat zich vuil ophoopt.
- ☐ Bestel zaad- en plantencatalogi om tijdens de feestdagen door te bladeren op zoek naar variëteiten voor volgend jaar.

STAP VOOR STAP Plant knoflook

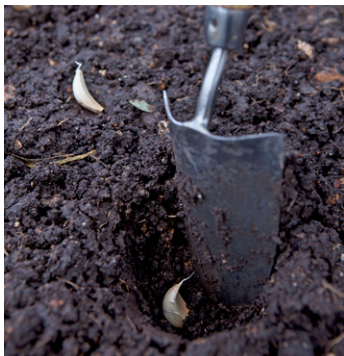
Plant knoflooktenen om de ruimte in de groentetuin te benutten. Je profiteert zo ook van de winterkou die de knoflookbollen nodig hebben om sneller te groeien en kun je begin juni oogsten. Er zijn veel variëteiten beschikbaar, dus het is de moeite waard om te experimenteren met verschillende soorten. (Zie ook pagina 90).

1 Verdeel de bol in tenen. Bewaar dikke, stevige exemplaren om te planten en gooi zachte of rottende tenen weg.

2 Bereid een plek met veel zon en goed drainerende grond voor. Druk de aarde aan en verdeel de tenen met 15 cm tussenruimte over de rij.

3 Maak voor elke teen een gat. Duw de tenen met de punt omhoog 2-3 cm de grond in. Plant de tenen in zware grond iets minder diep.

PAS OP VOOR witte vlieg op kool

Bekijk de onderkant van een paar boerenkoolbladeren om de planten te controleren op witte vlieg, die je herkent aan plekken met witte dons en wolken vliegjes. Sproei ze er met water zoveel mogelijk af. Zijn het er teveel, verwijder en composteer dan de bladeren die het ergst zijn aangetast. Was geoogste bladeren grondig voordat je ze eet.

Verzamel de laatste valappels

Raap de laatste valappels echt allemaal, ook de rotte exemplaren, want vruchten die onder de bomen blijven liggen, kunnen ziektekiemen bevatten en volgend jaar een bron van infecties vormen.

Gooi de beschadigde appels in een ander deel van de tuin om vogels en andere dieren in de winter van voedsel te voorzien. Pas bij het rapen op voor eventuele wespen, zodat je niet wordt gestoken.

Bewaar valappels niet, maar eet ze meteen of maak er sap van.

Bewaar mierikswortel

Graaf mierikswortels op om ze op te slaan. Gooi de allerduinste weg, want die drogen te snel uit. Bewaar ook de zeer grote, houtige wortels niet, want die zijn te taai.

Borstel de aarde eraf en controleer ze op beschadigingen. Laat de bovenkant eraan zitten. Vul een doos met papiersnippers, zand of vergelijkbaar materiaal.

Leg de wortels erop zonder dat ze elkaar raken en dek ze goed af om alle licht buiten te sluiten. Zet ze op een koele, donkere plek, waar ze twee tot drie maanden goed blijven.

Een laag papiersnippers draagt bij aan een gelijkmatige vochtigheid.

10
MINUTEN OVER

Controleer opgeslagen aardappelen op rotte plekken en verwijder aangetaste exemplaren zodat die de rest niet aansteken. De omgeving mag niet te warm zijn: 5-10 °C is de ideale bewaartemperatuur.

Onderhoud snoeischaren

Reinig snoeigereedschap en slijp het als voorbereiding op de komende snoeimaanden. Gebruik een hars-verwijderaar om de donkere vlekken van de snijbladen te halen.

Zet de scharen weer in elkaar en olie alle bewegende delen. Wikkel het gereedschap in een oude doek om eventuele olie op de handgrepen te absorberen en de metalen onderdelen tegen vocht te beschermen.

Olie laat de bewegende delen soepel bewegen en werkt waterafstotend.

Als je regelmatig blaadjes oogst, kun je bijna de hele winter sla eten.

Blijf bladsla knippen

Oogst regelmatig verse slablaadjes van bijvoorbeeld pluksla, rucola, mosterdsalade en mizuna. Knip alleen de buitenste blaadjes af om ook de

komende weken nog sla te kunnen eten. Deze planten groeien namelijk vanuit het midden en voorzien je op die manier steeds weer van nieuwe

bladeren. Bescherm de planten met vliesdoek of kweekkappen als je tot ver in de winter mooie sla wilt blijven oogsten.

Oogst peterselie

Knip peterselie tot de basis terug zodat de stengels niet gaan rotten. Gooi vergeelde delen weg en bewaar goed loof voor de keuken.

Peterselie is winterhard en zal je, als je genoeg planten hebt, de hele winter van blaadjes voorzien. Net als andere zachte groenblijvende wintergewassen loopt peterselie bij warmer weer uit. De nieuwe scheuten blijven beter als je ze beschermt met vliesdoek, maar zijn zonder ook eetbaar.

Snijd ongewenste stengels tot de basis terug, want die blokkeren de luchtcirculatie, waardoor de plant gaat rotten.

SNELLE
OPLOSSINGEN

Plant nu rabarberkronen. Kies een open plek, het liefst in de volle zon, met goede grond die vocht vasthoudt maar niet drassig wordt. Plant de rabarber met de groeipunt 3 cm onder de grond of, in zware grond, gelijk aan het oppervlak.

FOTO'S: JASON INGRAM; SARAH CUTTLE

Checklist

- ▣ Laat de zaadhoofden van vaste planten zitten voor de vogels.
- ▣ Controleer of je boombanden strakker of losser moet binden.
- ▣ Bescherm bloembollen tegen eekhoorns met kippengaas dat je in de grond vastpint.
- ▣ Plant een heg met kale wortels. Maak eerst de grond onkruidvrij en voeg organisch materiaal toe.

Verwijder bladeren uit lavendel

Haal alle herfstbladeren en zomers onkruid uit lavendelplanten om de luchtcirculatie te verbeteren en te voorkomen dat de plant onderaan gaat rotten. Zo kunnen er nieuwe scheuten laag aan de plant ontspruiten en behoudt die zijn compacte vorm. Trek met je ene hand de buitenste stengels opzij en verwijder met de andere het afval uit de struik.

Verwijder bladeren uit lavendel voor meer lucht in de plant.

Verwijder oud loof van bergenia's

Verwijder rommelige, verkleurde bladeren van bergenia's. Knip ze met een snoeischaar helemaal terug tot op de vlezige stengels vlak bij de grond. Zo kun je deze winter genieten van het frisse, groene loof en bovendien maak je ruimte voor de bloemscheuten die begin voorjaar opkomen.

Controleer tijdens dit klusje meteen of er slakken onder de plant zitten, want dat is een van hun favoriete schuilplekken. Dan zullen volgend voorjaar minder slakken zich aan het jonge loof tegoed doen.

Bescherm bamboestokken tegen winters weer, dan gaan ze langer mee.

Berg bamboestokken op voor volgend jaar

Houd bamboestokken langer goed door ze voor de winter op te bergen.

Haal alle binddraad eraf en bewaar wat nog goed is om volgend jaar weer te gebruiken. Trek de stokken uit de grond, verwijder plantenresten en gooi die op de composthoop. Borstel eventuele aarde van de

stokken, laat ze drogen en bind ze in bossen bij elkaar. Bewaar ze op een koele, droge plek, zoals een schuur of garage.

Als je binnen geen plek hebt, leg de stokken dan horizontaal neer, van de grond af, en dek ze af met waterdicht dekzeil.

Het loof van bergenia's blijf lang zitten, dus verwijder rommelige bladeren.

Fatsoeneer bladverliezende varens

Snoei het verdorde loof van bladverliezende varens om ruimte te maken voor vroege voorjaarsaanwas.

De meeste bladeren zijn nu bruin geworden, dus snoei ze helemaal terug. Snoei niet tot in het hart van de plant waar de opgerolde nieuwe bladeren zitten.

Haal al het afval weg om de luchtcirculatie rond de wortelhals te verbeteren. Bij vorstgevoelige soorten kun je de wortelhals afdekken met het dorre varenloof, dat werkt als isolatie.

Haal het oude loof weg, dan kun je in het voorjaar zien hoe het nieuwe zich ontvouwt.

Volgende maand

- Zaai uien in een kas of op een zonnige vensterbank.
- Graaf rabarberplanten op, splits ze en mulch de planten voor een grotere oogst.
- Neem wortelstekken van vaste planten, zoals herfstanemonen en oosterse klapprozen.
- Plant bomen met kale wortels als de grond niet te nat is.

Gardeners' World

Klantenservice

Wil je abonnee worden of heb je vragen over je abonnement? Op onze website vind je antwoord op de meeste vragen.

www.gardenersworldmagazine.nl/contact

Telefoon

We zijn er maandag tot vrijdag van 09.00 tot 17.00 uur om je vragen te beantwoorden.

+31 (0)24-2027827

E-mail

Stel je vraag eenvoudig per e-mail aan een van onze service medewerkers.

**klantenservice@
gardenersworldmagazine.nl**

Wist je dat je tegenwoordig eenvoudig zelf je adres kan wijzigen?

Ga naar www.gardenersworldmagazine.nl/adreswijzigen om je nieuwe adres door te geven. Het nieuwe adres wordt vervolgens automatisch in ons systeem gewijzigd.

Abonnementsinformatie

Gardeners' World kost € 6,99 per nummer. De abonnementsprijs is in Nederland € 69,- en in België € 72,- (12 nummers). Deze prijs geldt bij betaling per automatische incasso. Voor betaling via een (digitale) factuur geldt een toeslag van € 2,50. Je kunt eenvoudig een machtiging afgeven via www.magazineshop.nl/machtigen. Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij anders vermeld. Het opzeggen van een abonnement kan eenvoudig telefonisch via +31 (0)24-2027827 of per mail via klantenservice@gardenersworldmagazine.nl.

Copyright

BBC Gardeners' World magazine is published by F&L Media B.V. under licence from BBC Studios, Television Centre, Wood Lane, London W12 7TQ. The Gardeners' World logo and the BBC Blocks are the trade marks of the British Broadcasting Corporation. Used under licence. © Immediate Media Company Limited. All rights reserved. Reproduction in whole or part prohibited without permission.

Gardeners' World

Managing Director – Catriona Bolger
Head of Content – Kevin Smith

BBC Studios, UK Publishing

Chair, Editorial Review Boards: Nicholas Brett
Managing Director, Consumer Products and Licensing - Stephen Davies
Director, Magazines and Consumer Products - Mandy Thwaites
Compliance Manager - Cameron McEwan
UK.publishing@bbc.com
www.bbcstudios.com

Immediate Media Co Ltd

Chairman – Martin Weiss
CEO – Tom Bureau
Director of International Licensing and Syndication – Tim Hudson
International Partners Manager – Molly Hope-Seton

Alle rechten van dit materiaal behoren toe aan Immediate Media Co. Limited en mogen niet worden herdrukt of hergebruikt, in welke vorm dan ook, zonder uitdrukkelijke schriftelijke toestemming. Het auteursrecht op deze uitgave en op daarin verschenen artikelen wordt door de uitgever voorbehouden. Het verlenen van toestemming tot publicatie in de gedrukte uitgave houdt in dat de auteur de uitgever, met uitsluiting van ieder ander onherroepelijk machtigt de bij of krachtens de auteurswet door derden verschuldigde vergoedingen voor kopiëren te innen en dat de auteur alle rechten overdraagt aan de uitgever, tenzij anders bepaald. Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen, vermenigvuldigd of gekopieerd zonder uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever stelt zich niet aansprakelijk voor eventuele onjuistheden die in deze uitgave zouden kunnen voorkomen.

Gardeners' World is een uitgave van F&L Media B.V.

in licentie van BBC Studios

Hoofdredactie

Anne Wiegers

Redactie

Iona van den Dries, Jos Heijmans,
Helga Kluiter en Linda Passies

Met medewerking van

Berthe Bogers, Milly Born,
Marieke van der Eerden, Jaap Molenaar
(DeBijenstichting), Stichting NL
Bloei!, Rogier van Vugt en redactie
Gardeners' World UK

Art director

Nick Groenewold

Vormgeving

Lisanne Cobussen, Ferry Dorresteyn,
Susan Gerbrands-Derksen, Tom Gerrits,
Mylène Nales, en Ellen Willemsen

Sales

Gavin Woesthoff
+31 (0)6 20 50 98 54
gwoesthoff@fnl.nl

Marketing

Anouk Tolboom
+31 (0)24 24 04 595
atolboom@fnl.nl

Drukkerij

Senefelder Misset Doetinchem B.V.

Vragen aan de redactie

Heb jij opmerkingen, suggesties
of vragen aan de redactie?
redactie@gardenersworldmagazine.nl

Nieuwsredactie / Pers

redactie@gardenersworldmagazine.nl
of adresgegevens zie hieronder o.v.v.
F&L Media, redactie Gardeners' World

Bezoekadres F&L Media

Jonkerbosplein 52, 6534 AB Nijmegen

november Groeigids

Om volgend jaar vroeg te kunnen oogsten, plant je nu uien, erwten en pruimen.

Binnen zaaien **Buiten planten/zaaien** **Oogsten**

De beste keuzes voor november		jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
	Appels Appels zijn rijk aan beschermende polyfenolen en vezels, helpen het cholesterolgehalte te beheersen en ondersteunen de gezondheid van het hart.												
	Tips Bomen met kale wortels zijn doorgaans goedkoper dan bomen gekweekt in pot. Direct uitplanten. Planten ↓ op zelfde hoogte als eerst Afstand ↔ 1,8 m uit elkaar ↗ 3 m tussen rijen												
	Broccoli Een nuttige bron van sulforafaan, dat de lever ondersteunt en helpt bij het beschermen tegen schadelijke effecten van luchtvervuiling.												
	Tips Dek de planten af met vliesdoek wanneer er vorst in de weerkaarten staat. Zaai ↓ 2 cm diep Afstand ↔ 30 cm uit elkaar ↗ 45 cm tussen rijen												
	Erwten Erwten zijn goed voor het hart, bevatten kalium, magnesium en foliumzuur en zijn ook een bron van plantaardig eiwit. Vries een overschot direct na het oogsten in.												
	Tips Zaai winterharde variëteiten nu onder stolpen of in een kas tot het voorjaar. Binnen zaaien beschermt de zaden tegen muizen. Zaai ↓ 5 cm diep Afstand ↔ 5 cm uit elkaar ↗ gelijk aan planthoogte												
	Frambozen Een van de beste voedselbronnen voor vezels en gezonde anthocyanen. Heerlijk voor bij het ontbijt.												
	Tips Koop nu de voordelige planten met kale wortels. Kies zowel zomer- als herfstvariëteiten om langer te kunnen oogsten. Planten ↓ 8 cm diep Afstand ↔ 35-40 cm uit elkaar ↗ 2 m tussen rijen												
	Knoflook Knoflook is rijk aan heilzame plantaardige bestanddelen, ondersteunt de bloedsomloop, helpt de bloeddruk te beheersen en ondersteunt de gezondheid van het hart.												
	Tips Plant tenen op een warme, zonnige plek, bij voorkeur in lichte, goed drainerende grond. Plant ze op zware grond op een rug. Planten ↓ 10 cm diep Afstand ↔ 18 cm uit elkaar ↗ 30 cm tussen rijen												
	Kruisbessen Kruisbessen zitten boordevol beschermende antioxidanten zoals vitamine C en quercetine en kunnen de symptomen van seizoensallergieën minimaliseren.												
	Tips Plant kruisbessen in de zon of lichte schaduw in grond die verrijkt is met goed verteerde compost of stalmest. Planten ↓ op vorig niveau Afstand ↔ 1,5 m uit elkaar ↗ 1,5 m tussen rijen												
	Pruimen Vers of gedroogd, pruimen verbeteren de gezondheid van de botten en kunnen het verlies van botmassa op middelbare leeftijd vertragen.												
	Tips Plant pruimenbomen op een warme, beschutte plek om ze te beschermen tegen vorst en harde wind. Planten ↓ op vorig niveau Afstand ↔ 3-5 m uit elkaar ↗ 3-5 m tussen rijen												
	Rabarber Ondersteunt gunstige darmbacteriën, bevordert de spijsvertering en kan het immuunsysteem versterken. Meng met fruit met een zoetere smaak, zoals aardbeien.												
	Tips Voor een vroege oogst van zoete, malse stelen zet je eind winter een pot over een gevestigde plant. Planten ↓ kroon op grondniveau Afstand ↔ 75-90 cm uit elkaar ↗ 30 cm tussen rijen												
	Tuinbonen Tuinbonen bevatten veel vezels, zetmeelrijke koolhydraten en eiwitten, en een lage hoeveelheid meervoudig onverzadigd vet (dat gezonder is dan verzadigd vet).												
	Tips Kies winterharde variëteiten. Tuinbonen houden van zware grond, maar doen het elders ook mits ze genoeg water krijgen tijdens de bloei. Zaai ↓ 8 cm diep Afstand ↔ 23 cm uit elkaar ↗ 45 cm tussen rijen												
	Uien Rijk aan vezels, waaronder een niet-verteerbare variant die de darmgezondheid ondersteunt, de spijsvertering verbetert en het immuunsysteem helpt versterken.												
	Tips Uien kweek je nu of in het voorjaar op uit plantuien (onvolgroeide bollen). Houd de grond onkruidvrij. Planten ↓ puntje bovengronds Afstand ↔ 10 cm uit elkaar ↗ 30 cm tussen rijen												

Volgende maand

Het decemnummer ligt vanaf 28 november in de winkel.

Kweek fruit

Werk met Monty in het voren voor de lekkerste fruitoogst.

Frances vertelt je wat je in december kunt snoeien.

Zo maak je van je tuin je eigen winter wonderland.

Houd je kerstplanten ook na de feestdagen in leven.

FOTO'S: SARAH CUTTLE; JASON INGRAM; GETTY/ANNA OSTANINA

6,99

Bestel het kerstnummer
t/m 9 november met

**GRATIS
VERZENDING**

Ga naar [gardenersworld
magazine.nl/voorverkoop](http://gardenersworldmagazine.nl/voorverkoop)

Mis geen nummer meer!

Neem nu een abonnement en krijg voortaan elke uitgave van Gardeners' World automatisch in je brievenbus.

Ga naar www.gardenersworldmagazine.nl/abo
of bel gratis naar **+31 (0)24 2027 827**

**Gardeners'
World**

8,1

Elspeet | Gelderland | Nederland

Hotel Mennorode****

3-daags diner arrangement

- ✓ 2x overnachten
- ✓ 2x uitgebreid ontbijtbuffet
- ✓ 1x 3-gangenmenu van de chef
- ✓ Gratis wandel- en fietsroutes
- ✓ Gratis parkeren
- ✓ Gratis WiFi

Tip! Op diverse locaties op en rond de Veluwe kun je genieten van Veluwe streekproducten

Al vanaf
128,00*
p.p.

8,7

Bad Bertrich | Rijnland-Palts | Duitsland

Haus Hohenzollern en Haus Ambiente***

4-daags diner arrangement

- ✓ Welkomstdrankje
- ✓ 3x overnachten
- ✓ 3x uitgebreid ontbijtbuffet
- ✓ 1x 3-gangenmenu
- ✓ Gratis fles water op de kamer
- ✓ Gratis wandelkaarten
- ✓ Gratis WiFi

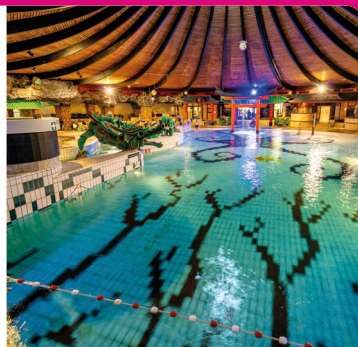

Tip! Breng een bezoek aan Trier en bewonder diverse Romeinse bezienswaardigheden

Al vanaf
146,00*
p.p.

8,6

Assen | Drenthe | Nederland

De Bonte Wever****

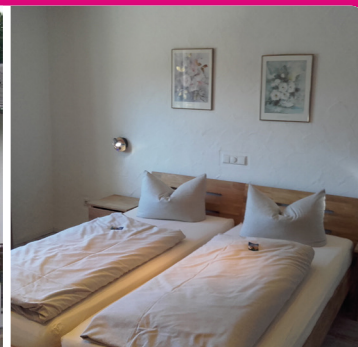
3-daags all inclusive arrangement

- ✓ 2x overnachten
- ✓ 2x uitgebreid ontbijtbuffet
- ✓ 1x lunchbuffet
- ✓ 2x dinerbuffet
- ✓ Gratis consumpties
- ✓ Gratis toegang tot het subtropisch zwem- en saunaparadijs, minigolf, bowling en fitness
- ✓ Gratis wandel- en fietsroutes
- ✓ Gratis parkeren
- ✓ Gratis WiFi en meer...

Al vanaf
159,00*
p.p.

8,8

Winterberg | Noordrijn-Westfalen | Duitsland

Hotel Sonneneck****

4-daags halfpension arrangement

- ✓ 3x overnachten
- ✓ 3x uitgebreid ontbijtbuffet
- ✓ 3x 3-gangen verrassingsmenu
- ✓ Afscheidsdrankje
- ✓ Gratis Sauerland Sommercard
- ✓ Gratis parkeren
- ✓ Gratis WiFi

Tip! Betreed de bekende druipsteengrotten in Attendorn

Al vanaf
171,00*
p.p.

Gratis!
t.w.v. € 60,-

**Boek in oktober en ontvang
Een Restaurant Dinercheque**

Boek via www.voordeeltjes.nl/gw of bel naar 0900 66 777 88 (25 c/m)

Alle aanbiedingen zijn geldig t/m 29 februari 2024 (m.u.v. feestdagen). Let op: de vermelde prijzen zijn vanaf en kunnen verschillen per aankomstdatum. De prijzen zijn per persoon (p.p.), o.b.v. twee personen in een standaardkamer, excl. administratiekosten (1-3 personen € 14,50, 4+ personen € 24,50 per boeking) en stads- en toeristenbelasting. Kijk online voor de volledige voorwaarden. Prijs-, druk- en zetfouten voorbehouden.

Laatste plaatsen!

Wil jij Monty live meemaken?

5 dagen
595,-*
halfpension

**Dat kan! Ga mee op een fantastische tuinreis naar
het Gardeners' World Live Event in Groot-Brittannië!**

ONTDEK HET PARADIJS VOOR TUINLIEFHEBBERS

Het belooft een onvergetelijke reis vol bloemenpracht, inspirerende groene ontwerpen en buitengewone groenexpertise te worden. Naast dit unieke evenement, dat plaatsvindt in een prachtige locatie in het hart van de natuur, zie je ook een aantal fantastische tuinen gelegen in het graafschap Shropshire. Net naast Wales gelegen kent dit gebied een echte plattelandssfeer, met kleine stadjes, smalle straatjes, vakwerkhuisjes en prachtige tuinen. Je maakt een uitstapje net over de grens met Wales, waar je het bijzondere Powis Castle bezichtigt.

Praktische informatie

- Datum: 13 t/m 17 juni 2024
- Prijs: € 595,- p.p. op basis van een halfpension in een 2-persoonskamer
- 4 overnachtingen in viersterrenhotel Mercure Telford Centre
- Overtocht naar Engeland per ferry (Frankrijk – Dover)
- Vouchers voor hapje en drankje op ferry (zowel heen als terug)
- Welkomstdrankje in het hotel
- 4 maal ontbijt
- 3 maal 3-gangen buffet in het hotel met aansluitend koffie/thee
- 1 maal diner in een Engelse pub
- Begeleiding door deskundige chauffeur
- Reis per luxe Comfort Class touringcar met minibar, toilet en airconditioning
- Excl. tuin-entrees (ca. € 90,-, incl. ticket Gardeners World Live event)
- Met bezoek aan: Gardeners' World Live Event, Dorothy Clive Garden, Hodnet Hall Gardens, Wollerton Old Hall, stadsbezoek Shrewsbury en Powis Castle and Garden.

* Exclusief € 5,- SGR bijdrage (p.p.), € 2,50 Calamiteitenfonds (per boeking) en € 20,- administratiekosten (per boeking)

**Deze reis is dé plek om nieuwe
plantsoorten te ontdekken!**

KUPERS TUINREIZEN

Ga voor meer informatie en boeken naar
www.kuperstuinreizen.nl/gardenersworld